

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZETÉNEK
ÉS A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA DEMOGRÁFIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLEMÉNYEI

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
Népeségtudományi Kutató Intézet

Igazgató:
Monigl István

ISSN 0134-0093

Sorozatszerkesztő:
Pongrácz Tiborné

Irták:
Pataki Judit
S. Molnár Edit

Lektorálta:
Békés Ferenc

**KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁS
NÉPESEDÉSI KÉRDÉSEKRŐL – 1985'**

**BUDAPEST
1987/2**

A kutatás a TS-3/3 keretében készült "A népesedéspolitikai tudományos megalapozása" című kutatási program részeként, a Tömegkommunikációs Kutatóközpont és a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet együttműködésében.

TARTALOM

	Oldal
BEVEZETÉS.....	7
A KUTATÁS CÉLJAI ÉS FŐ TÉMAKÖREI.....	7
A FŐBB EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA.....	9
RÉSZLETES EREDMÉNYEK.....	11
I. A GYERMEKEK IDEÁLIS SZÁMÁRÓL ALKOTOTT VÉLEMÉNYEK 1985-BEN.....	11
a/ A vélemények főbb mutatói.....	11
b/ A véleményekben tapasztalt különbségek.....	16
c/ Vélemények a sokgyermekes ún. "nagycsaládokról".....	19
II. VÉLEMÉNYEK A NEPESSÉG SZÁMÁNAK ÉS A SZÜLETÉSEK SZÁMÁNAK VÁRHATÓ ALAKULÁSÁRÓL	27
III. AZ 1985. ÉVI NÉPESEDÉSPOLITIKAI INTÉZKEDÉSEK FOGADTATÁSA	35
a/ Az intézkedések szükségessége és várható hatása a vélemények tükrében.....	35
b/ Az intézkedésekben érintettek köre. Az intézkedések "fontossági rangsora".....	37
IV. VÉLEMÉNYEK A NŐK EGYENJOGÚSÁGÁRÓL, A NŐK CSALÁDI ÉS MUNKAHELYI SZEREPEINEK KONFLIKTUSAIRÓL	45
V. MELLÉKLET	71
a/ Az elemzésben alkalmazott változók megoszlása.....	73
b/ Hivatkozások, Irodalom.....	76
c/ VÁGÓ JUDIT: Vélemények a gyed bevezetéséről és a gyermekvállalás gondjairól. /A Nők Lapja c. hetilaphoz érkezett olvasói levelek tartalomelemzése./.....	78
A tartalomelemzés kódutasítása.....	89

BEVEZETÉS

A KUTATÁS CÉLJAI ÉS FŐ TÉMAKÖREI

A Tömegkommunikációs Kutatóközpont és a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet együttműködésében 1985-ben újabb országos reprezentatív közvéleménykutatás készült a népesedés és a népesedéspolitika problémáiról. Ezt megelőzően 1983-ban, korábban pedig - mindkét intézetben önállóan - 1974-ben készültek e témakörrel közvéleménykutatások. A - terveink szerint kétévenként megismételt - vizsgálatok részét képezik "A népesedéspolitika tudományos megalapozása" című TS-3/3 programnak, amelynek bázisintézménye a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet. Az 1985. évi közvéleménykutatás időzítését és végrehajtását az is indokolta, hogy 1985-ben jelentős népesedéspolitikai intézkedéseket vezettek be, amelyek fogadtatását ugyancsak vizsgálni kívántuk.

Ezek a közvéleménykutatások jól illeszkednek a Tömegkommunikációs Kutatóközpont témái közé is, szerves részét képezve a közhangulat alakulásáról folytatott, rendszeres vizsgálatoknak. Mivel a Tömegkommunikációs Kutatóközpont kiemelt kutatási területe a tömegkommunikáció, a propaganda hatásának felmérése, a népesedéssel, népesedéspolitikával kapcsolatos rendszeres közvéleménykutatások feladatuknak tartják annak időbeli megfigyelését is, hogy változnak-e, s ha igen, milyen irányban változnak a vélemények a népesedéspropaganda hatására.

A célkitűzések közötti tartalmi összhang, valamint a kutatásra szánható anyagi eszközök ésszerű felhasználása indokolttá teszi, hogy a közvéleménykutatások e tematikus sorozata a két intézmény együttműködésében készüljön.

A vizsgálat - hasonlóan a két évvel korábban végzetthez - a 18 éves és idősebb életkorú lakosságot 1000 fővel reprezentáló minta személyes, kérdőíves megkérdezésén alapult. /A minta összetételét jellemző adatokat a Mellékletben közöljük./

A véleményváltozások folyamatos megfigyelése és regisztrálása céljából a kérdőív egy jelentős része az 1983. évi adatfelvétel kérdőívével megegyezett. E "standard" témakörök a következők:

- a/ A gyermekek ideális számáról alkotott vélemények; a lakosság ismeretei, "hiedelmei" a születések számáról; társadalmi-demográfiai különbségek a véleményekben;

- b/ A sokgyermekes, ún. "nagy családot" gyermekszámáról alkotott vélemények; "ismeret"- és "előítélet"-elemek a sokgyermekes családokról meglévő véleményekben;
- c/ A születésszám-csökkenés és a népességszám-csökkenés "valószínűségéről" és "súlyosságáról" alkotott vélemények.

Új témát jelentett az 1985. évi népesedéspolitikai intézkedések fogadtatásának felmérése.

Közvetlenül az intézkedésekről szóló első híradások után, 1984 októberében a Tömegkommunikációs Kutatóközpont telefonos ankétot szervezett az "azonnali reakciók" megismerése céljából, amelynek eredményeit a kérdőív kialakításánál is felhasználtuk. Vizsgáltuk, hogy a vélemények szerint mi tette szükségessé az intézkedéseket; közülük melyiket tartják az emberek a legfontosabbnak; végül, hogy a közvélemény megítélése szerint az intézkedések nyomán milyen változások remélhetők.

Információinkat 1986 elején kiegészítettük a gyed bevezetésében érintett családok véleményével, amelyet a Nők Lapja c. hetilap közreműködésével levelek formájában gyűjtöttünk.

Végül abból kiindulva, hogy a nők társadalmi, gazdasági és családi szerepköreinek gyökeres átalakulása a termékenységet nagymértékben befolyásolja - ugyan csak új témaként - megkíséreltük részletesen vizsgálni a nők munkavállalásával és családi funkcióival kapcsolatos, különböző tartalmú és irányultságú attitűdöket, azok szerkezetét, és a szerveződésükre ható tényezőket.

A FŐBB EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet és a Tömegkommunikációs Kutatóközpont rendszeresen végez közvéleménykutatásokat a népesedést érintő kérdésekről. A legutóbbi 1985 végén készült, ennek fő témája a Minisztertanács 1984-ben hozott, és 1984-1985-ben életbelépő népesedéspolitikai intézkedései fogadtatásának, valamint az ezzel kapcsolatos tömegkommunikáció hatásának vizsgálata volt. Ezen túlmenően mód nyílt arra is, hogy a korábbi /1983. évi/ közvéleménykutatás óta tapasztalt véleményváltozásokat is regisztráljuk.

Az elmúlt két esztendőben bekövetkezett véleményváltozások egyike az, hogy a lakosság szerint ma kevesebb gyermek születik. Az ideális gyermekszám átlaga ugyanakkor változatlan maradt, így növekedett a "valóságosnak hitt" és az "ideálisnak tartott" gyermekszám átlaga közötti távolság. Ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a termékenységi gyakorlatnak a helyeselt normáktól való lemaradását ma erőteljesebben érzékeli a közvélemény, mint két évvel korábban. Számottevően csökkent a sokgyermekes, ún. "nagy családot" tulajdonított gyermekszám átlaga, főként amiatt, hogy az elmúlt két év alatt megduplázódott azok aránya, akik már a háromgyermekes családokat is "sokgyermekeseknek" tartják.

Nincsen változás 1983-hoz képest a népességszám-csökkenés, illetve a születésszám-csökkenés megítélésében: ezek 2000-ig történő bekövetkezését az emberek nem tartják nagyon valószínűnek, illetve /ha mégis bekövetkeznék/ nem tartanák nagyon súlyosnak. A legtöbb ember ugyanakkor "elégé", vagy "nagyon" valószínűnek tartja azt, hogy a cigány népesség létszáma 2000-ig növekedni fog.

A lakosság nagy többsége tudja úgy, hogy a Minisztertanács intézkedéseit a népesedési helyzet javítása céljából hozta, s csak kevesebben gondolnak arra, hogy ezek a családok szociális helyzetének javítását célozzák. Az intézkedések várható hatását azonban inkább szociális szempontból mérleget az emberek: vajon mennyire segítenek azok a családok helyzetén. E kérdésben a válaszadók mintegy egyötöde bizonyult szkeptikusnak. A vélemények szerint a gyermekvállalási kedvet leginkább a lakáshoz jutás esélyeinek javulása növelné.

A konkrét intézkedések közül legkedvezőbben azt fogadták a kérdezettek, hogy

a gyermekápolási táppénzt kiterjesztették a gyermekek 10 éves koráig, továbbá, hogy felemelték a családi pótlékot. Az intézményes feladatok közül a válaszadók szerint annak lenne a legnagyobb jelentősége, ha a fiatalokat jobban felkészítenék az önálló családi életre.

Az intézkedések fogadtatásának vizsgálatát kiegészítettük a Nők Lapja c. hetilaphoz érkező olvasói levelek tartalomelemzésével, amelyeket főként gyeden, illetve gyesen lévő anyáktól kaptunk. A levélírók nagy része attól tart, hogy a gyed lejárta után családjuk életszínvonala a minimális alá süllyed, s így hamarabb visszakényszerülnek munkába, mint annak idején azok, akik gyesen voltak, mivel az 1970-es években a gyes értéke nagyobb volt. E bizonytalan helyzet megszüntetését a gyed időtartamának 3 évre történő kiterjesztésében látnák.

A közvéleménykutatás foglalkozott a nők egyenjogúságának, a nők családi és munkahelyi szerepei közötti konfliktusoknak a megítélésével is. Ma is sokan vannak még, akik a nők hagyományos családi szerepének folytatását helyeselnék. A közvélemény egészére azonban inkább az jellemző, hogy azt tartanák kívánatosnak, ha a nők eldönthetnék: dolgozni kívánnak-e, vagy gyermekneveléssel foglalkozni, ezt a döntést ma gazdasági kényszer akadályozza. Sokak véleménye, hogy a női egyenjogúság nem azon múlik: munkaviszonyban állanak-e a nők, vagy sem.

RÉSZLETES EREDMÉNYEK

I. A GYERMEKEK IDEÁLIS SZÁMÁRÓL ALKOTOTT VÉLEMÉNYEK 1985-BEN

a/ A vélemények főbb mutatói

A termékenységi- és családtervezési vizsgálatokban alkalmazott, ún. fiktív gyermekszámok közül az ideális gyermekszám fogalmát közvéleménykutatásokban is szokásos felhasználni. A családonként /vagy száz családra jutó/, ideálisnak tartott gyermekek átlagos számát annak a kérdőív-kérdésnek /illetve a reá adott válaszoknak/ alapján számoljuk ki, hogy "Ön szerint mi lenne a jó, az ideális - hány gyerek legyen egy családban Magyarországon?". Az ezzel kapcsolatos vélemények - az elmúlt 50 esztendő nemzetközi tapasztalatai alapján - közvéleménnyé szerveződnek, és sajátos társadalmi presszióként működve a fiatal házások gyermekvállalási szándékait is befolyásolják. Nemzetközi összehasonlításban a vélemények alapján számított átlagok jól tükrözik az adott ország termékenységi hagyományait, illetve a normatívák változását. Ezen túlmenően a gyermekek ideális számáról alkotott nézetek valóságos "véleményváltozóként" működnek, s differenciálják a népesedésről, népesedéspolitikáról szerveződő véleményeket más területeken is.

A hazai ideális gyermekszám átlaga az elmúlt tíz esztendőben lecsökkent, 1974-ben 2,88 volt, 1983-ban pedig 2,46. Ez az érték 1985-ben lényegében változatlan maradt - 2,53 - a 0,07-os növekedés nem szignifikáns eltérés.

A gyermekek ideális számáról alkotott vélemények megoszlása

1974-ben, 1983-ban és 1985-ben

/százalékban/

Év	Az ideális gyermekszám					Nincs vélemény	Összesen	Átlag
	1	2	3	4	5 vagy több			
1974	0,5	28,1	53,7	12,8	2,2	2,7	100,0	2,88
1983	1,0	53,0	39,0	3,0	1,0	3,0	100,0	2,46
1985	1,9	51,2	40,1	2,9	1,9	2,0	100,0	2,53

Két évvel ezelőtt, az 1983. évi közvéleménykutatásnál első ízben vezettünk be egy újabb, ún. fiktív gyermekszámot, a "valóságosnak hitt" gyermekszámot, amelyet annak a kérdésnek /illetve a reá adott válaszoknak/ alapján számolunk ki, hogy

"hány gyermek születik ma a családokban?". Az ideális és a "valóságosnak hitt" gyermekszám együttesen ugyanis azt a további információt is magában foglalja, hogy az emberek - amikor a helyesnek, kívánatosnak tartott normatívákról kialakítják álláspontjukat, azt "magasabban", "ugyanakkora mértékben", vagy pedig "alacsonyabban" szabják-e meg ahhoz képest, mint amit valóságosnak gondolnak.

Az 1983. évi közvéleménykutatás eredménye az volt, hogy a vélemények szerint 100 családban átlagosan 204 gyermek születik. Ez az érték 1985-ben alacsonyabb, 186-ra csökkent le. A változást valószínűleg az 1985-ben - a Minisztertanács népesedéspolitikai intézkedéseit követő - megnövekedett népesedéspropaganda hatásának is be tudhatjuk, amely a szokásosnál erőteljesebben hangsúlyozta az ország kedvezőtlen népesedési helyzetét.

Hasonló helyzet volt a népesedéspropagandában kb. 10 évvel korábban, amikor az 1974. évi intézkedésekkel kapcsolatban ugyancsak megugrott a népesedéssel foglalkozó tömegkommunikációs közlemények száma. Az akkori közlemények - erre nem ritkán direkt módon utalva - deklarálták az ún. "háromgyermekes család-modell" eszményét; ennek tulajdonítottuk, hogy a közvéleménykutatással akkor mért ideális gyermekszám-átlag ezt erősen megközelítette /2,88/. /1/

Az 1985. évi népesedéspropaganda nem jelölt meg direkt módon olyan családonkénti gyermekszámot, amelyet a népesedéspolitika kívánatosnak találna. Ezzel magyarázható, hogy 1985-ben a tömegkommunikációs közleményekre a közvélemény nem a helyeselt, kívánatosnak tartott normatívák felemelésével reagált /mint 1974-ben/, hanem a születésszám csökkenésének tudomásulvételével. Más szóval: a lakosságot - úgy tűnik - "elérték" ugyan a kedvezőtlen népesedési helyzetre utaló tömegkommunikációs üzenetek, de emiatt nem tartották szükségesnek a "normatívák" felemelését, korábbi véleményeik megváltoztatását.

"Ismeret"-mutató

A "valóságosnak hitt" és a tényleges helyzet közötti távolság megváltozását még jobban szemlélteti az a mutató, amelyet a "valóságosnak hitt" gyermekszám-átlag és a teljes termékenységi arányszám¹ egymáshoz viszonyítása alapján képezhetünk. A mutató értéke minél közelebb van a 100-hoz, annál inkább vélhető, hogy az ismeretek közelállnak a valósághoz, és minél jobban meghaladja a 100-at, annál valószínűbb, hogy az emberek a ténylegesnél magasabb termékenységre /magasabb születésszámra/ gondolnak.

¹A korszecifikus termékenységi arányszám összegének egy nőre jutó értéke.

A kiszámítás módja:

$$\frac{V_h^n}{f^{n-1}} \cdot 100, \text{ ahol a } V_h = \text{a "valóságosnak hitt" gyermekszám átlaga /valamely}$$

évben/, és az f = a teljes termékenységi arányszám /valamely évben/.

Jogosultnak látszik, hogy a tört nevezőjében szereplő f a közvéleménykutatás évét megelőző évre vonatkozzék. A közvéleménykutatásokat általában szeptember-október hónapokban végezzük, amikor az adott évre vonatkozó f érték még nem ismert. Másrészt - és ez a döntőbb ok - maga a tömegkommunikáció, a propaganda is csak az előző év /vagy évek/ népesedési helyzetére, változásaira építhet, és a lakosság ismereteinek, "hiedelmeinek" alapvetően ez a forrása. Mutatóink így a következőképpen alakulnak:

$$1983\text{-ban: } \frac{V_h^{1983}}{f^{1982}} \cdot 100 = \frac{2,04}{1,78} \cdot 100 = \underline{114,6}$$

$$1985\text{-ben: } \frac{V_h^{1985}}{f^{1984}} \cdot 100 = \frac{1,86}{1,73} \cdot 100 = \underline{107,5}$$

A mutató értékének csökkenése érzékelteti, hogy a lakosság ismeretei 1985-re közelebb kerültek a tényleges helyzethez.

"Normatíva" -mutató

Felmerülhet, hogy lehetséges-e olyan lágú adatokat, mint a lakosság /benne a propagatív koron túl levő nők, valamint a férfiak/ reprezentatív mintájából gyűjtött adatokat a teljes termékenységi arányszámmal összehasonlítani.

Erre a szakirodalomban találtunk már példát, Girard és Roussel 1982. évi közleményét /2/, amelyben a szerzők az Európai Gazdasági Közösség kilenc országára vonatkozóan vetették egybe a 15 éves és idősebb korú férfiak és nők körében végzett közvéleménykutatások alapján számított ideális gyermekszám-átlagokat az adott országok teljes termékenységi arányszámaival. A mutatót úgy értelmezték, hogy annak értéke minél közelebb van a 100-hoz, annál valószínűbb, hogy az adott országban a termékenység az általánosan helyeselt, elfogadott normatíváknak felel meg. /Erre legjobb példa a magas termékenységgű Írország volt 103-as értékű mutatóval./

Az 1983. évi közvéleménykutatás alkalmából mi is felhasználtuk ezt a mutatót. Az ideális gyermekszám-átlagot /2,46/ akkor az 1980. évi /1,91/ teljes termékenységi arányszámhoz viszonyítottuk, hogy kapott eredményünk időben minél közelebb essék Girard és Roussel számításaihoz, amelyek 1979. évi adatokon alapultak.

/Feltételeztük azt is, hogy az ideális gyermekszámról alkotott vélemény általában nem változik nagyon gyorsan, s átlaga közelítően ekkora lehetett 1980-1981-ben is./
Eredményül egy 129-es értékű mutatót kaptunk, amely leginkább Belgium /127/ és Franciaország /132/ mutatóira hasonlított, s azt reprezentálta, hogy Magyarországon meglehetősen jelentős a távolság az elfogadott eszmények és a tényleges termékenységi gyakorlat között.

Még nagyobb ez a távolság, ha - a korábban ismertetett megfontolások miatt - a mutatót a közvéleménykutatást megelőző év /1982/ teljes termékenységi arányszámával /1,78/ számítjuk ki. Erre az jogosít fel bennünket, hogy - miként az ismeretek, "hiedelmek" - a vélemények is feltehetően leginkább az előző év tömegkommunikációs propagandája és más társadalmi hatásai következtében módosulhatnak. Képletünk tehát így alakul:

$$\frac{Id^{1983}}{f^{1982}} \cdot 100, \text{ ahol az Id 1983 az ideális gyermekszám 1983 évi átlaga,} \\ \text{vagyis 2,46.}$$

A mutató /korábban számított, és az 1985. évi kiadványban /3/ közölt 129/ értékét így most

$$\frac{2,46}{1,78} \cdot 100 = \underline{138,2} \text{ -ben határozzuk meg.}$$

Módosult-e vajon a közvélemény által helyeselt eszmények és a tényleges termékenységi gyakorlat közötti távolság 1985-re? Az előzőekben ismertetett adatokból következik, hogy ez a távolság tovább növekedett:

$$\frac{Id^{1985}}{f^{1984}} \cdot 100 = \frac{2,53}{1,73} \cdot 100 = \underline{146,2}$$

A szakirodalomban ezzel a mutatóval teljesen megegyező /eddig/ nem volt használatos, így természetesen olyanfajta interpretációs gyakorlat sem alakult ki, amely irányadó lenne a két időpont közötti változás mértékének értékelésénél. Annyi azonban bizonyos, hogy 1985-re a mutató számlálóját képező ideális gyermekszám-átlag - bár, mint a korábbiakban említettük, csekély mértékben - nőtt, a nevezőt alkotó teljes termékenységi arányszám pedig valamelyest csökkent, vagyis mindkét arányszám egyirányú hatást váltott ki: megnövelte a belőlük képezett mutató értékét. Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy 1983-ról 1985-re kissé megnőtt az ún. normatíva-mutató mértéke, vagyis a helyeselt eszmények és a tényleges termékenységi gyakorlat valamelyest távolabb kerültek egymástól.

"Hiedelem"-mutató

A vélemények befolyásolása, alakítása szemszögéből azonban ennél is érdekesebb lehet az, hogy a közvélemény is közel ekkorának /és egyben növekvőnek/ érzi-e ezt a távolságot, vagy sem. Amint a korábbiakban erre már utaltunk, az emberek ismeretei, "hiedelmei" valamivel magasabb szinten "rögzítették" a termékenységet 1983-ban is és 1985-ben is a ténylegesnél, jóllehet, 1985-ben becsléseik jobban megközelítették a valóságot. Ez egyébként eléggé jellegzetes, a propagandának betudható változás, amelyet ismét egy mutatóval illusztrálhatunk.

Ha az ideális gyermekszám-átlagot most nem a teljes termékenységi arányszámhoz viszonyítjuk, hanem a "valóságosnak hitt" gyermekszámhoz, vagyis az

$$\frac{I_d^n}{V_h^n} \cdot 100$$

értékét számítjuk ki, akkor minél közelebb van e mutató értéke a 100-hoz, annál inkább gondolják úgy az emberek, hogy a születések száma a helyeselt eszményekhez, normákhoz igazodik.

Az ily módon számított mutató értéke 1983-ban 120,6 volt, 1986-ra pedig 136,0-ra emelkedett fel; ez mindkét évben elmaradt a "Normatíva"-mutatók értékétől. Így 1983-ban is és 1985-ben is érvényes volt tehát, hogy az eszmények és a tényleges helyzet közötti távolságot közvéleményünk a valóságosnál kisebbnek tudja, jóllehet a valóságos távolságot 1985-ben jobban érzékelték az emberek, mint két évvel korábban. /Megjegyezendő, hogy a minta egészére nézve összességében 60 % azok aránya, akik szerint a valóságban kevesebb gyermek születik annál, mint amennyi ideális lenne. A valóságosnak hitt gyermekszám a kérdezettek 27,4 százalékánál esik egybe, s az ilyen vélemények túlnyomó többsége mindkét gyermekszámot kettőben határozza meg./

Az alábbiakban az ismertetett mutatók értékeit összefoglalóan is közöljük:

A vélemények főbb mutatói 1983-ban és 1985-ben

Mutatók	1983	1985
ISMERET-mutató		
$\frac{Vh^n}{f^{n-1}} \cdot 100$	114,6	107,5
NORMATIVA-mutató		
$\frac{Id^n}{f^{n-1}} \cdot 100$	138,2	146,2
HIEDELEM-mutató		
$\frac{Id^n}{Vh^n} \cdot 100$	120,6	136,0

b/ A véleményekben tapasztalt különbségek

Az 1983. évi közvéleménykutatás eredményeit összefoglaló kiadványban bemutattuk az ideális-, és a "valóságosnak hitt" gyermekszámról alkotott vélemények társadalmi-demográfiai csoportok szerinti eltéréseit. Tapasztalataink - a nemzetközi kutatások eredményeivel egybecsengve - arra utaltak, hogy e különbségek igen jellegzetesek: a véleményeket az életkor, a településtípus, az iskolázottság /és ezzel összefüggően a foglalkozás/ valamint a vallásosság intenzitásának foka befolyásolja.

Az 1983. évi közvéleménykutatás eredményeinek elemzése során a véleményalkotás kétfajta tendenciáját mutattuk ki:

- az ideális gyermekszámról alkotott véleményeket egyrészt a szokások, hagyományok, és ezzel összefüggésben a saját termékenységi gyakorlat befolyásolja - ezt valószínűsíti az, hogy az idősebb korcsoportok /50 éven felüliek/, a községi lakosok, a mezőgazdasági fizikai foglalkozásúak, az igen alacsonyan iskolázottak, a magukat nagyon vallásosnak tartók, továbbá a három-, vagy annál több gyermekesek az országos átlagot meghaladóan több gyermeket találnának ideálisnak;

- másrészt viszont a véleményeket befolyásolja egy "racionális belátás" is, nevezetesen az az attitűd, hogy "az országnak az lenne kívánatos, ha a családokban

a jelenleginél több gyermek születne". Ez a vélemény az egyetemet, főiskolát végzetekre, illetve az értelmiségi foglalkozásúakra jellemző. Ez utóbbi csoportokban a gyermekek ideálisnak tartott száma ugyancsak meghaladja az országos átlagot, de - mint kimutattuk /többek közt családtervezési vizsgálatok tapasztalataival is egybevetve/ - ők egyben azok is, akik a "normatívákat" semmiképpen sem magukra, hanem az "átlagra", "a családok többségére" nézve éreznék követendő gyakorlatnak. Ily módon az országos átlagot a vélemények szintjén leginkább a propagatív korban lévő korcsoportok, az általános-, illetve középiskolát végzettek, a mérsékeltbben vagy egyáltalán nem vallásosak, valamint az egy-, két gyermekesek képviselik.

Ez a két tendencia 1985-ben is változatlanul fennállt. Így pl. a családonként három gyermeket ideálisnak tartók átlagosan 40 %-os arányához képest e véleményt vallja a 8 osztálynál kevesebbet végzettek 50 %-a, a mezőgazdasági fizikai dolgozók 55 %-a, a községi lakosok 44 %-a, más oldalról viszont a diplomások 49 %-a, illetve az értelmiségi foglalkozásúak 46 %-a.

Amint arról már szóltunk, jelentősebb változás következett be a véleményekben a "valóságosnak hitt" gyermekszám megítélésében, amely 1983-hoz képest számottevően lecsökkent. Ez - mint rámutattunk - tipikusan ún. "ismeret-kérdés", így értelemszerűen leginkább a kérdezettek iskolai végzettsége szerint differenciálódik: az 1,86-os országos átlaghoz képest a 8 osztálynál kevesebbet végzetteknél 1,95, a diplomásoknál azonban csak 1,52 az átlag. Az ismeretek lakóhely-, gyermekszám-, foglalkozás-, vagy vallásosság szerinti megoszlásai mögött is az iskolai végzettség közvetett hatása fedezhető fel.

Az ideális-, és a "valóságosnak hitt" gyermekszám-átlagok egymáshoz viszonyított arányából képezett, ún. hiedelem-mutatók differenciái jól tükrözik a fentebb jellemzett tendenciákat. Amikor a mutató értékei jelentősen meghaladják az országosan jellemző 136-os értéket, amögött a jelenlegi tényleges/nek tudott/ termékenységi gyakorlat átlagost meghaladó mértékű kritikája sejthető /még ha ennek indítékai eltérőek is, lásd pl. a legvallásosabbak 158,7-es, más oldalról a diplomások 165,1-es mutatóit/, míg a fiatalabb korosztályok, a 8 általánost végzettek, az egy-, és két-gyermekesek meglehetősen számottevő része hiszi úgy, hogy jelenleg a családok többségében a kívánatos, helyeseltető gyermekszám születik.

Az ideálisnak tartott és a valóságosnak hitt gyermekszám mutatói 1985-ben

	Ideális gyermekszám átlag	Valóságosnak hitt gyermek- szám átlag	Hiedelem mutató
<u>Nem</u>			
Férfi	2,48	1,83	135,5
Nő	2,55	1,88	135,6
<u>Életkor</u>			
18 - 24 évesek	2,40	2,00	120,0
25 - 29 évesek	2,26	1,95	115,3
30 - 39 évesek	2,37	1,82	130,2
40 - 49 évesek	2,44	1,91	127,7
50 - 59 évesek	2,75	1,80	152,8
60 évesek és idősebbek	2,79	1,72	162,2
<u>Településtípus</u>			
Budapest	2,54	1,67	152,0
Városok	2,42	1,81	133,7
Községek	2,59	2,00	129,5
<u>Iskolai végzettség</u>			
8-nál kevesebb osztályt végeztek	2,78	1,95	143,6
8 osztályt végeztek	2,44	1,96	124,5
Főzépiskolát végeztek	2,42	1,71	141,5
Egyetemet, főiskolát végeztek	2,51	1,52	165,1
<u>Összes, életben lévő gyermekszám</u>			
0	2,57	1,85	135,9
1	2,36	1,87	126,2
2	2,51	1,87	134,2
3	2,62	1,76	148,9
4	2,83	1,79	158,1
5 vagy több	3,03	2,28	132,9
<u>Vallásosság²</u>			
Vallásosak I.	2,84	1,79	158,7
Vallásosak II.	2,55	1,91	133,5
Bizonytalanok	2,33	1,87	124,6
Nem vallásosak	2,40	1,82	131,9
Átlag	2,53	1,86	136,0

² A táblázatban a Vallásosak I. kategória azokat foglalja magában, akik a vallásosságukra vonatkozóan azt a választ adták: "Vallásos vagyok, az egyház tanításait követem", a Vallásosság II. csoportjába soroltak pedig ezt válaszolták: "Vallásos vagyok a magam módján". "Bizonytalanok"-nak azokat neveztük, akik így válaszoltak: "Nem tudom megmondani, vallásos vagyok-e, vagy sem". /4/

c/ Vélemények a sokgyermekes ún. "nagycsaládokról"

Az ideális gyermekszámról alkotott véleményekről teljesebb képet kapunk, ha azt is figyelembe vesszük: hány gyermekkel tartanak ma sokgyermekesnek egy családot az emberek.

Az elmúlt tíz esztendő alatt e kérdésben a közvélemény sokat változott, mégpedig oly módon, hogy a "nagycsaládok" gyermekszám-átlaga számottevően lecsökkent.

A sokgyermekes családoknak tulajdonított gyermekszám alakulása
1974-ben, 1983-ban és 1985-ben

/százalékban/

Év	A sokgyermekes családok gyermekszáma							Nem tudja	Összesen	Átlag
	2	3	4	5	6	7	8 vagy több			
1974	-	10,9	28,8	31,5	18,5	9,7	-	0,8	100,0	4,87
1983	0,5	14,0	33,0	27,0	15,0	4,7	5,0	1,5	100,0	4,76
1985	0,8	26,2	37,0	21,7	7,7	1,9	3,7	1,0	100,0	4,33

Mint látható, az 1983. évi közvéleménykutatáshoz képest az egyik legjelentősebb változás az, hogy 1985-re csaknem megduplázódott azok aránya, akik már a három gyermeket is "soknak" találják. Ebben a véleményváltozásban - úgy gondoljuk - az 1985. évi népesedéspolitikai intézkedéseknek, illetve az azt kísérő, megnövekedett népesedés-propagandának is szerepe lehet. Mind a több gyermeket gondozó családoknak nyújtott kedvezmények, mind pedig ezek kommentálásai a tömegkommunikációban kiemelten kezelték a "három-, és többgyermekes" családokat, azt sugallva, hogy a három gyermek az a küszöb, amikor a családok már olyan, saját erőből nem megoldható gondokkal küszködnek, amelyekben a társadalom jelentősebb segítségére van szükségük.

A gyermekvállalás feltételezett szempontjainál is például a közvélemény szerint legnagyobb szerepe a házasság minőségének /"jó-e a házasság?"/, az anyagi-, és a lakáshelyzetnek van, s e három kiemelt szempont közt valamivel többen tartják elsődrendű döntési szempontnak a család anyagi helyzetét akkor, amikor a házaspárok harmadik gyermekük megszületéséről döntenek.

A nagycsaládok gyermekszámáról alkotott véleményeket - 1983-hoz hasonlóan - ezúttal is a vallásosság intenzitásának foka, valamint az iskolai végzettség befolyásolja a legjobban. A "nagyon vallásos" emberek számára természetesebbnek tűnik, ha egy családban egy-kettőnél több gyermek nevelkedik /az országos 27 %-hoz képest csupán 17 %-uk "sokallja" a három - vagy ennél kevesebb - gyermeket/; az iskolázottság pedig ezzel ellentétesen hat, minél iskolázottabb emberekről van szó, annál nagyobb az esély arra, hogy a nagycsaládok gyermekszámát háromban /esetleg annál is kevesebben/ szabják meg.

Ami a vallásosságot illeti, a véleményalkotás mögött egyrészt a hagyományos gondolkodásmód, a saját termékenységi gyakorlat, másrészt - az előzőekkel összefüggésben - a családtervezésnek /különösen bizonyos módszereinek/ az ellenzése sejthető. /5/ Az iskolai végzettség hatását is elsősorban az iskolázottság szerinti termékenységi különbségekkel magyarázhatjuk /6/ másrészt pedig azzal, hogy minél iskolázottabbakról van szó, annál "informáltabbak" a tömegkommunikációs híradások tekintetében is /amelyek - mint említettük - a három-, és többgyermekes családok megkülönböztetéséről tudósítottak/.

Azt, hogy a nagycsaládoknak tulajdonított gyermekszám-átlag 1983-hoz képesti lecsökkenésében a háromgyermekes családok megkülönböztetett támogatására vonatkozó ismeretek játsszák a fő szerepet, az is valószínűsíti, hogy 1983-hoz képest erőteljesebbé váltak azok a - további - tendenciák, amelyek általában az informáltság rétegspecifikus alakulásában megmutatkoznak. Az iskolázottság és a valláshoz való viszony mellett így 1985-re nagyobbakká váltak a férfiak és nők véleménykülönbségei /férfiaknál 4,15, nőknél 4,49 a sokgyermekes családok átlagos gyermekszáma/, valamint a vélemények településtípus szerinti eltérései: a fővárosban vannak pl. a legtöbben olyanok, akik már a három /esetleg kevesebb/ gyermekszámot is "soknak" vélik. /Ezek mögött is elsősorban a férfi, illetve fővárosi népesség ismertén magasabb informáltsága, illetve magasabb iskolázottsága áll./

A nagycsaládok gyermekszámát háromban, vagy ennél kevesebben meghatározók véleménye így legpregnánsabban a településtípus, az iskolai végzettség és a vallásosság szerint differenciálódik:

Azok aránya, akik szerint már a három- /vagy két-/ gyerme-
kes családok is "sokgyermekesnek" tekinthetők:

/százalékban/

Településtípus szerint

Budapest	35
Városok	31
Községek	21

Iskolai végzettség szerint

8-nál kevesebb osztályt végeztek	17
8 osztályt végeztek	26
Középiskolát végeztek	33
Egyetemet, főiskolát végeztek	42

Vallásosság szerint

Vallásosak I.	17
Vallásosak II.	26
Bizonytalanok	31
Nem vallásosak	31

Átlag 27

Az elmondottakat alátámasztják a sokgyermekes családok gyermekszámáról al-
kotott véleményeket összegző átlagok is, amelyek a következőképpen alakultak:

<u>Nem</u>		<u>Életkor</u>		<u>Településtípus</u>	
Férfiak	4,15	18-24 évesek	4,19	Budapest	4,14
Nők	4,49	25-29 évesek	4,10	Városok	4,16
		30-39 évesek	4,10	Községek	4,56
		40-49 évesek	4,23		
		50-59 évesek	4,53		
		60 évesek és idősebbek	4,71		
<u>Iskolai végzettség</u>		<u>Életben lévő gyermekszám</u>		<u>Vallásosság</u>	
8 osztálynál kevesebb	4,99	0	4,24	Vallásosak I.	4,89
8 osztály	4,26	1	4,32	Vallásosak II.	4,36
Középiskola	4,09	2	4,35	Bizonytalanok	4,20
Egyetem, fő- iskola	3,90	3	4,25	Nem vallásosak	4,11
		4	4,34		
		5 és több	5,27		

A vélemények erősen megoszlanak abban a kérdésben, hogy "miért vállalkoznak ezek a családok sok gyermekre": a kérdezettek 31 %-a e kérdésre kizárólag pozitív indítékokat, motívumokat említett /pl. gyermekszeretők, családszeretők stb./, 28 % csak negatív motívumokat /pl. tudatlanok, felelőtlenek, csak a szociálpolitikai kedvezmények miatt vállalnak több gyermeket stb./, 24 % pedig pozitív és negatív motívumokat egyaránt említett, mondván, hogy a sokgyermekes családok között "ilyenek is - olyanok is" vannak. /A kérdésre 17 % nem tudott válaszolni./

A megoszló közvélemény emlékeztet arra, ahogyan a sokgyermekes családokkal kapcsolatos kérdésekkel a sajtó foglalkozik. A KSH Népeségtudományi Kutató Intézete 1983-1984-ben a Népszabadság és a Magyar Nemzet c. napilapokra, valamint a Nők lapja c. hetilapra kiterjedően vizsgálatot végzett, amelynek célja az 1962-1982 közötti, húsz éves periódusra kiterjedően a népesedéspropaganda tartalomelemzése volt. /7/ Az elemzés többek között kimutatta azt is, hogy az 1970-es évektől jól megfigyelhető az a törekvés, hogy pozitív példák és értékek bemutatásával a népesedéspolitikai célok elfogadására motiválják az olvasót. A pozitív példák között elsősorban a sokgyermekes családok, és olyan házaspárok szerepelnek, akik kedvezőtlenebb anyagi helyzetük ellenére is vállalnak gyermeket.

Valószínű lehet, hogy a tömegkommunikációs üzenetek direkt hatása mellett itt egy ún. "bumeráng-hatásról" is szó van: ezek a közlemények sokak számára épenséggel azt sugallják, hogy több gyermek eltartása, felnevelése a családok számára nagyon megterhelő, illetve könnyebb lenne a családok helyzete, ha nem lenne ennyi gyermekük.

A sokgyermekes szülők motívumainak megítélését is az iskolázottság és a válásosság befolyásolja a legjobban, mégpedig ellentétes irányban.

Száz százaléknak tekintve mindazokat, akiknek véleményük van erről a kérdéssel /mint említettük, összességében 17 % adott "nem tudom" választ/, minél iskolázottabbakról van szó, annál kevésbé vélekednek kategorikusan negatívan /mondhatnánk így is: előítéletekkel telve/ a nagycsaládokról. Míg a véleménnyel rendelkező, 8-nál kevesebb osztályt végzett válaszadóknál többségi álláspont, hogy a sok gyermeket vállaló szülők felelőtlenek, tudatlanok, csak a kedvezmények miatt vállalnak gyermeket, a diplomásoknak mindössze 13 %-a vélekedett így, s ez utóbbi csoportra a differenciált "ilyenek is - olyanok is vannak" -véleményalkotás a legjellemzőbb:

A sokgyermekes szülők motívumainak megítélése a véleménnyel
rendelkezők iskolai végzettsége szerint
/százalékban/

Iskolai végzettség	A sokgyermekes szülők motívumait			Összesen
	csak pozitívan	csak negatívan	részben pozitívan részben negatívan	
	megítélők arányai			
8-nál kevesebb osztály	53	30	17	100
8 osztály	40	35	25	100
Középiskola	17	49	34	100
Egyetem, főiskola	13	39	48	100

Másképpen mutatkozik meg a vallásosság hatása. Minél vallásosabb emberekről van szó, annál inkább hajlamosak a kategorikus véleményalkotásra, s ebből következik, hogy a magukat nagyon vallásosnak mondó emberek attitűdjei két markáns csoportba tömörülnek. Közöttük a legnagyobb az aránya azoknak is, akik a sokgyermekes szülőket csak negatívan, s azoknak is, akik csak pozitívan ítélik meg /41 % - 40 %/, s órájuk jellemző legkevésbé a differenciált gondolkodásmód /19 %/. /Ugyanezek az arányok a nem vallásosaknál: csak negatív ítéletet 22 %, csak pozitívat 37 %, ún. "vegyes" motívumokat pedig 38 % említett/.

A vallás e kettős - részben az előítéleteket tápláló, részben a humánus, ember-központú attitűdöket erősítő hatását a szakirodalom is számontartja /8/, megnyilvánulását egy korábbi közvéleménykutatásunkban mi is észleltük /9/. Ennek során valószínűsítettük, hogy az öreg emberek iránti toleráns és intoleráns, előítéletes gondolkodásmódot a vallásosság egyaránt erősíti. Most, a sokgyermekes családok megítélés módját vizsgálva ugyancsak ezt a jelenséget érhettük tetten.

Nem változtak 1983-hoz képest a vélemények abban, hogy a lakosságnak van-e olyan része, csoportja, ahol nagyon sok többgyermekes család van /1983-ban 70 %, 1985-ben 72 % gondolta ezt így/, s ebből 1983-ban 59 %, 1985-ben 57 % gondolt a cigányokra. Ez azonban - a vélemények részletesebb elemzéséből arra következtethettünk - jórészt "ismeret-elemeket" hordozó vélemény, amelyben a cigány népe sséggel szembeni előítéletességet nehéz kimutatni. Kétségtákvüli, hogy 1983-ban is, 1985-ben is az iskolai végzettség emelkedésével együtt növekvő arányban tudták úgy, hogy elsősorban

a cigány népességre jellemzőek a nagy gyermekszámú családok, ez mindenképp arra vall, hogy a véleményalkotásban az informáltság nagy szerepet játszik:

Iskolai végzettség	"A lakosságnak <u>van</u> olyan része, ahol nagyon sok a többgyermekes család" százalék	...és ezek között említi a cigányokat
8-nál kevesebb osztály	63	45
8 osztály	68	53
Középiskola	78	67
Egyetem, főiskola	96	87

Más oldalról pedig az is elmondható, hogy a nagyobb számú gyermek vállalásának motívumairól /azok pozitív, illetve negatív irányultságáról/ alkotott vélemények arányai nem különböznek aszerint, hogy a véleménymondóknak vannak-e ismereteik a cigány népesség magasabb termékenységéről, vagy nincsenek. Másképpen ezt úgy is fogalmazhatjuk, hogy a sokgyermekes szülők motívumait csak negatívan, vagy részben negatívan meghatározók aránya valószínűleg nem kapcsolódik össze a cigánysággal szembeni, esetleges előítéletességgel; a motívumokról alkotott vélemény és a sokgyermekes családoknak a lakosság e részében koncentrációjáról szóló ismeretek - lényegében függetlenek egymástól,

Megjegyezzük - bár ez már túlmegy a sokgyermekes családokkal kapcsolatos vélemények tárgyalásán -, hogy az elmondottak nem azt igazolják, hogy a cigánysággal kapcsolatban nincsenek előítéletek, vagy pedig hogy azok akár csökkennének. Más kutatások számos adalékkal szolgálnak ilyenfajta előítéletek létéről. Ezúttal inkább arról lehet szó, hogy a cigánysággal szembeni előítéleteknek nem, vagy legalábbis nem elsődlegesen az a forrása, hogy e családokban az átlagos gyermekszám magasabb az országosnál.

Ugyanakkor szinte bizonyosra vehetjük, hogy azok, akik a sok gyermeket vállaló szülők motívumait kategorikusan negatívan ítélik meg /pl. tudatlanok, felelőtlenek, a kedvezmények miatt szülnek stb./, véleményüket nem /vagy nem kizárólag/ a cigány szülőkre vonatkoztatják. Az 1983. évi közvéleménykutatásban kimutattuk, hogy a közgondolkodásban valóságosan létező vélemény az, amely szerint - függetlenül attól, hogy cigányok-e vagy sem - a sokgyermekes szülők "felelőtlenségét" nekik, saját maguknak kellene viselniük, nem pedig a társadalomnak, a munkahelyeknek, a "normálisan

élő" embereknek. Kétségteljes, hogy ha a közvéleményben növekedne ennek az attitűdnek a súlya, ugyanakkor - az eddigi tapasztalatoknak megfelelően - tovább csökkenne a nagycsaládoknak tulajdonított gyermekszám /vagyis ez a pejoráló vélemény fokozatosan kiterjedne a három-, sőt esetenként akár a kétgyermekes szülőkre is/, az igen kedvezőtlenül hatna az egy-kettőnél több gyermek vállalására.

II. VÉLEMÉNYEK A NÉPESSÉG SZÁMÁNAK ÉS A SZÜLETÉSEK SZÁMÁNAK VÁRHATÓ ALAKULÁSÁRÓL

Két évvel korábban, az 1983. évi közvéleménykutatás alkalmából vizsgáltuk elsősorban, hogy vajon foglalkoztatja-e az embereket az a kérdés, amely a demográfiai szakkutatások egyik centrális problémáját jelenti már hosszabb ideje, nevezetesen: a század végére várható jelentősebb népességcsökkenés. Kérdésünk az ismeretek szintjén arra vonatkozott: mennyire tartják valószínűnek azt, hogy 2000-ig csökken a népesség száma, illetve a születések száma, a vélemények szintjén pedig, hogy milyen mértékben tartanak súlyosnak, ha ezek mégis bekövetkeznének.

Az erről alkotott vélemények vizsgálatára azt a módszert választottuk, hogy mind a népességcsökkenés, mind a születésszám-csökkenés megítélésére vonatkozó kérdést különböző természetű társadalmi problémák, ún. "társadalmi veszélyek" egy igen bőséges - 23 témát, területet felölelő - listáján helyeztük el. Így arról alkothattunk képet, hogy olyan társadalmi problémák körében, amelyek miatt többé-kevésbé aggodalmaskodnak az emberek, hol helyezkednek el az ún. "demográfiai veszélyek",

A veszélyek bekövetkezésének valószínűségére és súlyosságára vonatkozó kérdésekre válaszolva a megkérdezettek a "nem tudom" válaszon kívül négyféle lehetőség közül választhattak: "nagyon", "eléggké" "kevésbé" és "egyáltalán nem" valószínűnek, illetve súlyosnak minősíthették az adott problémát. E válaszok átlagai alapján alakult ki a "Társadalmi veszélyek" fontossági rangsora. Az átlagolás úgy történt, hogy a "nem tudom" válaszokat figyelmen kívül hagytuk, a "nagyon"/súlyos vagy valószínű/ választ 3, az "eléggké" választ 2, a "kevésbé" választ 1, és az "egyáltalán nem" választ 0 értékkel súlyoztuk. Így a veszélyek rangsorbeli helyét olyan átlagokkal határoztuk meg, amelyeknek értéke minél közelebb van a 3-hoz, annál inkább találják azt súlyosnak, illetve bekövetkezését valószínűnek az emberek.

Az 1983. évi közvéleménykutatás eredménye az volt, hogy a népességszám csökkenésének valószínűsége a rangsorban a 12., a születésszám csökkenésének valószínűsége a 16. helyre került. Még hátrább szorult mindkét "demográfiai veszély" fontossága, amikor azt latolgatták az emberek, hogy ha ezek /mégis/ bekövetkeznének, az mennyire lenne súlyos: ekkor a lista végére, a 20-21. helyekre jutottak. Így azt állapíthattuk meg, hogy mind a népességcsökkenés, mind pedig a születésszám-csökkenés olyan problémák, amelyeknek - más veszélyekhez képest - sem bekövetkezését nem tartják nagyon valószínűnek, sem következményeit nem gondolják nagyon súlyosnak. Mivel az erről alkotott vélemények - ellentétben a listán szereplő sok más probléma megítélés módjával -

nem differenciálódtak lényegesen a válaszadók társadalmi-demográfiai ismérvei szerint /még a magasabban iskolázottak sem mutatkoztak lényegesen informáltabbaknak a többiekhez képest/, úgy találtuk, e problémák - legalábbis 1983-ban - meglehetősen életidegenek voltak a lakosság számára.

Felmerült azonban egy módszertaninak nevezhető probléma is: vajon nem amiatt kerültek-e a rangsorban hátrább a "demográfiai veszélyek", mert az emberek többsége számára jóval aggasztóbbak voltak más természetű, aktuális társadalmi gondok, problémák, olyanok, amelyek ezekkel a népesedési kérdésekkel nem, vagy csak közvetve, áttételesen függenek össze, s ez elterelte a figyelmet a fontos demográfiai folyamatokról. /A rangsorban például jóval előbbre helyeződtek olyan problémakörök, mint "a közúti balesetek számának növekedése"; "a környezetszennyeződés"; "a bűnözés növekedése" stb./

Ez a megfontolás vezetett minket arra, hogy az 1985. évi kérdőívben - hasonló kérdésszerkezetet alkalmazva - a "veszélyek" listáját igen lényegesen lecsökkentettük. Azokat a témaköröket hagytuk meg, amelyek

- vagy erősen demográfiai tartalommal bírnak /pl. a válások, az öregek helyzete, a cigány népesség létszáma stb./,
- vagy pedig - két évvel ezelőtt végzett elemzéseink szerint - szoros kapcsolatot mutattak más, demográfiai témákat érintő véleményekkel /pl. az erkölcs, a hazafiság kérdései/.

Igy próbáltuk tehát biztosítani, hogy a kérdezettek gondolkodása ne "terelődjön el" túlságosan sokfelé, hanem egymással tartalmilag összefüggő problémakörökre koncentrálódhassék. Ekkor a következő rangsort kaptuk /az "átlagok" kiszámítása az 1983. évben alkalmazott eljárással megegyezett/:

A társadalmi veszélyek bekövetkezésének és súlyosságának rangsorai

1985-ben

Mennyire tartja valószínűnek, hogy 2000-ig bekövetkezik?		Ha /mégis/ bekövetkezne, mennyire találná súlyosnak?	
1. A cigány népesség számának növekedése	2,41	1. Az alkoholisták számának növekedése	2,66
2. Az alkoholisták számának növekedése	2,35	2. A családok felbomlása	2,52
3. Az erkölcs megromlása	2,01	3. Az öregek anyagi helyzetének romlása	2,44
4. Az öregek anyagi helyzetének romlása	1,94	4. Az erkölcs megromlása	2,40
5. A családok felbomlása	1,93	5. Az életszínvonal csökkenése	2,26
6. <u>A születések számának csökkenése</u>	1,70	6. A hazafias érzés csökkenése	2,24
7. A fiatalok és az idősebbek közötti ellentétek fokozódása	1,67	7. <u>A népességszám csökkenése</u>	2,13
8. Az életszínvonal csökkenése	1,40	8-9. <u>A születések számának csökkenése</u>	2,10
9. A népességszám csökkenése	1,35	8-9. A fiatalok és az idősebbek közötti ellentétek fokozódása	2,10
10. A hazafias érzés csökkenése	1,17	10. A cigány népesség számának növekedése	1,87

A táblázat azt mutatja, hogy mind a születésszám-csökkenés, mind a népességszám-csökkenés megítélése "megőrizte" a rangsorbeli relatív helyét: az 1983. évi, 23 tételt tartalmazó, s most a 10 tételre lecsökkentett listán belül is a valószínűségi-, illetve súlyossági rangsorok második, kevésbé preferált felébe szorultak.

Ide kívánczik két módszertani megjegyzés. Az, hogy a "súlyosság" átlagai rendre magasabbak a "valószínűség"-átlagoknál, a kérdés természetéből következő, visszatérően tapasztalt sajátosság. A másik megjegyzés az átlagok összehasonlíthatóságára vonatkozik. Kérdésmetódikai vizsgálatokkal alátámasztható tapasztalat, hogy az ilyen kérdésszerkezetek esetén a válaszmegoszlásokat kismértékben a listán felsorolt tételek száma, összetétele, sorrendje is befolyásolja, mivel a kérdezettek az egyes kérdésekről deklarált véleményeiket egymáshoz is viszonyítják. Ez az oka annak, hogy az 1983. évi és az 1985.évi átlagok abszolút értékeit nem hasonlítjuk össze.

/Elvileg lehetséges volna ilyen összehasonlítás az említett, ún. kérdőív-effektusok "kiszűrésével"./ A fő téma szempontjából azonban azt mondhatjuk, hogy a két "demográfiai veszély" rangsorbeli helye - elég látványos módon - hasonló az 1983-ban tapasztaltnak, s ez mindenképpen amellettszól, hogy e problémák megítélését a közvéleményben az elmúlt két esztendőben nagy valószínűséggel változatlanul tartjuk.

A vélemények változatlanosságát támasztja alá az is, hogy a születésszám-, illetve népességszám-csökkenésről alkotott véleményeket ezúttal sem befolyásolta a válaszadók társadalmi-demográfiai hovatartozása. /Annyit azonban megjegyezzünk, hogy ezek bekövetkezését - 1983-hoz hasonlóan - valamivel valószínűbbnek, illetve súlyosabbnak tartják a diplomások, jóllehet, ez a hatás sem érvényesül túlságosan erősen./ Nem mondható el ez a többi "veszélyről", amelyeknél a vélemények számottevően különböznek a nemtől, az életkortól, a településtípustól, az iskolázottságtól, vagy éppen a váltságosság intenzitásának fokától függően.

A közvéleménynek ez az "érzéketlensége" valószínűleg összefügg a tömegkommunikációban megjelent népesedéspropaganda mennyiségével és struktúrájával is.

Egy, a Tömegkommunikációs Kutatóközpontban 1982-ben végzett vizsgálat közelítően jó képet adott a belpolitikai témakörök témastruktúrájáról. A vizsgálat a Népszabadság, a Magyar Nemzet, a Kisalföld, és a Kelet-Magyarország c. napilapok 1982-es évfolyamainak belpolitikai rovataira, valamint a rádió és a televízió non fiction-műsoraira terjedt ki. Az eredmények szerint a népesedéssel fő témaként foglalkozó cikkek, illetve rádió-, és tévéműsorok az összes belpolitikai témájú közleménynek mindössze 0,1 %-át tették ki.³

A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet 1983-1984. évben készített sajtótartalomelemzése azt is kimutatta, hogy bár - az igen csekély arányú - közlemények egésze a népesedési helyzet kedvezőtlen voltát sugallta, általánosságban jellemző volt, hogy a sajtó értelmezésében a népesedési kérdések erőteljesen a születésszám aktuális alakulására redukálódnak. A megvizsgált anyag egészét tekintve a népesedési helyzet várható következményeire vonatkozó információk mennyisége egészen csekélynek bizonyult, másként szólva - legalábbis az 1983. évig - a jövő felé történő kitekintés

³ Az idézett tartalomelemzés szerint a közlések fő témáinak gyakorisági sorrendje a következő volt: gazdasági élet 41,3 %; belpolitika 16,8 %, közoktatás, közművelődés 7,4 %; életmód, életvitel 3,5 %; egészségügy 3,2 %; évfordulók, megemlékezések, ünnepek 3,1 %; életszínvonal, társadalmi csoportok, rétegek helyzete 3,0 %; művészetek 2,7 %; településfejlődés 2,6 %; emberek közötti kapcsolatok, család 2,6 %; közbiztonság, bűnözés 2,1 %; érdekességek, "színes" hírek 1,7 %; lakáshelyzet 1,5 %; környezetvédelem 1,5 %; idegenforgalom 1,4 %; tudományok 1,4 %; jog, igazságszolgáltatás 1,2 %; szerencsétlenségek, balesetek, természeti csapások 1,1 %; honvédelem 0,5 %; népesedés 0,1 %; vallás, egyházak 0,1 %; egyéb, fentiekbe be nem sorolható 1,2 %; Összesen: 100 %.

a népesedéspropagandában teljesen háttérbe szorult. A közelmúltban - főként a Minisztertanács 1985. évi határozatával összefüggésben - már jelent meg néhány olyan sajtóközlemény, amely a népesség minőségének kérdéseit, illetve a népesség létszámának jövőbeli alakulását tárgyalta. Összességében azonban ezek igen csekély aránya még nem gyakorolhatott észrevehető hatást 1985-ben a közvélemény egészére.

Hasonlóan az 1983. évi közvéleménykutatás eredményéhez, a születések számának megítélése - ha a válaszadók társadalmi paramétereitől nem is - de az ideális gyermekszámról alkotott véleményekkel összefügg: azok közt akik ennek bekövetkezését nagyon valószínűnek, illetve nagyon súlyosnak tartják, többen vannak olyanok, akik a családonkénti három /vagy több/ gyermeket vélnék ideálisnak:

A születések számának csökkenése	Az ideális gyermekszám			Összesen
	két gyermek	három gyermek	egyéb válasz	
Egyáltalán nem valószínű	58 %	36 %	6 %	100 %
Nagyon valószínű	50 %	45 %	5 %	100 %
Egyáltalán nem /lenne/ súlyos	52 %	29 %	19 %	100 %
Nagyon súlyos /lenne/	44 %	50 %	6 %	100 %

Ennek az összefüggésnek a tartalma kétirányú. Egyrészt azt mutatja, hogy az ideális gyermekszám fogalma olyan elemet is tartalmaz, amely szerint a születendő gyermekek optimális számát az ország, a népesség szempontjából is mérlegelni kell. /Mint korábban rámutattunk, ez a gondolkodásmód főként az egyetemi, főiskolai végzettséggel rendelkezőkre, illetve az értelmiségi foglalkozásúakra jellemző./ Másrészt valószínűnek tarthatjuk, hogy a születésszám csökkenése miatti aggodalom önmagában is maga után von olyan véleményt, hogy a családokban a jelenleginél több gyermek lenne kívánatos.

Megjegyezzük, hogy a születések számának csökkenését nagyon valószínűnek tartók között azok aránya is magasabb, akik egy családot már három gyermekkel is "sokgyermekesnek" neveznek. /Az országosan tapasztalt 26 %-hoz képest 35 %./ Az előző összefüggéssel egybeesve ennek jelentése is az lehet, hogy a születésszám-csökkenés miatti aggodalom együttjár annak a "szomorú", "sajnálatos" ténynek a konstataálásával, hogy ma három gyermek is "sok" egy családban. A két állásfoglalás közötti

kapcsolat mintha ezt a gondolatot fejezné ki: "Ha már három gyermeket is soknak kell tartani, ott nagy valószínűséggel lehet számítani a születések számának csökkenésére".

Emlékeztetünk arra, hogy 1983-hoz képest az volt az egyik legjelentősebb véleményváltozás, hogy megkétszereződött azok száma, akik már három gyermekkel is "sokgyermekesnek" tartanak egy családot. Az előző fejezetben rámutattunk arra, hogy ez a véleményváltozás a tömegkommunikáció hatásának következménye is lehet - amely az 1985. évi intézkedésekkel összefüggésben hangsúlyossá tette, hogy a családonkénti három gyermek az a küszöb, amelynél már a társadalom fokozott segítségére van szükség.

A magunk részéről nagyon valószínűnek tartjuk, hogy e vélemény összekapcsolódása a születésszám-csökkenés miatti aggodalommal elsősorban azokra lehet jellemző, akik - a korábbi évekhez képest - a tömegkommunikáció hatására /illetve a nehezedő gazdasági feltételeket mérlegelve/ változtattak a nagycsaládok gyermekszámáról alkotott véleményeiken.

Abból, hogy mindkét vélemény elsősorban a diplomásokra, illetve az értelmiségi foglalkozásúakra jellemző, arra következtethetünk, hogy a fentebb jellemzett attitűd is főként ennek a társadalmi rétegnek a sajátja.

Míg az ország népességének csökkenésével kapcsolatban - mint láttuk - a lakosság ismeretei meglehetősen szerények, s ezzel összefüggésben véleményalkotásuk sem eléggé differenciálódik, markánsabb a kép a cigány népesség létszámának megítélését illetően.

Amint a rangsorban látható, a felsorolt 10 társadalmi probléma közül a cigány népesség növekedésének valószínűsége került az első helyre, ugyanakkor ennek bekövetkezését tartják "legkevésbé súlyosnak" az emberek. E probléma "rangsorbeli helye" 1983-ban is hasonló volt. Eltérő megjelenése a kétféle /valószínűségi-, és súlyossági/ rangsorban azt támasztja alá, hogy magát a problémát a közvélemény - legalábbis ebben a megközelítésben - inkább "ténykérdésként", "ismeretkérdésként" kezeli: emellett szól az is, hogy minél iskolázottabb emberekről van szó, annál valószínűbbnek tartják a cigány népesség 2000-ig történő, további növekedését.

Ez az - ismeret-tartalmú - vélemény értelemszerűen összefügg azzal is, hogy a lakosság többsége tudja úgy: a nagy-gyermekszámú családok főként a cigány népességre jellemzőek. Míg a cigány népesség növekedését nem, vagy kevéssé valószínűnek tartók közül viszonylag kevesebben gondolnak arra, hogy a sokgyermekes családok elsősorban a

cigányok között vannak, ez az arány számottevően megnövekszik azoknál, akik szerint nagyon valószínű a cigányság össz-létszámának növekedése:

A cigány népesség növekedése	Sokgyermekes családok elsősorban a cigányok között vannak
Egyáltalán nem valószínű	53 %
Kevésbé valószínű	55 %
Eléggé valószínű	71 %
Nagyon valószínű	79 %

Abban azonban, hogy a cigány népesség növekedését mennyire találnák "súlyosnak" az emberek, joggal gondolhatjuk, hogy az előítéletek válnak dominánssá. /Mint két évvel korábban kimutattuk: minél vallásosabb emberekről van szó, annál nagyobb az esély arra, hogy a cigány népesség növekedését nagyon súlyosnak tartják. Több más témában végzett kutatásunk tapasztalatai csengenek egybe abban, hogy a vallásosság intenzitása és az előítéletesség között szoros kapcsolat van./

Hasonlóan az előbbi adatsorhoz, a "súlyosság" megítélésének vizsgálatánál is azt tapasztaltuk, hogy minél inkább tartják súlyosnak e problémát az emberek, annál valószínűbb, hogy a sokgyermekes családok cigány népességre koncentrálódását is vallják:

A cigány népesség növekedése	Sokgyermekes családok elsősorban a cigányok között vannak
Egyáltalán nem /lenne/ súlyos	63 %
Kevésbé /lenne/ súlyos	70 %
Eléggé súlyos /lenne/	74 %
Nagyon súlyos /lenne/	83 %

A két adatsor /valószínűség és súlyosság szerinti véleménymegoszlások/ egyirányban való mozgása jól mutatja, a cigány népesség létszáma megítélésének kettősségét: részben racionális megfontolást tartalmaz, amennyiben magától értetődő, hogy egy népességen belüli szubpopuláció magasabb termékenysége annak létszámbeli növekedését is jelenti, részben pedig azt a - hagyományos - előítéletességet, hogy a cigány népesség magas termékenysége, s így létszámnövekedése kedvezőtlen a lakosság összetételére nézve.

A cigány népességgel szembeni előítéletek meglétét egy másik véleménykombinációban is tetten érhattük: a sokgyermekes szülők motívumait kizárólag negatívan meghatározók /pl. akik szerint ezek a szülők "felelőtlenek", "csak a szociális kedvezmények miatt szülnek" stb./ között jelentősen többen vannak olyanok, akik a cigányok létszámának növekedését súlyosnak tartják.

Valószínűleg nem járunk messze az igazságtól, ha arra gondolunk, hogy a mai magyar közvéleményben a népesedés problémái szorosan összekapcsolódhatnak a cigány népesség létszámáról meglévő ismeretekkel, és azok "felemás" megítélés módjával. A tudati nevelés, befolyásolás, a népesedéspropaganda feladata, hogy ebben változás következék be. Kívánatos lenne, hogy a népességcsökkenés veszélyével kapcsolatos közgondolkodásban csökkenjen a nacionalista felhang /pl. a "nemzet", a "magyarság kihalása"-típusú megítélés mód/, és e veszély elkerülésének igénye az alapvető társadalmi, gazdasági szükségesség racionális érvein alapuljon. Ez az előítéletesség csökkenését is elősegíthetné, pontosabban azt, hogy az ország népesedési problémáiról való gondolkodásmódot kevésbé befolyásolnák a cigány népességgel kapcsolatos, különböző természetű előítéletek.

III. AZ 1985. ÉVI NÉPESEDÉSPOLITIKAI INTÉZKEDÉSEK FOGADTATÁSA

a/ Az intézkedések szükségessége és várható hatása a vélemények tükrében

Az 1984-ben hozott és 1984-85-ben életbe lépő népesedéspolitikai intézkedések szükségességét a megkérdezettek 51 %-a /tehát a felnőtt lakosság fele/ kizárólag népesedési okkal magyarázta /pl. "a születések számának növelése miatt"; "a jövő munkaerőjének biztosítása céljából"; "hogyan ki ne haljon a nemzet" stb./, 13 % kizárólag szociális okkal /pl. "a gyermekes családok segítése céljából"; "hogyan ellensúlyozzák az áremeléseket a gyermekes családoknál" stb./, 20 % népesedési és szociális okot egyaránt említett, s relative sokan voltak /13 %/, akik nem tudták minek tulajdonítsák az intézkedéseket /vagy nem tudtak az intézkedésekről/. A túlnyomó többség /71 %/ tehát - részben vagy teljes mértékben - a népesedési helyzet javításának célkitűzésével hozta összefüggésbe a Minisztertanács intézkedéseit.

Az egyetemet, főiskolát végzettek csoportjában az így gondolkodók aránya lényegesen magasabb /kerek 90 %/, s köztük a legkisebb /6 %/ az aránya azoknak, akik az intézkedéseket kizárólag szociális okkal magyarázzák. Az intézkedések szükségességéről alkotott vélemények általában az iskolai végzettséggel mutatnak kapcsolatot; az alacsonyan iskolázottak körében számottevően több a kérdéstről véleménnyel nem rendelkező.

Az intézkedések szükségességéről alkotott vélemények a válaszadók iskolai végzettsége szerint

Iskolai végzettség	Az intézkedések szükségességét				/százalékban/	
	csak népesedési okkal	csak szociális okkal	népesedési és szociális okkal	egyéb okkal	Nincs véleménye	Összesen
	magyarázza					
8-nál kevesebb osztály	43	13	17	4	23	100
8 osztály	50	16	18	3	13	100
Középiskola	54	12	27	2	5	100
Egyetem, főiskola	62	6	28	3	1	100
Összesen	51	13	20	3	13	100

A megkérdezettek nagy többsége, 68 %-a arra számít, hogy az intézkedések majd elősegítik a gyermekvállalási kedv növekedését, 22 %-uk azonban határozottan úgy véli, hogy a családok ezután sem fognak több gyermek felnevelésére vállalkozni. /A kérdésről bizonytalan véleménnyel rendelkezők, illetve vélemény nélküliek együttes aránya 10 %./ Akik nem bíznak az intézkedések e kedvező hatásában, megfontolásaikat főként arra alapozzák, hogy a stagnáló, illetve romló életszínvonal, a növekvő árak miatt a gyermekek eltartása egyre nehezebb, s az intézkedések nem ellensúlyozzák ezeket a terheket. Az országos átlaghoz képest gyakoribb ez az álláspont, a középiskolát végzetteknél /29 %/ és a diplomásoknál /37 %/.

Még határozottabb a szkeptikus vélemények aránya e két, magasabban iskolázott csoportban, amikor azt mérlegelik: vajon megfelelőek-e az intézkedések arra, hogy a gyermekes családok helyzete alapvetően javuljon. Míg a minta egészében 60 % a pozitív, optimista válaszok aránya, s összességében 33 % azoké, akik szerint az intézkedések nem /21 %/ vagy csak részben /12 %/ javítanak a családok anyagi helyzetén, a középiskolát végzettek 49 %-a, a diplomásoknak pedig 70 %-a vélekedik ilyen pesszimizmussal vagy kételkedéssel; e megítélés módja tehát köreikben többségi véleménnyé válik. Az indokok között vezet az a megfogalmazás, hogy az újonnan nyújtott juttatások ugyan jók és szükségesek, de nem elégségesek, illetve nem képesek ellensúlyozni a többlet gyermekvállalás egy főre jutó jövedelmet csökkentő hatását.

Általánosságban elmondható tehát, hogy bár a lakosság többsége népesedési okkal magyarázta az intézkedések meghozatalának szükségességét, azok várható hatását mégis elsősorban szociális szempontból mérlegelte: vajon javítanak-e a gyermekes családok anyagi körülményein. /Ennek a szemléletmódnak az az - érthető - magyarázata, hogy az 1980-as évekre sok olyan "juttatás" szűnt meg, vagy csökkent le jelentősen - ilyen pl. az áremelések kompenzálása, a gyermekruházat dotációja - amely elsősorban a gyermekes családokat sújtja./

A szkeptikus, vagy egyértelműen pesszimizista vélemények arányát mindkét kérdés esetében - a magasabb iskolázottság mellett - a kérdezettek gyermekszáma is növeli: az egygyermekeseknél az így vélekedők aránya 20 % alatt marad, míg a két-, és többgyermekeseknél számottevően meghaladja az egész mintában tapasztalt átlagot. Ennek egyik magyarázata az lehet, hogy a több gyermeket eltartó szülőknek konkrét tapasztalataik vannak a gyermekes családok anyagi helyzetéről, s arról, hogy mennyit jelent a családi költségvetésben a családi pótlék vagy a gyás /gyed/ korábbinál magasabb összege. A másik lehetséges magyarázat, hogy azok családterveit, akik már túl vannak

a nagyobb gyermekszám melletti döntésen, nem befolyásolták az újonnan hozott kedvezmények, hiszen ők nem ezek hatására vállalkoztak több gyermekre.

Egyedül a lakáshelyzettel összefüggésben nyilatkozik meg - szinte teljesen egységesen - a közvélemény. A megkérdezettek 73 %-a szerint a könnyebb lakáshoz jutás kedvezően hatna a gyermekvállalási kedvre; ez a vélemény nem függ a válaszadók társadalmi-demográfiai jellemzőitől. Az a 20 %-os arányt képviselő csoport, amely ebben kételkedik, véleményét részben arra alapozza, hogy a szülők családépítési terveit inkább érzelmi motívumok alakítják, részben pedig arra, hogy a lakás önmagában még nem elegendő, a gyermeket fel is kell nevelni, sőt manapság önálló életük "beindulását" is a szülőknek kell megalapozni. - A megfelelő lakáshelyzet népesedésre gyakorolt, pozitív hatása az 1974. évi népesedéspolitikai intézkedések fogadtatásának vizsgálata során is nyomatékos hangsúlyt kapott /kétségtől azonban, hogy a fiatal házaspárok lakáshoz jutási esélyei az elmúlt időszakban tovább nehezedtek/.

b/ Az intézkedésekben érintettek köre. Az intézkedések "fontossági rangsora"

Közvéleménykutatásunk figyelemre méltó tanulsága, hogy a konkrét juttatásokról szóló intézkedések - a felnőttlakosság véleménye, tapasztalatai szerint - a "célt szűkített közönségnél" /a fiatal házaspároknál, a többgyermekes szülőknél/ szélesebb kört érintenek. A 18 éves és idősebb korú lakosságot országosan reprezentáló mintának közel a fele - 44 %-a - vélte úgy 1985 őszén, hogy az intézkedések közül legalább egy /vagy több/ őt magát, vagy szűkebb családját érinti; ez az arány magasabb, mint a 18 éves aluli gyermekkel rendelkezőké.

Egybevág ezzel a tapasztalattal az, amit a Nők Lapja c. hetilap hasábjain feltett kérdéseinkre levelek formájában közöltek az olvasók. A gyermeknevelés gondjaiban - mind anyagi, mind egyéb vonatkozásban - sokszor nagyon intenzíven vesznek részt a gyakran még aktív nagyszülők, vagy más, közeli rokonok, akik ugyancsak jelezték, hogy az újabb intézkedések enyhítenek problémáikon.

A magukat "érintettnek" nevezők között valamivel több a nő /48 %/, mint a férfi /42 %/, ami nem igényel különösebb kommentárt.

Tanulságos azonban az érintettek életkor szerinti megoszlása is.

<u>Korcsoport</u>	<u>Az intézkedésekben érintettek</u>	
	<u>aránya</u>	<u>/százalékban/</u>
18 - 25 évesek		40
26 - 30 évesek		70
31 - 40 évesek		63
41 - 50 évesek		39
51 - 60 évesek		46
61 - 70 évesek		25
71 évesek és idősebbek		18

Az adatsor jól mutatja, hogy az érintettség az ún. propagatív életkorra koncentrálódik /mivel ezúttal férfiakra is szó van, akikre ezt a jelzőt nem használjuk, úgy is mondhatnánk: a családalapítókra és a viszonylag fiatal szülőkre/, majd 41-50 év között némileg lecsökken. Újra többen válnak azonban "érintetté" - feltehetően - a "nagy szülői kor", valamint a nyugdíjkorhatár eléréseivel - s úgy tűnik, hogy olykor még az egészen idős korúak is érintettek közé sorolják magukat, akár a kisgyermek felügyeletében, ellátásában, akár pedig a kedvezmények /pl. táppénz, felemelt gyász vagy gyed, vagy családi pótlék/ könnyítő hatását közvetett formában érzékelve.

Azt, hogy a fővárosiak közt valamivel kevesebben érzik magukat "érintettnek" /30 %/, mint vidéken /városokban 50 %, községekben 48 %/ - talán - ez utóbbi települések magasabb családonkénti gyermekszáma magyarázza. Más oldalról viszont jelentősen növekszik az "érintettek" aránya az iskolázottsággal, /míg a 8 osztálynál kevesebbet végzettek 31 %-a, a diplomások 57 %-a sorolta ide magát/, amit feltehetően inkább az iskolázottak magasabb fokú informáltsága magyaráz: 1985 őszén jobban ismerték nemcsak az intézkedések egészét, hanem minden bizonnyal azokat a konkrét kedvezményeket is, amelyekben ők maguk /illetve családjuk/ részesülni fognak.

Az érintettek magas aránya arról tanúskodik, hogy a népesedéspolitikai intézkedések általánosságban is a közvélemény nagy figyelmére tarthatnak számot, mert közvetett módon azt is deklarálják, hogy mennyire fontos a család az államnak, a társadalomnak. /A népesedéspolitika e "közvetett" hatására a nemzetközi szakirodalomban is találunk utalást./ /10/

Az 1985. évi konkrét intézkedések közül legnagyobb figyelmet a gyermekápolási táppénznek a gyermek 10 éves koráig való kiterjesztése, valamint a családi

pótlék felemelése vívta ki, legkisebbet pedig a szülési szabadság meghosszabbítása. A rangsor a következőképpen alakult:⁴

<u>Rangsor</u>	<u>Intézkedés</u>	<u>Százalék</u>
1.	A gyermekápolási táppénz kiterjesztése a gyermek 10 éves koráig	29
2.	A családi pótlék felemelése	28
3.	A gyermeküket egyedül nevelő szülők fokozottabb támogatása	22
4.	Kedvezmények a sokgyermekeseknek a bölcsődei, óvodai, napközi díjakban	20
5.	A gyep összegének felemelése	17
6.	A gyed bevezetése	17
7.	Az anyasági segély felemelése	14
8.	A kisgyermekes anyák munkavállalási lehetőségeinek, munkahelyi kedvezményeinek kiszélesítése	13
9.	A szülési szabadság négy héttel történő meghosszabbítása	10

Az egyes intézkedések fontosságának megítélésében mutatkoztak olyan társadalmi-demográfiai különbségek, amelyek általánosságban és a jövőbeni népesedéspolitikai intézkedési tervek, elképzelések kidolgozása szempontjából is figyelmet érdemelnek.

A gyermekápolási táppénz kiterjesztése - amint erről más információs forrásokból és tapasztalati adatokból is értesülhettünk - egyike a legközkedveltebb intézkedéseknek. Írthető, hogy erre elsősorban azok a szülők reagáltak, akiknek ilyen korú gyermekük is van. Míg az egész mintából 29 %, az egy 6-14 év közötti gyermekkel rendelkezők 37 %-a, a két 6-14 év közötti gyermekkel rendelkezők 47 %-a választotta ezt a valóban hézagpótló intézkedést a "két legfontosabb" egyikeként.⁵

Számottevő a férfiak és a nők véleménykülönbsége is: míg a férfiak 23 %-a, a nőknek 35 %-a emelte ki fontosságát. Ez azt mutatja, hogy a beteg kisiskolások el látását főként az anyáknak kellett eddig - valahogyan - megoldaniok. Visszaulva az

⁴ A válaszadók két, általuk legfontosabbnak tartott intézkedést jelölhettek meg a kérdőívben felsorolt listán, ezért a százalékok összege a 100-at meghaladja.

⁵ Feldolgozásunkban a gyermekekre vonatkozóan a 6-14 év közöttiek korcsoportjával dolgoztunk. Az arány feltehetően még magasabb lenne, ha csak a 6-10 éves gyermekekkel rendelkező szülőkre vonatkozna, ezek mintaelemszáma azonban mintánkban már elég alacsony lett volna - ezért "tágitottuk" ki az érintettek körét.

"érintettség" problémájával kapcsolatban elmondottakra, jellemző, hogy még az ún. "háztartásbeli" /eltartott/ nőknek is nagyon magas aránya, 33 %-a emelte ki legfontosabbként ezt az intézkedést /holott ők személy szerint nem is részesülnek táppénzben/. Emögött valószínűleg az áll, hogy a 6-10 éves gyermekek betegsége esetén gyakran a rokonságban lévő háztartásbeli nők segítségét kellett a családnak igénybe vennie.

A férfiak és a nők véleményei kissé eltérnek a családi pótlék felemelésének megítélésében is, de megfordítva: ezt a férfiak választották többen /31 %/ és a nők kevesebben /26 %/. Ennek magyarázata az lehet, hogy míg a beteg gyermek ellátása elsősorban az anyák "dolga" - akkor is, ha ugyanúgy dolgoznak, mint az apák - s így a táppénz kiterjesztése főként az anyák gondjain segít, a férfiak, az apák, a kézzelfogható anyagiakat, a pénzt értékelik magasabbra. Némi maliciózussággal azt is mondhatnánk: a családi pótlékot "ők kapják". /Komolyra fordítva azonban, kétségkívül, hogy - legalábbis a magunk részéről - nemigen tudunk felhozni indokot az ellen, hogy a családi pótlékot a dolgozó édesanyák kapják meg, s mint erről a tömegkommunikációs eszközökben megjelent jogi tanácsok oly gyakran tanúskodnak, a családi pótlék kifizetésének jelenlegi szabályozásából számos olyan probléma adódik, amelyeknek többnyire maguk a gyermekek látják kárát./

Külön kell szólnunk a gyed bevezetésének viszonylag halványabb fogadtatásáról. Közvéleménykutatásunk időpontjában /1985 őszén/ feltehetően kevesen ismerték még ezt az új formát, hiszen bevezetése is csak néhány hónappal korábban történt. Az ún. "célközönség" azonban - ha ilyenek mintánkban kevesebben is voltak - kétségkívül igen kedvezően fogadta, így például akiknek egy 0-5 éves gyermeke volt, azok 29 %-a, akiknek pedig két 0-5 éves gyermeke volt, azoknak már 44 %-a sorolta ezt a "két legfontosabb" intézkedés közé.

A későbbiekben részletesebben is bemutatjuk azokat a véleményeket, amelyeket a gyedet igénybevevő fiatal anyáktól a Nők Lapja segítségével gyűjtöttünk össze. Annyit azonban előljáróban is megjegyezhetünk, hogy a levelekből az tűnt ki: jóllehet, vannak, akiket az új forma további gyermekvállalásra ösztönöz, sokan nem érzik ezt egyébnek, mint a gyed korábbi összege felemelésének, mivel a gyed összege is éppen csak a kisgyermek ellátására - élelmezésére, ruházására - elegendő.

Egy vonatkozásban érdemes felfigyelni a kisgyermekes anyák munkavállalásának munkahelyi kedvezményeik kiterjesztésének fogadtatására is. Az országosan 13 %-os arány /akik ezt a "két legfontosabb" kedvezmény közt említették/ több, mint duplájára, 28 %-ra emelkedik azok körében, akiknek két általános iskolás korú, 6-14 év közötti

gyermekük van. Kérdés lehet, hogy vajon miért éppen ebben a csoportban növekszik meg ennek az intézkedésnek a jelentősége. A magunk részéről ennek magyarázatát abban látjuk, hogy két /vagy több/ általános iskolás gyermek egyidejű nevelése, felügyelete, ellenőrzése meglehetősen kritikus periódus egy család életében, amelyre a család /szülők és gyermekek/ együtt tölthető szabad ideje - ha az anya is teljes munkaidőben dolgozik - egyáltalán nem elegendő. Más jellegű /kevésbé "időigényes"/ szülői funkciókat igényel az óvodáskor, s ismét mást a gyermek középiskolás kora, amikor a gyermek már önállóan képes napi programját szervezni. Ily módon akkor sem ennyire "kritikus" a helyzet, ha általános iskolás korú gyermek csak egy van /illetve testvére még óvodás, vagy már középiskolás/. Közismert, hogy az általános iskolás napközök sem a gyermekek étkeztetése, sem tanulása és szabadidő-töltése szempontjából nem működnek megfelelően. Maga az általános iskola is megköveteli a szülőkkel való rendszeres és intenzív együttműködést, amelynek a családok csak a legnagyobb nehézségek árán tudnak eleget tenni, s ez még nehezebb, ha két gyermek is általános iskolába jár. Valószínűnek tartjuk, hogy a munkahelyi kedvezmények, az anya csökkentett munkaideje iránti igény a családi életnek éppenséggel e kritikus ciklusában, a gyermekek általános iskolás korában lehet a legerősebb.

Általánosságban is elmondható, hogy az intézkedések között az emberek nagyon kedvezően reagáltak azokra, amelyek a gyermek életének későbbi periódusára irányulva, a családi élet bizonyos "konfliktus-gócain" enyhítenek, s amelyek azt sugallják: a család, mint intézmény zökkenőmentes, "normális" működése nemcsak addig fontos az államnak, a társadalomnak, amíg a gyermekek világra jönnek, hanem ezt követően is.

Felmerülhet a kérdés: vajon nem amiatt tapasztaltuk-e ezt így, mert a közvéleménykutatás mintája a 18 éves és idősebb korú lakosságot /közöttük az ún. propagatív koron túljutottakat, továbbá férfiakat és nőket egyaránt/ reprezentálja, tehát olyanokat is magába foglal, akik - családi életük későbbi ciklusaiban élve - kevésbé érzik át a családalapítás nehézségeit, s inkább saját problémáikat helyezik előtérbe. Ez ellen szól egyrészt az, hogy a reprezentatív mintában kellő arányban vannak képviselve a fiatalabb generációk is, s e problémák megítélés módjában nem az életkor szerinti differenciák a legszámottevőbbek. Másrészt a fiatal házások családtervezési motívumait vizsgálva /pl. a KSH Népesedésszatisztikai Főosztály által készített, az 1982-83-ban házasságot kötött kohorsz megkérdezése alkalmából/ az tűnt ki, hogy a fiatal házások gyermekszámra vonatkozó terveit részben jelenlegi családi körülményeik /pl. idős szülők eltartásának, segítségének gondja/, részben pedig a távolabbi jövőre vonatkozó aggodalmaik /pl. "megtudnak-e majd mindent adni a gyermeknek"; "fel tudják-e rendesen nevelni"; "tudják-e majd támogatni életbeindulásukat" stb./ is befolyásolják, és ép-

penséggel ezek az "időtávok" azok, amelyek sokuknál a gyermekszám korlátozásának irányában hatnak.

Valószínűleg igaz lehet, hogy a család "normális működését" biztonságosnak, a társadalom által mindvégig "óvottnak", "támogatottnak" tudott perspektívája a fiatal generáció terveire, magatartására, véleményalkotására is kihat. Érthető, ha a fiatal, pályakezdő családalapító házaspárok az átlagosnál is pozitívabban reagálnak az anyagi természetű, pénzbeni juttatásokra /lásd: gyed bevezetése/, de semmiképpen sem szorul háttérbe náluk emiatt annak az igénye, hogy a családi élet mindvégig a társadalom kiemelt figyelmére tartson számot.

A közvélemény intenzíven reagált azokra az intézkedésekre is, amelyek nem közvetlen anyagi, vagy szociális juttatásként jelennek meg a családoknál, hanem általánosabb érvényű, intézményes feladatokat jelentenek. Az 1984. évi intézkedések közül hat, kiemelt feladatot soroltunk fel a válaszadóknak, arra kérve őket, jelöljék meg közülük azt /az egyet/, amelyiket a családi élet, a népesedési helyzet javítása szempontjából a legfontosabbnak tartanak. Ezek rangsora a következő volt:

<u>Rangsor</u>	<u>Intézkedés</u>	<u>Százalék</u>
1.	A fiatalok jobb felkészítése a családi életre	42
2.	Az alkoholizmus visszaszorítása	21
3.	A gyermekintézmények fejlesztése	21
4.	Az egészségügyi ellátás javítása	5
5.	A családgondozói hálózat megszervezése	4
6.	A dohányzás visszaszorítása	0
	Nem tudja, nincs véleménye	<u>7</u>
		100

A rangsor-szinte nem is igényel kommentárt. Napjaink egyik "divat-témája", hogy a fiatalok mennyire felkészületlenül /és felelőtlenül/ lépnek házasságra, s kezdik meg önálló családi életüket. Ezt a hiányt az iskolában "családi életre nevelés" címen kapott szexuális felvilágosítás egyáltalán nem pótolja. A családi életre vonatkozó, s ezen belül például az ún. háztartási ismeretek oktatásának igénye azonban nem ritkán még ma is megmosolyogni való "polgári csökevénynek" számít.

Érthető, hogy szükségességét sűrűbben hangoztatják a nők /48 %/, mint a férfiak /38 %/, hiszen az ilyenfajta ismeretek elsősorban a hagyományos női szerephez

kapcsolódnak. Az azonban első pillantásra számunkra is meglepőnek tűnt, hogy a családi életre való felkészítés fontosságát főként a magasabban iskolázottak hangsúlyozták: a 8-nál kevesebb osztályt végzettek 27 %-a, az általános iskolát elvégzettek 44 %-a, de a középiskolai végzettségűek és a diplomások 53-54 %-a. Valószínű, hogy ez utóbbi csoportok azok, amelyek - a továbbtanulás miatt - maguk is kevés időt fordíthattak ilyen ismeretek megszerzésére, és gyermekeiknek sem tudnak megfelelő mintákat nyújtani; őket is szakmára, pályára orientálták szüleik, s ők maguk is így tesznek saját gyermekeikkel - ezért is igényelnék az ilyenfajta ismeretek intézményes pótlását.

Ami az alkoholizmus terjedését illeti, a Tömegkommunikációs Kutatóközpont 1980-1985 között végzett kutatásainak tanulságai szerint a lakosság ezt évről évre súlyosabban fenyegető veszélynek érzi./11/ Visszaszorítását különösen fontosnak tartják az idősebb korosztályok /a 30 évesek és fiatalabbak 20 % alatti arányához képest az 50 évesek és idősebbek közel 40 %-a/, a magukat nagyon vallásosnak tartók /30 %/, valamint a 8 osztálynál alacsonyabban iskolázottak /36 %/.

A gyermekintézmények fejlesztésén - azt gondoljuk - sokan ma nem az intézményhálózat extenzív fejlesztését, hanem minőségi javítását értik, hiszen - mint erről szóltunk - közismert, hogy a kétkeresős családokban a szülők milyen csekély mértékben tudnak megbirkózni az iskola által rájuk hárított nevelési feladatokkal. Abban, hogy ennek fontosságát az iskolai végzettség növekedésével együtt emelkedő arányban emelték ki /8 osztálynál kevesebb:14 %, 8 osztály:23 %, középiskola:25 %, egyetem, főiskola:30 %/ az tükröződik, hogy minél iskolázottabb emberekről van szó, annál kevésbé felel meg igényeiknek, nevelési elképzeléseiknek a gyermekintézmények jelenlegi színvonala.

A rangsor 4., 5. és 6. helyére került intézkedési tervek fogadtatása igen mérsékelt. A családgondozói hálózat megszervezéséről valószínűleg nem sok ismerete van még a lakosoknak, hiszen maga a program is első - szinte "kísérletinek mondható" - lépéseit teszi. Az egészségügyi ellátás javításának csekély számú kiemelése, továbbá az, hogy a dohányzás visszaszorítása és a népesedési helyzet javulása között gyakorlatilag senki nem érzékelt összefüggést, inkább elgondolkoztató, és az egészségi propaganda hiányosságaira hívja fel a figyelmet. Bizonyára ebben is megmutatkozik annak a hatása, hogy - mint a már idézett sajtó-tartalomlemez jelezte - a tömegkommunikációban megjelenő népesedéspropaganda a kedvezőtlen népesedési helyzet okait korábban szinte kizárólag az alacsony születésszám problémakörére redukálta, s csak a legutóbbi időben jelentek meg valamivel gyakrabban a népesség minőségét, az egészségi állapot és a népesedés összefüggéseit tárgyaló közlemények.

Más oldalról viszont az is igaz, hogy kérdésünkkel csupán egy, a "legfontosabbnak tartott" intézkedési terv kiemelésére adtunk módot, s - mint az eredmények is mutatják - ezeknél fontosabbnak érezte a többség azokat, amelyek végül is a lista első három helyét foglalták el.

Közvéleménykutatásunk elsősorban arra ad választ, hogy milyenek voltak a lakosság első reakciói a népesedéspolitikai intézkedéseket követően. A gyakorlat dönti majd el - s ennek méréséhez természetesen más módszerek szükségesek -, hogy az intézkedések valójában mennyire hatékonyak.

IV. VÉLEMÉNYEK A NŐK EGYENJOGÚSÁGÁRÓL, A NŐK CSALÁDI ÉS MUNKAHELYI SZEREPEINEK KONFLIKTUSAIRÓL

A népesedési helyzet, mindenekelőtt a termékenység alakulása értelemszerűen szoros kapcsolatban áll a nők helyzetének, társadalmi szerepének változásaival. Magyarországon a nők fokozódó munkavállalása egyike volt azoknak a jelentős tényezőknek, amelyek nemcsak a munkaerő nagyságát és szerkezetét, hanem a családi életforma alakulását és a termékenységet is talán a legnagyobb mértékben befolyásolták az elmúlt 30-40 esztendő során. Míg 1949-ben a gazdaságilag aktív korú női népességnek kerekén harmada, napjainkban - beleértve a gyesen lévőköt is - 80 % feletti aránya kereső. Közöttük ma már a férjes, illetve családos asszonyok vannak többségben.

A munkavállalás fokozódása együttjárt a nők iskolai végzettségének növekedésével is: jelenleg a diplomával rendelkező népesség 40 %-a /194 ezer/, a középiskolai végzettségűek 54 %-a /178 ezer/ és a szakmunkás bizonyítvánnyal vagy szakiskolai végzettséggel rendelkezők 28 %-a /256 ezer/ nő.

A női egyenjogúság, mint társadalmi fejlődésünk kiemelkedő vívmánya megvalósult, de - mint ismert - nyomában számos olyan konfliktus is teremtődött, amelyek jelenleg még megoldásra várnak. Nem véletlen, hogy az ún. "nőkérdés" napjaink család-szociológiai, társadalompolitikai kutatásai érdeklődésének középpontjában áll. /Ezekről sokoldalú tájékoztatást nyújt a "Nők és férfiak" című tanulmánykötet - Kossuth Könyvkiadó, 1985. szerk.: Koncz Katalin/ /12/

A "nőkérdés" a közgondolkodásban ugyancsak nem mentes konfliktusoktól, gondolati feszültségektől. Ennek egyik eredőjét a történelmi hagyományokban, s azok továbbélésében találhatjuk. A felszabadulás utáni időszakban és az 1950-es években deklarált voluntarista "egyenjogúság-elv" pedig, amely a nők biológiai sajátosságait, valamint a családi életben és a gyermeknevelésben betöltött szerepét háttérbe szorította, s az egyenjogúságot, mint a férfiakkal minden tekintetben "egyformaságot" értelmezte - a közgondolkodásban inkább ellenérzést keltett, meglehetősen ellentmondásossá téve az egyenjogúság fogalmát, s lassítva annak elfogadását.

Még az 1970-es években végzett közvéleménykutatásainkban is azt tapasztaltuk, hogy a felnőtt /és még nem nyugdíjaskorú/ lakosság kétharmada azt látta volna jónak, ha a kisgyermekes anyák nem dolgoznak, s csupán egyharmada javasolta volna

számukra a munka, a foglalkozás folytatását. /Figyelemre méltó, hogy ez utóbbiak közül is véleményüket legtöbbször azzal indokolták: "szükség van a nő keresetére"./ A munka, a foglalkozás folytatása kizárólag az értelmiségi foglalkozású nők többsége /64 %/ számára volt választott alternatíva. Az értelmiségi foglalkozású férfiak 16 %-a /az összes férfi 6 %-a/, az értelmiségi foglalkozású nőknek azonban 31 %-a /az összes nő 12 %-a/ gondolta csak azt, hogy "a nőket nem elégíti ki a háztartás". Az egész mintának csupán töredéke /3 %-a/ azonosult azzal a véleménnyel, hogy "a nők egyenjogúságát az biztosítja, ha munkaviszonyban állnak".

A 10 évvel ezelőtt /1974-ben/ végzett közvéleménykutatást jó néhány évvel megelőzte a gyēs bevezetése, amely lehetővé tette a dolgozó anyáknak, hogy gyermekük 3 éves koráig otthon maradjanak. A nők családi szerepe mellett szavazók véleménye azonban ennek tapasztalatai után sem korlátozódott a gyermekes anyák életének azon periódusára, amikor gyermekük még igen fiatal /0-3 éves/. Ezt látszott alátámasztani az a véleménykérdésünk /illetve a reá adott válaszok/, amely arra vonatkozott: a megkérdezettek szerint a dolgozó nők többsége a gyēs lejárta után otthon maradna-e még egy időre, vagy szívesebben folytatná a munkáját. A kérdezettek többsége ekkor is a nők /további, 3 évet meghaladó/ otthonmaradása mellett szavazott:

A gyermekes nők munkavállalásáról alkotott vélemények 1974-ben
 /A véleménnyel rendelkező férfiak és nők százalékában, N = 3492. A véleménnyel nem rendelkezők aránya 5 %/

A nők többsége a gyēs lejárta után	A gyermekes nők		Összesen
	maradjanak otthon	folytassák foglalkozásukat	
Inkább otthon szeretne maradni	45	10	55
Inkább dolgozni szeretne	21	24	45
Összesen	66	34	100

Forrás: Népesedési kérdésekkel kapcsolatos közvéleménykutatás. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Közlemények, 43 sz. 1976. 5. 2. tábla, 192-193. oldal.

A közgondolkodásban - az adatok azt mutatják - az 1970-es években is még erőteljesen élt a nők hagyományos szerepének kultiválása. Ehhez természetesen nagymértékben hozzájárultak azok a konfliktus-gócok is, amelyek a gyengén működő gyermekintézmények, az idős és beteg családtagok ellátásának nehézségei, a kezdetleges szol-

gáltatások, a családok kevés, együtt tölthető szabad ideje, a kétkeresős háztartás szükségessége miatt a családok mindennapi életében - ma is - jelentkeznek, azt sugallva, hogy e konfliktusok megszűnnének, vagy legalábbis csökkennének, ha a család megengedhetné magának, hogy az anya több időt fordítson a háztartásra, a család ellátására.

E körülményeket nehezítette /s nehezíti ma is/ az a - kutatásokkal és statisztikai adatokkal egyaránt igazolt - tapasztalat, hogy a kisgyermekes dolgozó anyák egy része hátrányos megkülönböztetést érzékelt a munkahelyén. Az idézett közvéleménykutatás alkalmából például a megkérdezett összes nő /1933 fő/ 59 %-a gondolta azt, hogy a "kisgyermekes nők ne dolgozzanak", s ez az arány 66 %-ra emelkedett fel azoknál, akik szerint a munkahelyeken hátrányosan ítélik meg a családanyákat.

Ismert, hogy e korábbi közvéleménykutatásunk óta eltelt évtizedben további jelentős változások történtek. Pozitív fejlődés, hogy tovább növekedett a női munkavállalás, a nők iskolai végzettségének szintje /sőt ma éppenséggel bizonyos pályák "elnőiesedése" jelent problémát/. Évről évre olyan női generáció lép be a munkavállaló felnőttek táborába, amelyet a szülők önállóságra, pénzkeresetre, szakmára, "pályára" orientálnak, de a feleség keresetét sem nélkülözhetik a családok ma sem - már csak a nehezedő gazdasági körülmények miatt sem. Ugyanakkor az áremelkedés és a szolgáltatások drágulása miatt nagyobb terhet jelent a háztartás ellátása /tapasztalati adataink vannak arról, hogy sokan "álltak vissza" a rendszeres főzésre, befőzésre, szabás-varrásra, kötésre, a lakás házilagos kifestésére stb./, a férj különmunkája miatt pedig a családi-háztartási feladatokat egyedül, háztartási segítség nélkül ellátó nők számára a korábban sokat hangoztatott "egyenlő családi-háztartási munkamegosztás" illuzórikussá vált.

Kérdés, hogy e "kettős hatás" a nők további bekapcsolódása a társadalmi munkamegosztásba, szakképzettségük növekedése, a közéletben való, növekvő részvételük, valamint a családi életvitel feltételeinek nehezedése miként csapódik le ma közgondolkodásunkban, hogyan értelmezik ma az emberek a "női egyenjogúságot".

A problémakör vizsgálatával foglalkozó, általunk ismert, korábbi kérdőíves vizsgálatok elsősorban annak kimutatására törekedtek, hogy a pályaválasztás motívumaiban, a speciálisan "férfi-", illetve "női"-munkák megkülönböztetésében, a családi munkamegosztásban és a családi döntésekben miként tükröződnek a történelmi, generációról generációra hagyományozódó értékek és normatívák.

Jelen közvéleménykutatásunk alkalmából a mi figyelmünket inkább az előbb jellemzett kérdéskör, a családi és munkahelyi szerepek konfliktusairól alkotott vélemények szerkezetének és szerveződésének vizsgálatára fordítottuk. Ennek módszeréül - első kísérletként - azt választottuk, hogy a kérdőívben összesen 22 olyan kijelentést fogalmaztunk meg, amelyek valamilyen vonatkozásban kiélezett formában érintik fő problémánkat. Ezek összeállításában segítségünkre voltak korábbi közvéleménykutatásaink tapasztalatai, továbbá a mindennapi életben előforduló, közhelyszerű megfogalmazások, sztereotípiák, amelyekre vonatkozóan sokat meríthettünk az e kérdéseket tárgyaló, tömegkommunikációs eszközök által közvetített vitákból, közönségmegnyilvánulásokból. /Elsősorban a Nők Lapja c. hetilap ún. tematikus vitái - pl. a gyessel kapcsolatos, a "Vissza a fakanálhoz" c. viták stb. - jelentettek ebben nagy segítséget./

Ami a kijelentések tematikáját illeti, ezek legnagyobb része a nők munkahelyeken végzett munkája, elfoglaltsága és a gyermekvállalás, gyermeknevelés összefüggéseit érinti, s ugyancsak több kijelentés foglalkozik a női egyenjogúság értelmezésével. Érintettük a gyermekes anyák munkahelyi megítélésének problémakörét, továbbá vizsgálni kívántuk azt is: mennyire erős ma a közvéleményben a hagyományos "feleség-szerep" igénye.

A kérdezettek feladata az volt, hogy mindegyik kijelentésről mondják meg: egyetértenek-e azzal, vagy nem értenek egyet. Ha a megkérdezett egyáltalán nem tudott dönteni, válaszát "bizonytalanak" kellett jelölni. A "nem tudja"-választ kizárólag akkor jelölhették a kérdezők, amikor a megkérdezett személy ezt a választ adta.

A következőkben közöljük a kérdőívben szereplő kijelentések listáját, valamint a reá adott válaszok alapmegoszlásait.

A válaszok megoszlásai azt mutatják, hogy napjainkra számos - a női szerepekkel, a női egyenjogúsággal összefüggő probléma megítélésében többségi vélemény jellemző. /Ilyennek tarthatjuk azokat, amelyekben az ún. "többségi vélemény" aránya az 50 %-ot meghaladja./ Ezek a problémakörök voltak az alábbiak:

Kijelentések	Egyet- ért	Nem ért egyet	Bizony- talan	Nem tudja	Összesen
1. Csak az a gyermek kap igazán jó nevelést, akinek az anyja otthon van, nem dolgozik	27	61	10	2	100
2. Igazuk van a nőknek, ha nem akarnak otthon maradni, ha emberek közt akarnak lenni	64	21	13	2	100
3. Amíg a gyermek általános iskolás, minden nő szívesen otthon maradna, ha a gyermeknevelést megfizetnék	59	26	11	4	100
4. A nők is szeretnék hasznosan élni, szakképzettségüknek megfelelő munkát végezni	87	3	7	3	100
5. Jó lenne, ha a férj egyedül is el tudná tartani a családját és a feleség csak a családjának élne	63	24	11	2	100
6. Nevelési szempontból jó, ha a gyerek azt látja, az anyja is dolgozik, hasznos munkát végez	73	15	9	3	100
7. A gyerekes anyáknak több munkahelyi kedvezmény járna, mivel a gyermeknevelés az ország jövőjét szolgálja	75	12	9	4	100
8. Mindenkinnek magánügye, hogy hány gyermeket akar, az állam ebbe nem szólhat bele	87	5	6	2	100
9. Nem kellene még a munkahelyeken is kedvezményeket adni azért, mert valakinek gyermeke van	20	68	7	5	100
10. A női egyenjogúság nem azon múlik, hogy egy nő dolgozik-e, vagy a gyermekeit neveli otthon	74	13	7	6	100

Az ún. többségi vélemények tartalmából arra következtethetünk, hogy az egyenjogúság eszménye - legalábbis abban az értelemben, hogy elismerje a nők igényét a családon kívüli társadalmi életben, közéletben való aktív részvételre -, a szabad választás lehetősége az anyai hivatás és a munkavállalás között, valamint az anyaság, a gyermeknevelés fokozott társadalmi segítése, támogatása többé-kevésbé elfogadott érték, normatíva.

Vannak azonban olyan, az egyenjogúság értelmezésével összefüggő területek, amelyekben a közvélemény - olykor erősen - megosztott. Ilyenek a következők /jellemezőjük, hogy egyik véleménytípus aránya sem haladja meg az 50 %-ot/:

/százalékban/

Kijelentések	Egyet- ért	Nem ért egyét	Bizony- talan	Nem tudja	Összesen
11. Egy nőnek fontos, hogy ha jól keres a férje, akkor se legyen ráutalva, anyagilag független legyen	48	38	11	3	100
12. Az a baj, hogy a férfiak nem tudnak segíteni a háztartásban, a gyermeknevelésben, mert túl sokat kell dolgozniuk	39	47	12	2	100
13. Nem kellene olyanokat támogatni, akik felelőtlenül nagyon sok gyermeket szülnek	46	40	11	3	100
14. Nem lenne olyan sok válás, ha a nők csak a gyermekneveléssel, a háztartással foglalkoznának, nem járnának el dolgozni	38	49	9	4	100
15. Ma olyan nehéz a gyermekek felnevelése, hogy a nők akkor sem vállalkoznának több gyermekre, ha nem kellene dolgozniuk	33	50	12	5	100
16. A munkahelyen annyi baj van a kisgyermekes anyákkal, hogy jobb lenne, ha otthon maradnának	43	37	14	6	100
17. Nem lenne jó, ha fizetést adnának a gyermeknevelésért, mert az visszakényszerítené a nőket a fakanálhoz	32	46	16	6	100
18. Egy családon belül más a férj és más a feleség dolga, nem való, hogy a háztartást, a gyermekgondozást a férfi lássa el	38	46	13	3	100
19. Az a nő, aki kizárólag gyermekneveléssel, háztartással foglalkozik, nem tud lépést tartani a világgal, lemarad	36	50	9	5	100
20. Nem tud teljes értékű munkát végezni az a nő, akinek a figyelmét a gyermeknevelés is leköti	38	46	11	5	100
21. Több gyerek születne, ha a nőknek nem kellene dolgozniuk	39	44	11	6	100
22. Az a baj, hogy a nőknek ma már fontosabb a munkájuk, mint az, hogy több gyerekük legyen	43	33	19	5	100

Mint látható, azoknak az ítéleteknek a tartalma, amelyekben a közvélemény megoszlik, rendkívül különböző, ami mögött a valóságban is nem egyértelmű, vagy éppen séggel konfliktusos helyzetek sejthetők.

Feltevésünk szerint a megoszló /vagy bizonytalan⁶/ vélemények egyik oka lehet az a körülmény, hogy ma Magyarországon a bérezési, szociálpolitikai /és számos más intézményesült - pl. jog-/ rendszer az ún. kétkeresős családokra /háztartásokra/ építkezik, s így a munkavállalás a nők számára nem "választott alternatíva", hanem kényszerűség. Mindazonáltal - annak ellenére, hogy a férfi-, és női munka eltérő értékelése, megkülönböztetése, ha elvekben nem is, de strukturális okokra visszavezethetően faktum - az is nehezen képzelhető el, hogy a nők "nagyobb egyenjogúságot" tudnának elérni akkor, ha távol maradnának a munkától. Azt gondoljuk, ez az ellentmondásos helyzet is hozzájárulhat azoknak a kérdéseknek a többfajta megítéléséhez, hogy "szükségük van-e a nőknek a függetlenségre", "visszakényszerítené-e a fakanálhoz a nőket a gyermeknevelés megfizetése", "lemerad-e a világtól az a nő, aki kizárólag családi feladatokat lát el", vagy "képes-e teljes értékű munkát végezni egy kisgyermekes anya".

Egy másik, ellentmondásokkal telített terület a szerepek és feladatok megosztása a nemek között, amely ugyan igen sokat változott a történelem folyamán és a különböző társadalmakban, "...bináris koncepciója annyira egyetemes, hogy faji sajátosságnak tekinthető", /13/

Ma úgy látjuk, az a gazdasági kényszerűség, amely a szabad idő kereső tevékenységekre fordításában nyilvánul meg, s amelynek alanya a piacon munkaerejét jobban értékesíteni képes férfi, kettős hatást gyakorol a nemek közötti szerepmegosztásra. Egyrészt megnövekedett a feleségek, anyák háztartásban, gyermeknevelésben végzett munkája, egyben megnövelve az ilyen fajta munkák értékét, fontosságát, más oldalról pedig erősödött a hagyományos családi szerepmegosztás iránti nosztalgia is. A gyermekintézményekkel /elsősorban a napközivel/ kapcsolatos kifogások, a szolgáltatások magas ára és számos más dolog járul hozzá ma a családi, háztartási munkák "felértékelődéséhez", így például az is, hogy a "csak otthon" dolgozó feleség biztos bázist tud teremteni a férj munkaidőn túli munkáinak további növeléséhez. /Ennek kedvezőtlen hatása részben a férfiak túlterhelésében, egészségük leromlásában mutatkozik meg, részben pedig abban, hogy a hagyományos szerepmegosztásuk napjaink új feltételeihez, kényszerű követelményeihez igazodva végül is újjátermelődik./ Mindez jól tükröződik abban a markáns véleményben, hogy "a női egyenjogúság nem azon múlik: munkaviszonyban áll-e egy nő, vagy sem", de annak többfajta megítélésében is, hogy milyen családi munkamegosztás lenne kívánatos a férj és a feleség között.

⁶ Az ún. bizonytalan vélemények aránya egy-egy item/kijelentés/ esetében számottevő; a későbbiekben példákat is mutatunk arra, hogy ez olykor a magasabban iskolázottak között növekszik meg, főként a diplomások között, feltehetően kevésbé "kategorikus", differenciáltabb véleményalkotásuk miatt, de vannak olyan témák is, amikor a férfiak /vagy a nők/ véleménye bizonytalanabb, mint a másik nemhez tartozó társaiké.

Az elmondottakat tovább differenciálják az egyéni tulajdonságok, a személyiség attitűdjei és hajlamai, amelyeket /pl. azt, hogy valaki az anyaságot, a gyermeknevelést tekinti-e kizárólagos hivatásának, vagy a munkában, szakmában, közéletben szeretne-e előrehaladni/, igen nehéz és kockázatos dolog lenne az "egyenjogúság" /elfogadása, elutasítása/, vagy valamiféle "konzervativizmus-modernség"-dimenzióban értelmezni. Annál inkább így van ez, mivel sokan vannak olyanok, akik egyéni aspirációikat, hajlamaikat saját-, illetve családi életciklusaiknak megfelelően időről időre módosítják, hozzáigazítva azt a "kényszerhelyzetekhez", pl. lakáshelyzetük megoldásához, gyermekük életkorához, házastársuk jövedelméhez stb.

Talán ez a körülmény is oka lehet annak, hogy a véleményeket befolyásoló tényezők elemzésénél azt találtuk: a szokásosan alkalmazott társadalmi-demográfiai változók, valamint más, ún. lágy változók /véleményváltozók/ viszonylag kismértékben hatottak a véleményekre. Az 59 változóra elkészített lépésenkénti regresszió-analízisek eredménye az volt, hogy a fentebb bemutatott 22 item esetében a magyarázott százalékok rendre alacsonyabbak voltak /a legmagasabb 13,84 %, a legalacsonyabb 0,66 %/.

Az elemzésbe bevont változók két nagy csoportján belül aláhúzással jelöljük azokat, amelyek a lineáris regresszió-analízisen egy, vagy több item esetében magyarázó erővel bírtak. A változók a következők voltak:

A/ nem; életkor; nőtlen-hajadon-, házas-, elvált-, özvegy családi állapot; elvégzett osztályok száma; legmagasabb iskolai végzettség; szellemi-, szakmunkás-, betanított v. segédmunkás; háztartásbeli; nyugdíjas foglalkozások; végez-e pluszmunkát a kérdezett? településtípus; a háztartás létszáma; összes gyermekszám; van-e a kérdezettnek autója; üdülője; a kérdezett lakásának szobaszáma; a kérdezett testvéreinek száma; a kérdezett anyjának foglalkozása: szellemi-e; fizikai-e; eltartott-e; a kérdezett apjának foglalkozása: szellemi-e; nem mezőgazdasági fizikai-e; mezőgazdasági fizikai-e; a kérdezett anyjának iskolai végzettsége; a kérdezett apjának iskolai végzettsége; a kérdezett családjának egy főre jutó jövedelme;

B/ A kérdezett párttag-e; vallásossága intenzitásának foka; olvassa-e a Nők Lapját; olvassa-e a Családi Lapot; a kérdezettet vagy szűkebb családját érintik-e a népesedéspolitikai intézkedések;

A kérdezett véleménye

- az ideális gyermekszámról
- a valóságos /-nak hitt/ gyermekszámról
- a sokgyermekes szülők negatív tulajdonságairól
/említ-e negatív tulajdonságokat/
- a cigányok, sokgyermekes szülők közötti arányairól
/említi-e, hogy ezek a családok főként cigányok/
- az ún. "társadalmi veszélyek" várható

bekövetkezésének valószínűségéről és súlyosságáról, ún.:

az alkoholisták számának növekedése;
a cigány népesség számának növekedése;
az életszínvonal csökkenése;
az öregek anyagi helyzetének romlása;
a hazafias érzés csökkenése;
az erkölcs romlása;
a fiatalok és az idősebbek közötti ellentétek fokozódása;
a születések számának csökkenése;
a népességszám csökkenése;
a családok felbomlása;

/társadalmi veszélyekről alkotott vélemények esetében a felsoroltak - aszerint, hogy azt mennyire tartják valószínűnek, illetve - ha mégis bekövetkeznének - mennyire tartanak súlyosnak - a lépésenkénti regresszió-analízisbe egyenként kerültek be, így a 10 "társadalmi veszély" szám szerint 20 ún. véleményváltozót jelentett./

Ez érthető azokban az esetekben, amikor a közvélemény lényegében teljesen egységes - ilyen pl. az a vélemény, hogy "a gyermekvállalás magánügy". Azoknál a problémaköröknél azonban, amikor a közvélemény megoszlik, s az elemzésbe bevont változók magyarázó ereje mégis igen alacsony, arra kell gondolnunk, hogy a véleményalkotásra a felsoroltakon kívül más tényezők /is/ hatnak, illetve, hogy a válaszadók fő társadalmi-demográfiai paraméterei csak bizonyos közvetítéseken keresztül érvényesülnek.

Jó példa erre az autó-, illetve üdülőtulajdon véleménybefolyásoló hatásának jelentkezése. Kutatásainkban ezeket - értelemszerűen - a kérdezett /és családja/ vagyoni, anyagi helyzetének felmérésénél vesszük figyelembe, amelyet az egy főre jutó jövedelem mellett még számításba lehet venni. Ezuttal azt tapasztaltuk, hogy az egy főre jutó jövedelem, mint változó nem került be a regresszió-analízis eredményeibe, míg az autó-, és üdülőtulajdon /mindkettő/ igen. A magyarázatot valószínűleg abban kellene keresni, hogy az autó vagy az üdülő - amellett, hogy a család vagyonát képezik - egyfajta életmódot, mentalitást is "szimbolizálnak", s az adott véleményekre elsősorban ez hat differenciálón, nem pedig az autónak, üdülőnek a gazdasági értéke. Ezeknek a kérdéseknek a tisztázása azonban külön módszertani kutatásokat igényelne.

Ami az ún. kemény változók véleményekre gyakorolt hatását illeti, azok közül kettőt szeretnénk kiemelni, s hatásuk érvényesüléséről részletesebben is szólni, az egyik a nem, a másik pedig az iskolai végzettség.

Ezt egyrészt az indokolja, hogy ez a két változó a 22 item felénél a regresszió-analízis eredményei szerint számottevően magyarázta a vélemények megoszlását. Másrészt indokolja az is, hogy korábbi közvéleménykutatásunknak /mint erre e fejezet elején már utaltunk/ is volt olyan tanulsága, hogy általában a férfiak a nőknél hagyo-

mányosabban gondolkoznak /legalábbis abban a kérdésben, hogy "dolgozzanak-e a gyermekes nők vagy ne dolgozzanak"/, továbbá, - hogy ebben a kérdésben a vélemények iskolai végzettség szerint jobban differenciálódtak a nők körében a férfiakhoz képest.

A véleménykülönbségek elemzésének első lépésében azt a módszert követtük, hogy azok egyes változatait próbáltuk megkülönböztetni és értelmezni. Erre részben a már említett, korábbi közvéleménykutatás tapasztalatai indítottak bennünket, részben pedig az a megfigyelt jellegzetesség, hogy egyes itemekkel kapcsolatban a véleménynyilvánítás során az iskolai végzettség, más esetekben pedig a nemi hovatartozás dominál, mely utóbbinak több változata is lehetséges.

Értelemszerű, hogy azokban a véleményekben ahol a megkérdezettek túlnyomó többsége /75 százaléka, vagy ennél is magasabb aránya/ azonos véleményen volt /lásd: 4., 7., 8. sz. itemek/, nem találtunk különbséget sem a férfiak és a nők, sem pedig a különböző iskolai végzettségű csoportok között.

A vizsgált kérdések számottevő részére /szám szerint 7 itemre/ az jellemző, hogy megítélésükben az iskolai végzettség szerepe dominánsnak bizonyul a nemi hovatartozáshoz képest: az egyetértés, vagy nem egyetértés formájában kifejeződő "többségi vélemények" aránya az alacsonyabbtól magasabb iskolai végzettségű csoportok felé haladva mind a férfiak, mind a nők körében megnövekszik. Erre példa:

/százalékban/

EGYETÉRT azzal, hogy a női egyenjogúság nem azon múlik, egy nő dolgozik-e, vagy a gyerekeit neveli otthon	Iskolai végzettség				
	8 osztály-nál kevesebb	8 osztály	középiskola	egyetem, főiskola	Összesen
Férfiak	76	80	85	94	82
Nők	71	72	81	83	76
Összesen	72	73	80	90	74

Ehhez hasonló vélemény szerkezeteket tapasztalunk az 1., 2., 9., 12., 15., 16., és 20. sz. kijelentések esetében.

Ezeknek a kijelentéseknek a tartalmát megfigyelve úgy tűnt fel számunkra, hogy bennük a vélemény szerkezet "formája" és tartalma meglehetősen jól egymáshoz simul. Az egyenjogúság elvének a nőkre általánosságban /köztük az eltartottakra is/ történő kiterjesztése mellett olyan, további problémakörök megítélésénél figyelhető ez meg,

amelyekkel bizonyosfajta közismert, a tömegkommunikációban is deklarált, általános érvényű társadalmi értékek elfogadására/elutasítására kérdeztünk rá. Így érthető, hogy ezeknek az értékeknek a követésében az ismereteknek, a tájékozottságnak, a műveltségnek, az előítélet-mentességnek a szerepe döntő lehet.

Részleteiben: annak elvetése, hogy csak a nem dolgozó nők tudnak jó nevelést nyújtani a gyermekeknek; hogy a "felelőtlenül" sok gyermeket szülő nőket ne támogassák; hogy a bajok forrása a férfiak túl sok munkája, ami miatt nem tudnak kellően résztvenni a családi tennivalókban; hogy a gyermekvállalási kedv csökkenésének az lenne az oka, hogy nehéz felnevelni a gyermekeket; hogy a gyermekes anyákkal kapcsolatos munkahelyi problémákat nem ellensúlyozza munkájuk értéke; hogy a bajok forrását abban kellene keresni: a nőknek ma már fontosabb a munkájuk, mint a gyermeknevelés, más oldalról pedig egyetért azzal, hogy a nők "nem akarnak otthon maradni", "emberek között akarnak lenni".

Ezek között van olyan eset is, amikor az iskolai végzettség domináns hatása sajátos módon érvényesül. Az "Igazuk van a nőknek, ha nem akarnak otthon maradni, ha emberek között akarnak lenni"- megfogalmazással a legalacsonyabban és a legmagasabban iskolázott csoportok nagyobb mértékben értenek egyet /mind a férfiak, mind a nők körében/, mint a "közepesen képzett", ún. "közbülső" csoportok. Valószínűleg különböző indítékai vannak ennek az attitűdnek: míg az alacsonyán iskolázottak inkább saját magukra gondolva deklarálják a "házhozkötöttségéből kitörés" jogos igényét /s nem is ritka az, ha szakképzettség nélkül - az anyagiakon túl - valóban azért vállalnak munkát, hogy "emberek között legyenek"/, a diplomások véleményében talán inkább ennek, mint általános "emberi jognak" az elismerése kap hangot.

Egymástól nagyon eltérő vélemény szerkezeteket kaptunk azokban az esetekben, amikor az iskolai végzettség mellett a nemi hovatartozás véleménybefolyásoló szerepe is megnövekedett, vagy éppenséggel dominánssá vált.

Vannak olyan problémakörök, amelyekben az iskolai végzettség fentebb ismertetett hatása, tendenciája csak a férfiaknál érvényesül, a nők véleménye pedig "homogén" marad, pl.:

/százalékban/

EGYETÉRT azzal, hogy nevelési szempontból jó, ha a gyermek azt látja: az anyja is dolgozik, hasznos munkát végez	Iskolai végzettség				
	8 osztály alatt	8 osztály	középiskola	egyetem, főiskola	Összesen
Férfi	80	75	64	59	72
Nő	78	81	76	77	78
Összesen	78	78	71	67	73

Más esetekben az iskolai végzettség hatása azonos módon érvényesül ugyan a férfiaknál és a nőknél, de mértékét tekintve igen jelentős különbségekkel, pl.:

/százalékban/

EGYETÉRT azzal, hogy egy családon belül más a férj és más a feleség dolga: nem való, hogy a háztartást, a gyermekgondozást a férfi lássa el	Iskolai végzettség				
	8 osztály alatt	8 osztály	középiskola	egyetem, főiskola	Összesen
Férfi	59	45	29	30	42
Nő	61	33	18	14	36
Összesen	60	40	23	24	38

Van példánk arra is, amikor a férfiak és a nők véleményének iránya éppenséggel ellentétessé válik, pl.:

/százalékban/

EGYETÉRT azzal, hogy egy nőnek fontos az anyagi függetlenség, az, hogy ne legyen ráutalva a férj keresetére	Iskolai végzettség				
	8 osztály alatt	8 osztály	középiskola	egyetem, főiskola	Összesen
Férfi	50	38	52	33	43
Nő	53	54	57	61	56
Összesen	52	46	55	44	48

vagy:

/százalékban/

EGYETÉRT azzal, hogy több gyermek születne, ha a nőknek nem kellene dolgozniuk	Iskolai végzettség				
	8 osztály alatt	8 osztály	középiskola	egyetem, főiskola	Összesen
Férfi	50	47	38	59	47
Nő	50	29	31	45	36
Összesen	50	38	34	53	39

Ez utóbbi két példa közül az elsőben a férfiak véleményalkotása az iskolai végzettséggel nem mutat összefüggést, de összességében a kijelentéssel egyetértők

aránya valamivel alatta marad a "nem egyetértőkének" /45 %/, a nőknél azonban - értelem szerűen - az iskolai végzettséggel együtt emelkedik az anyagi függetlenséget fontosnak tartók aránya, s ez egyben a nők "többségi véleménye" is.

A másik példa szerint a véleményre általánosan jellemző, hogy azt az alacsony, valamint a magasán iskolázottak vallják magukénak /valószínűleg az ideálisnak tartott gyermekszámról meglévő véleményhez hasonló módon eltérő indítékokból/, összességében azonban számottevő különbség mutatkozik a férfiak és a nők állásfoglalásában: a férfiak közül jóval többen hiszik úgy, hogy a nők, ha nem kellene dolgozniuk, több gyermeket szülnének.

A férfi-női véleményeltérések szerkezetbeli variációinak megfigyelése azonban "módszertani érdekesség" marad, ha nem tudjuk azok tartalmát értelmezni. Valószínű ugyanakkor, hogy az itemek korlátozott száma okozza: a vélemények "formai" és "tartalmi" sajátosságait, ezúttal már nem sikerült oly módon egymáshoz illeszteni, mint akkor, amikor a véleménynyilvánításban az iskolai végzettség szerepe volt a domináns. Hogy erre kísérletet tettünk, annak mégis volt annyi haszna, hogy meg tudunk nevezni olyan problémaköröket, amelyekben a férfiak és a nők véleményei számottevően eltérnek, akár oly módon, hogy az eltérésekben az iskolai végzettség "kiegyenlítő" hatása valamiképpen tompítja a nemi különbségeket, akár pedig úgy, hogy bennük kizárólag a nemi hovatartozás érvényesül. Ilyenek a következők:

A nők anyagi függetlensége

Láttuk, hogy az egyenjogúság elvét a férfiak és a nők általánosan elfogadják, kiterjesztése az ún. "nem dolgozó" nőkre pedig már szinte evidencia. Közvéleménykutatási adataink arról a korszakról ugyan nincsenek, mégis jelentős változás mehetett végbe a felszabadulást követő évek óta ahhoz képest, amikor az egyenjogúság voluntarista értelmezése volt az ún. "hivatalos vélemény", amelyre jellemző volt, hogy az egyenjogúság a gazdasági aktivitással egyenlő, például pedig ehhez a "férfi-fizikai munkákat" végző nők szolgáltak /ennek közismert szimbóluma a "traktorista lány"/- a közvélemény ezzel nem tudott azonosulni.

Talán éppen az egyenjogúság elve általános - a dolgozó és eltartott nőkre egyaránt kiterjesztett - elfogadásával is összefügg, hogy az egyenjogúság valamint a nők anyagi függetlensége, az, hogy "ne legyenek ráutalva férjük keresetére" - a közvélemény szemében nem ekvivalens fogalmak. Míg az egyenjogúság általános elfogadásában 74 - 13 százalék az egyetértő-nem egyetértő vélemények aránya, a nők anyagi füg-

getlensége fontosságáról a közvélemény erősen megoszlik /48 - 38 százalék/, a vélemények iránya a férfiak és a nők körében pedig kifejezetten ellentétessé válik:

/százalékban/

A nők anyagi függetlensége fontosságával	Férfiak	Nők	Együtt
egyetért	43	55	49
nem ért egyet	45	33	39
bizonytalan	12	12	12
	100	100	100

Első megközelítésre akár azt is mondhatnánk: a férfiak mint ha "vonakodnának" elfogadni a nők anyagi függetlenségét, mint ha úgy éreznék, pozíciót veszítenének akkor, ha a feleség nincsen ráutalva keresetükre. A magunk részéről azonban emögött inkább annak hatását sejtjük, hogy a férfiak bére és keresete általában meghaladja a nőkéét, s ebből következően a nők - akarva-akaratlan - "rá vannak utalva" férjük keresetére.

Abban, hogy a férfiak és a nők véleménye a diplomások körében tér el legjobban /a diplomás férfiak 33 százaléka, a nők 61 százaléka tartja fontosnak a nők anyagi függetlenségét/ két hatás is érvényesülhet. A férfi-női bérkülönbségek még nagyobbak az olyan esetek többségében, amikor a férj diplomás /mivel ekkor az is gyakoribb, hogy a feleség iskolai végzettsége alacsonyabb/, s ez a diplomás férfiak számára "természetes adottság", részben pedig - mint korábban láttuk - ők hangsúlyozzák legnagyobb arányban azt is, hogy a nők egyenjogúsága nem azon múlik: dolgoznak-e, vagy sem. Más oldalról viszont az is igaz lehet, hogy inkább az iskolázott, főként pedig a diplomás nők körében lehet erős az a - természetes - attitűd, hogy az anyagi függetlenséget valamiképpen egyenjogúságuk kritériumának tartják.

Mindazonáltal az sem zárható ki, hogy a nők önállóságát, szerepköreik kibővülését a férfiak valóban pozícióvesztésként élik meg /ilyen folyamat a valóságban is lezajlott, illetve zajlik, s ez a szakirodalomban is sokat elemzett probléma/. Karakterisztikusan mutatkozott meg ez a következő témakörben.

Női szerepek - hagyományok

A férfi-női vélemények jellegzetesen különböznek a hagyományos családi szerepekhez, családi munkamegosztási formákhoz való ragaszkodásban, illetve azok elvetésében.

Arról a kérdéstről, hogy "jó lenne-e, ha a férj el tudná tartani családját, a feleség pedig csak a családnak élne" - a férfiak igen nagy többsége, 71 százaléka nyilvánít igenlő, pozitív véleményt, s ez csak kismértékben csökken a magasabban iskolázottak körében. /Az egyes iskolai végzettségű csoportoknál 78 - 72 - 68 - 65 százalék./ Bár általánosságban a nőknek is többsége /58 százaléka/ tartaná kívánatosnak, hogy a férj tartsa el családját, az így vélekedők aránya lényegesen alacsonyabb, s az iskolai végzettség szerint nagyon jelentősen szóródik: a 8-nál kevesebb osztályt végzettek 74 százaléka, a 8 osztályt végzettek 60 százaléka, a középiskolát végzettek 41 százaléka, a diplomás nőknek pedig mindössze 33 százaléka tartaná ideálisnak ezt a helyzetet. /Az igazság kedvéért azt is meg kell jegyezni, hogy ezúttal az ún. bizonytalan vélemények aránya is növekszik az iskolai végzettség növekedésével, 7-ről 20 százalékra! / Az egyetértő-nem egyetértő vélemények eltérő arányai /férfiaknál 71-17 százalék, nőknél 58-31 százalék/ mégis amellet szólnak, hogy a férfiak erősebben kívánnák a hagyományos családi felállás "visszaállítását", mint a nők.

Egybevág ezzel az a véleménymegoszlás, amely abban a kérdésben alakult ki, hogy "való-e egy férfinak háztartással, gyermekneveléssel foglalkoznia".

Míg a férfiak véleménye e kérdésben teljesen megoszlík /kb. ugyanannyian válaszolnak erre igennel - 43 százalék -, mint nemmel - 42 százalék/, a nők többsége, 56 százaléka nem tartja lehetetlennek a férfiak ilyenfajta elfoglaltságát, s csak 36 százaléka gondolja úgy, hogy e feladatok ellátása nem férfiaknak való.

Az iskolai - főként az egyetemi, főiskolai - végzettség mindkét nemnél meghatározó. Más kutatásokkal egybehangzóan a legmagasabban iskolázottak szemében természetesebb a háztartási tennivalók egyenlő megosztása, mint az alacsonyabban képzetek körében. /Ez azonban valószínűleg nem amiatt van így, mint ha a diplomás férfiak "készségesebben" végeznének háztartási munkákat. Sok alacsonyabban iskolázott csoportban - pl. mezőgazdasági fizikai munkát /is/ végző családok körében - a háztartási tennivalók mellett tetemes mennyiségű olyan házkörűli teendő is van, amelyhez a férfi munkaereje szinte nélkülözhetetlen, s így az ún. háztartási munkák hagyományos megosztása magától értetődő./ A két nem közötti véleménykülönbség mégis az egyetemet, főiskolát végzettek csoportján belül a legnagyobb: a nők közül minden hetedik, de a férfiak közül már minden harmadik diplomás vélekedik úgy, hogy a férfiaknak nem való háztartási, gyermekgondozási feladatokat ellátni. /Jelentős a különbség közöttük a "bizonytalan" és a "nem tudja" vélemények arányaiban is: a diplomás nők mindössze 6 százaléka, de a férfiak 17 százaléka nincs határozott álláspontja e kérdésben./ Ebből következően a diplomások véleménye számottevően eltér saját nemük átlagától is;

a nők 56 százalékos arányához képest az egyetemet végzettek 80 százaléka tiltakozik az ellen, hogy nem való a férfiaknak háztartással foglalkozni. A diplomás férfiak véleménye is eltér alacsonyabban képzett férfitársaikétól, bár ez az eltérés lényegesen kisebb: a 43 százalékos férfi-átlaghoz képest 53 százalékuuk gondolkozik így.

A hagyományos női szerepek problémakörével tartalmilag összefüggő, más véleménykérdések válaszmegoszlásai is egyértelműen azt támasztják alá, hogy a férfiak véleménye - legalábbis iskolai végzettségük szempontjából - homogénebb, mint a nőké, másképp fogalmazva: a nők férfiaktól eltérő véleményét elsősorban a diplomás nők reprezentálják. /Ez a tendencia volt megfigyelhető a következő kérdéskörökben: teljes értékű munkát tud-e végezni az a nő, akinek figyelmét a gyermeknevelés is leköti; jó hatással van-e a gyermekre, ha azt látja, az anyja is dolgozik, hasznos munkát végez; ellensúlyozza-e a gyermekes nők munkájának értéke mindazokat a problémákat, amelyek miattuk a munkahelyeken keletkeznek; igaz-e, hogy a kizárólagosan gyermekneveléssel, családi feladatokkal való lekötöttség azzal jár, hogy az ember "lemarad a világtól"./ Ezekben a kérdésekben a férfiak - jóllehet, minél iskolázottabbak, annál toleránsabbak a nők kettős szerepéből következő konfliktusok megértése iránt - lényegesen konzervatívabbnak bizonyulnak, mint a nők. Más oldalról érthető, hogy e konfliktusokat leginkább a szakképzett nők érzékelik, akiknek munkahelyi, szakmai előrehaladását valóban nagyon hátráltatja, ha egy-két évre kiszakadnak munkájukból /még akkor is, ha ezt a kiesést a szociálpolitika anyagilag valamiképpen ellensúlyozza/.

A nők munkabajjárása, mint a kedvezőtlen népesedési jelenségek oka

Külföldön korábban, Magyarországon az elmúlt években tűnt fel "divat-témaként", hogy a különböző, kedvezőtlen népesedési jelenségekért /pl. a férfiak magasabb halandósága, a válások számának növekedése/ elsősorban a nők, főként az anyagilag független, dolgozó nők a felelősek. /14/ Ez a vélemény - úgy tűnik fel - a férfiaktól kevésbé idegen, mint a nőktől.

Ami a válások magas számát illeti, kétségteljes, hogy az szorosan összefügg az életmód megváltozásával, a modernizációval, melynek részét képezi az is, hogy a nők - szakképzettségük, anyagi függetlenségük révén - saját maguk is dönthetnek házasságuk sorsáról. Ennek az összetett problémának vulgarizált értelmezése, hogy "nem lenne olyan sok válás, ha a nők csak a gyermekneveléssel, a háztartással foglalkoznának, nem járnának el dolgozni". Ez a megfogalmazás magában foglalja azt a - nem kismértékben maradi, előítéletes - állástfoglalást is, hogy a munka, a munkahely a nőknek "alkalmat teremt a házastársi hűség megszegésére". Nagyon valószínű, hogy elsősorban

ez utóbbi attitűd játszik szerepet a 8 osztálynál kevesebbet végzett - egyben idősebb életkorú - férfiak és nők esetében, akiknél az egész mintában tapasztalt 42 százalékhoz képest 59 százalék az e véleménnyel egyetértők aránya. A vélemények iránya már a 8 osztályt végzett férfiakkál és nőknél megváltozik, de még mindig azonos - a két magasabb iskolázott csoport esetében azonban már igen jelentőssé válik a nemek közötti társadalmi távolság /azzal együtt, hogy pl. a diplomás nőknél számottevő a bizonytalan vélemények aránya is/:

"Nem lenne olyan sok vá- lás, ha a nők csak a gyermekneveléssel, a ház- tartással foglalkoznának, nem járnának el dolgozni"	/százalékban/									
	8 osztály- nál keve- sebb		8 osztály		középiskola		egyetem, főiskola		összesen	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
egyetért	59	59	39	38	34	23	42	11	42	38
nem ért egyet	29	31	52	53	53	68	50	72	48	52
bizonytalan	12	10	9	9	13	9	8	17	10	10
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Az előzőekkel egybecsengően ezúttal is annak lehetünk tanúi, hogy a válás okának megítélésében a férfiak homogénebben és egyben hagyományosabban gondolkoznak a nőknél.

A korábbiakban már mutattunk példát arra, hogy a férfiak - a nőkhez képest - nagyobb mértékben gondolják azt: több gyermek születne, ha a nők nem dolgoznának. Ez is olyan kérdés, amelyben a férfiak és a nők véleményeinek iránya ellentétesen alakul. A férfiak 47 százaléka /de közülük a diplomások 59 százaléka/ gondolná ezt így, s 40 százaléka /a diplomások 35 százaléka/ nem hinne csak benne; a nőknek azonban összességében is csak alig több, mint egyharmada /36 százaléka/ van azon a véleményen, hogy ha nem dolgoznának, több gyermek születne. Másképpen ezt úgy is fogalmazhatjuk, hogy a férfiakkal szemben a nők többsége /52 százaléka/ határozottan azt gondolja: akkor sem születne több gyermek, ha a nőknek nem kellene dolgozniuk.

Áttérve a 22 itemre elkészített lineáris regresszió-analízisbe bevont változók másik nagy csoportja, az ún. lágy változók /véleményváltozók/ befolyásoló szerepére, amint e változók felsorolásánál aláhúzással jeleztük, ugyancsak figyelemre méltó, hogy közülük csaknem mindegyik jelentkezett - jóllehet, meglehetősen alacsony értékkel - a kapott eredményekben. /Érvényes ez a Nők Lapja olvasottságára, a népesedéspolitikai intézkedésekben való érintettségére, a vallásosságra, továbbá az

ideálisnak tartott és a valóságosnak hitt gyermekszámról meglévő véleményekre, a sokgyermekes családok megítélésére /elítélendőké; cigányoké/ és valamennyi ún. társadalmi veszély valószínűségének és/vagy súlyosságának megítélésére./

Egyenként - keresztábrák segítségével - vizsgálni a 22 item és e lágy változók összefüggéseit azonban nem találtuk volna célravezetőnek. Ennek az a legfőbb oka, hogy az egyes itemek és a véleményváltozók között közvetlen tartalmi összefüggéseket nehéz és erőltetett dolog lenne keresni. /Ilyen pl. a "ha fizetést adnának a gyermeknevelésért, az visszakényszerítené a nőket a fakanálhoz" megfogalmazás elfogadásának összefüggése a hazafias érzés csökkenésének megítélésével, vagy az "aki kizárólag gyermekneveléssel foglalkozik, lemarad a világtól" megfogalmazás összefüggése az alkoholizmus terjedéséről alkotott véleménnyel./ Részleteiben is megvizsgálva azonban az itemek lágy változókkal mutatott kapcsolatát, arra a következtetésre jutottunk, hogy hasonló jelenséggel állunk szemben, mint némely ún. kemény változó esetében. Nagyon valószínű, hogy - miként az autó-, vagy üdülőtulajdon esetében sem ezek gazdasági értékére, hanem az általuk szimbolizált életmódra, mentalitásra kellett gondolnunk, amikor azok véleménybefolyásoló szerepét értük tetten - az alkalmazott lágy változók többségénél is arról lehet szó: a velük kapcsolatos, meghatározott értékek mentén megnyilvánuló, elfogadó vagy elutasító attitűd az, amely a nézetek, értékrendszerek közreműködésének valamiféle rendszerét képezve befolyásolja a vizsgált véleményeket.

Ezt egyébként korábbi közvéleménykutatásaink is alátámasztják./15/ A mostanihoz nagyon hasonló, jórészt pedig azonos tartalmú lágy változók elemzése során kimutattuk, hogy azok egyértelműen bizonyítják a közvélemény fogékonyságát a /népesedési/ problémák kizárólagosan erkölcsi szemszögből történő megítélése iránt /lásd: az 1983. évi közvéleménykutatásban kimutatott, ún. Erkölcs-faktort, s ezzel szoros összefüggésben bizonyosfajta előítéletesség meglétét/. /Jelen tanulmányunkban is foglalkoztunk már azzal, hogy azokban a kérdésekben, amelyekben az iskolázottság valamint a vallásosság változói egyszerre, többnyire egymással szemben hatnak, az előítéletesség jelenléte /hiánya is szerepet játszik; ilyenek pl. az ideális gyermekszámmal, a sokgyermekes családokkal, vagy a cigányokkal kapcsolatos vélemények./

Az elemzés további részében így figyelmünket inkább arra fordítottuk, hogy - mint korábban a népesedési kérdésekről alkotott véleményekben - az ún. nőkérdésről meglévő vélemények szerveződésében is érzékelhető-e a közvéleménynek ez a jellegzetessége. Ez annál is inkább fontos, mert igyekeztünk szem előtt tartani: vajon milyen gyakorlati haszna, tanulsága lehet a nőkérdéssel, a női egyenjogúsággal foglalkozó

közvéleménykutatásnak. A szakirodalom többé-kevésbé megegyezik abban, hogy a nőkérdés társadalmi kezelésmódjára nehéz univerzális receptet adni /16/, mivel az elvek, jogszabályok érvényesülését a gazdasági tényezőkön túl az egyéni élethelyzetek, valamint a személyiséget jellemző sajátosságok is alapvetően határozzák meg. Mégis úgy gondoljuk, ezek a "társadalmi receptek" - bármennyire rétegspecifikusan is alakítanak azokat - nem valósulhatnak meg a közvélemény kellő nyitottsága nélkül; a nőkérdés mai propagandája nem lehet hatékony, ha annak elveit a közvélemény, vagy annak egy része ellenállással, vagy értetlenül fogadja.

Azt már az eddigiek is jól mutatták, hogy a közvélemény napjainkban a nőkérdés megítélésében differenciált; benne újonnan kialakult értékeink is helyet kapnak, de az a nézet is, amely sok problémáért a nők egyenjogúságát vagy munkavállalását teszi felelőssé - akár morális megközelítéssel, akár pedig a családi élet nehézségeinek megoldására kiutat keresve.

A közvéleménykutatásban szereplő itemek - tartalmuknál fogva - alkalmasnak látszottak arra, hogy megvizsgáljuk, melyek azok a kijelentések, amelyeknek elfogadása /és / vagy elutasítása/ szisztematikusan együttjár, s melyek azok, amelyek iránt ugyanakkor kisebb a fogékonyság. Ebből a célból főkomponens-elemzést készítettünk, amelynek eredményeként egy 7 faktorból álló struktúrát kaptunk, amely a vélemények szóródásának 49 %-át magyarázza. Ez alátámasztotta feltételezésünket: a nőkérdésről alkotott közvélemény ma meglehetősen bonyolult nézetrendszer képez, amelyben egymástól jól elváló eszmei-ideológiai tartalmak szerveződnek egymás mellett.

Az egyes faktorokra, azokat változóként kezelve, az elemzés következő fázisában lépésenkénti regresszió-analízist készítettünk, a korábban bemutatott 59 változó bevonásával. Az eredmény - az itemek hasonló módszerű, de azok külön-külön történő elemzéséhez hasonlóan - az volt, hogy az egyes faktorok esetében a magyarázott százalékok értéke nem túlságosan magas /egy esetben haladja csak meg a 15 százalékot/, a többi faktornál pedig 6-11 % között van, s a magyarázó változók köre nagyjából azonos.⁷

Szükséges megjegyezni: eredményeinket meglehetősen behatárolja az a - kétségkívül szubjektívnek nevezhető - tényező, hogy az elemzések alapját képező véleménykérdések /itemek/ száma korlátozott, s ebből következően céltudatosan összeválogatott; nem állíthatjuk tehát, hogy ezek a nőkérdésről ma meglévő vélemények teljességét fellelelik. Az egyes véleményirányok /faktorok/ megnevezését, jellemzését mégis azért találtuk közlésre érdemesnek, mert ismereteink szerint elsősorban lépne ez túl az e

⁷ Azzal a különbséggel, hogy ezúttal a magyarázó változók közé bekerült a háztartás létszáma, a Családi Lap olvasása és a párttagság is.

problémaköréről alkotott közvélemény leegyszerűsített leírásán, amely szerint vannak ún. "hagyományosan", és a mai modern életnek megfelelően gondolkodók.

A női munkavállalás társadalmi hatása

1. faktor

Magyarozott variancia

százalék: 15 %

Itemek:⁸ 22., 21., 20.,
16., 14., 1., 5.

A legmarkánsabb véleményegyüttesre az jellemző, hogy a nőkérdéssel összefüggő kijelentések közül kizárólag a női munkavállalás különböző területekre gyakorolt hatásaival foglalkozókat mérlegeli, mint ha az állna e gondolkodásmód középpontjában: "megéri-e, hogy a nők dolgoznak". /Megéri-e a születések számának alakulása-; a gyermekes anyák által végzett munka értéke-; a gyermekes nők által okozott munkahelyi gondok, problémák-; a családi békeség /értsd: válások magas száma-; szempontjából, egyáltalán - megéri-e, ha a nők "ki akarnak törni" a házhozötöttségéből./

A nézetrendszer természetesen magában foglalja a felsorolt kérdésekre adott pozitív és negatív reakciókat egyaránt, amelyek úgy rendeződnek el, hogy egyik póluson az az attitűd áll: "több társadalmi és egyéni problémával jár, hogy a nők dolgoznak, mint amennyit a munkájuk ér", a másik póluson pedig, hogy ezekért a problémákért nem /vagy legalábbis nem kizárólag/ a nők gazdasági aktivitása okolható. Jellegzetes e fő kérdéskörre való összpontosítás kizárólagossága: ez a fajta gondolkodásmód "érzetlen marad" olyan, további problémák iránt, mint a nők szakmai ambíciói, függetlenségük, családi-háztartási munkájuk nehézségei, az anya-szerep megfelelő ellátásához kívánatos társadalmi, munkahelyi segítség, kedvezmények stb.

A családi élet szervezése, a gyermeknevelés nehézségei

2. faktor

Magyarozott variancia

százalék: 8 %

Itemek: 12., 18., 15., 3.,
9., 1.

Jelentik ma az "igazi nőkérdést" - így fogalmazható meg tömören a vélemények szerveződésének másik fő típusa. Mint ha arról lenne szó: az, hogy a nők dolgoznak /akarnak, vagy rákényszerülnek/ - tény, függetlenül attól, hogy ennek milyen társadalmi hatása van /ilyen kérdések iránt lényegében egyáltalán nem fogékony ez a nézetrendszer/, a valódi problémát azonban az jelenti; túlságosan nehézé vált-e a nők számára a háztartás ellátása; kisgyermek, kisiskolások megfelelő gondozása, nevelése; segí-

⁸

A faktort reprezentáló kijelentések sorszáma - a faktor-score-ok érték-sorrendjében.

tene-e ezen az egyenlőbb családi munkamegosztás /"való-e" ebbe a férfiaknak is bekapcsolódni, vagy éppenséggel sok különmunkájuk miatt van-e módjuk erre/; vagy a korábbi hagyományokra való teljes visszaállítás lenne-e a megoldás - avagy pedig mindez "álprobléma" csupán.

Érdekes, hogy e nézetrendszerben szerepet kap a sokgyermekes szülők megítélése is, mégpedig oly módon, hogy vajon kell-e támogatni azokat, akik felelőtlenül nagyon sok gyermeket szülnek. Ez - úgy tűnik fel - az előítéletesség jelenlétére vall: vannak, akik úgy gondolják, ezek a problémák főként azokat sújtják, akik erejükön felül vállalkoznak több gyermekre, ám ez az ő bajuk, amiért nem jár társadalmi segítség.

A nők autonómiája

3. faktor

Magyarázott variancia

százalék: 6 %

Itemek: 17., 5., 3., 19.,
16., 14.

A vélemények szerveződésének jól elkülönülő mezőnye a nőkérdés kizárólag olyan szempontú mérlegelése, amely - mint ha arra helyezné a legnagyobb hangsúlyt: méltányos lenne-e, ha az állam kizárólag azért fizetné meg a nőket, mert a gyermekeket ők szülik: jogos lenne-e őket "visszakényszeríteni a fakanálhoz"; tudomásul venni, hogy "lemaradnak a világtól" - csak azért, hogy a gyermeknevelés és a családi békeség biztosítva legyen. Nyilvánvaló, hogy a nézetrendszer egyik pólusán a női egyenjóság eszményének legradikálisabb megfogalmazódása lelhető fel, míg a másik pólus jóval megengedőbb: a "hivatásos anyaságot" közel sem a nők autonómiája megcsorbításaként értelmezi, és inkább azokat a problémákat, nehézségeket helyezi előtérbe, amelyek a gazdaságilag aktív nők azon életciklusában jelentkeznek, amikor gyermekeik még kicsik - megoldást keresve ezekre.

A női munka előnyei

4. faktor

Magyarázott variancia

százalék: 6 %

Itemek: 4., 2., 6., 1.

A vélemények együttjárásait vizsgálva annak egy olyan mezőnye is kirajzolódik, amely csupán azt a szempontot mérlegeli: milyen előnyökkel járhat egy nő számára, ha dolgozik - vagy - így is fogalmazhatnánk: miért is akarnak dolgozni a nők, milyen hasznuk származik abból. /Természetesen a legfőbb, alapvető "haszon" az, hogy fizetést kapnak, ez azonban annyira magától értetődő, hogy a véleménykérdések sorából is joggal kihagyhattuk./

Ez a nézetrendszer - valljuk be - meglehetősen közhelyszerű problémafelvetések iránt fogékony csupán /"szeretnének-e a nők is hasznosan élni"; "igazuk van-e, ha emberek közt akarnak lenni"; "jó hatással van-e a gyermekre, ha azt látja: az anyja is hasznos munkát végez"/, s jellemző, hogy - egyedül ebben az esetben - szerveződésére a Családi Lap olvasása is hatással van. Érdekessége mégis, hogy mint önálló faktor - elkülönül, mint ha az ilyenfajta kérdésekről "centrális problémaként" gondolkozókat teljesen hidegen hagynák a női egyenjogúság elvi kérdései, a nők munkavállalásának társadalmi hatásai és összefüggései, vagy a társadalom gyermekes nők iránti felelőssége.

Az anya-szerep kizárólagossága

5. faktor

Magyarázott variancia
százalék: 5 %

Itemek: 10., 7., 9.,
19.

Valószínűleg ennek az eszménynek az elfogadását /illetve elutasítását/ érthettük el ennek a nézetrendszernek a kimutatásával. Nem a "hivatásos anyaságról" van itt szó, hiszen a faktorban szerepet játszó itemek között éppen hogy nem szerepelnek azok, amelyek a gyermekgondozás megfizetésével való egyetértésre kérdeznak rá, hanem arról, hogy egyenjogú lehet-e az a nő, aki nem áll munkaviszonyban, lemarad-e a világtól az, aki csak a családjának, gyermekeinek él.

Am ennek a faktornak az elkülönülése bizonyítékul szolgál arra is, hogy a női egyenjogúság kiterjesztése az ún. "nem dolgozó" nőkre nem csupán valamiféle egyetemes és humánus emberi jogok általános elfogadásának jelzése, hanem adott esetben akár bizonyosfajta előítéletes gondolkodásmódhoz is ideológiai bázissal szolgálhat. A vélemény szerveződésnek ebben a - többiétől elkülönülő - mezőnyében ugyanis az egyenjogúság kiterjesztése, valamint annak tagadása, hogy a kizárólag családjának élő nő lemaradna a világtól - együttjár annak a kifogásolásával, hogy a gyermekes nők munkahelyi kedvezményeket kapnak, illetve annak a hangoztatásával, hogy "nem kellene még a munkahelyeken is kedvezményeket adni, csak azért, mert valakinek gyereke van". A nézetrendszer centrumának egyik pólusán tehát az az - eléggé demagóg - attitűd áll, hogy az anyák "ne mások, a munkahelyek, a munkatársak terhére" szüljenek, hanem vállalják a kizárólagos anyaságot, s ne tartsanak attól, hogy így nem lesznek egyenjogúak, vagy lemaradnak. /A másik pólus - ennek ellentétékeként - éppenséggel azt az attitűdöt foglalja magában, hogy az egyenjogúságot a nők csak munkaviszonyban vívhatják ki, egyébként lemaradnak a világtól; a munkahelyeknek pedig kötelességük kedvezményekkel elősegíteni azt a periódust, amelyben a dolgozó nők gyermekeik miatt is lekötöttek./

Az anyaság - áldozat, de nem mindenki részéről

6. faktor

Magyarázott variancia
százalék: 5 %

Itemek: 13., 16.

Valószínűleg ez az alapeszménye annak az attitűdnek, amely szerint "nem kellene a felelőtlenül sok gyermeket szülő"-ket támogatni, s amely - ezzel egyidejűleg - nem ért egyet azzal, hogy a gyermeknevelésre jó hatással van, ha azt látja: az anyja is dolgozik. Első megközelítésre nehéz a két egymással ellentétes irányú véleményem között logikai kapcsolatot felfedezni. Éppen ennek elkülönülése az, ami eligazít az értelmezésben: joggal tételezhetjük fel, hogy az előítéletes gondolkodás egy olyan megnyilvánulásával állunk szemben, amely lényegében már nem is függ össze a női egyenjogúsággal /ez a kérdés - mint ha egyáltalán nem is érdekelné mindazokat, akikre ez az attitűd jellemző/. Feltételezésünk szerint alapmotivuma a cigány családokkal szembeni intenzív előítélet /hiszen - mint más kérdéseknél erről már szó volt korábban - ők azok, akik "felelőtlenül nagyon sok gyermeket szülnek"/. Ám ha "nem cigányokról" van szó, éppenséggel a több gyermeket gondozó anyák azok, akik "áldozatot hoznak", mivel nem tudnak munkát vállalni a gyermekek miatt, s így nemcsak fizetéstől, hanem a támogatások sok más formájától is elesnek. A felelőtlen, a társadalom terhére gyermeket világra hozó szülőkkel szembeni ellenszenvet csak növeli, hogy a gyermeknevelés miatti távolmaradás a munkától /amire csak a "rendes", "felelősségteljes" ember képes/ valóban tetemes anyagi áldozatokkal jár. Így válik érthetővé annak az elutasítása is, hogy a gyermekneveléshez szükséges a dolgozó anya példája: szinte sértő lehet ez azok szemében, akik éppenséggel a gyermekek nevelése miatt nem tudnak elmenni dolgozni. A nézetrendszer másik pólusa az ilyenfajta előítélet hiányát jelzi: támogatni kell a sokgyermekeseket, s a gyermekek szempontjából is fontos, hogy az anya dolgozzon. /Hogy bonyolultabb nézetrendszerrel van szó, azt az is mutatja, hogy szerveződésre szinte kizárólag lágy változók hatnak, köztük a cigány népességgel kapcsolatos valamennyi./

Egy nő legyen független, de - mint nőnek - kötelességei is vannak

7. faktor

Magyarázott variancia
százalék: 4 %

Itemek: 11., 8.

A vélemények szerveződésének típusai sorában az utolsó - bizonyos értelemben "ortodoxnak" nevezhető attitűdöt reprezentál. Annak elismerése, hogy "fontos az anyagi függetlenség", az, hogy egy nő "ne legyen ráutalva a férje keresetére"- kapcsolódik össze itt annak a tagadásával, hogy "a gyermeknevelés magánügy, amibe az állam nem szólhat bele".

Mint ha valamiféle "hivatalos", vagy "hivatalosnak vélt" álláshoz való görcsös igazodási készség tükröződne benne: helyes, ha a nők dolgoznak, ha nem szorulnak másra, de az is kívánatos lenne, ha gyermekeik számát illetően az állam, a társadalom, az ország jövőjének szempontja lebegne a szemük előtt, ha családterveiket ennek megfelelően alakítanák, mivel - női mivoltukból adódóan - ez a kötelességük.

A nézetrendszer a bonyolultabb problémák, összefüggések iránt érzéketlen /pl. a nők munkavégzésének kedvező és kedvezőtlen társadalmi hatásai, a családi élet női munkavállalással összefüggő funkciózavarai stb. iránt/; jellemzője, hogy leegyszerűsített alternatívák állnak a centrumában. /Ami az ellentétes pólust illeti, arra - értelemszerűen - ugyancsak az alternatívák leegyszerűsítése a jellemző, ez azonban mégis egy "megengedőbb" attitűdöt tartalmaz: a magánélet, a privát szféra jogainak elismerését, ugyanakkor az anyagi függetlenség "lazább" kezelését, amely szerint a férj jövedelmére való ráutaltság nem feltétlenül csorbítja a nők önállóságát, egyenjogúságát./

A fentiekben ismertetett, a nőkérdéssel kapcsolatban megmutatkozó nézetek, véleményirányok - a kutatás korlátai miatt - csak vázlagszerűen, nagy vonásokban képesek jelezni a témakörrel kialakult közvélemény sokrétűségét. Lehetséges, hogy a gondolkodásmód egyes irányai, mezőnyei jóval gazdagabbak, differenciáltabbak annál, mint amit módszereinkkel képesek voltunk megragadni, s természetesen az is nagyon valószínű, hogy rajtuk kívül a vélemények másfajta szerveződése is hatnak a közgondolkodásra.

Az azonban az eddigiek alapján is kijelenthető, hogy a közelmúltban végbe ment, s napjainkban is zajló gazdasági, társadalmi változások a női egyenjogúság megítélés módjára nézve sem hatástalanok. Az egyenjogúság, mint társadalmi vívmány általánosan elfogadottá vált, s a hangsúly ma már mint ha arra tolódott volna: megsínyli-e ez a vívmány, ha a nők - hogy kettős szerepüknek eleget tegyenek - rövidebb-hosszabb időre "visszakényszerülnek a fakanálhoz", vagy pedig részben a férfiak, részben pedig az egész társadalom /munkahelyek, gyermekintézmények, szolgáltatások, szociálpolitika, jogrendszer stb./ nagyobb fokú toleranciájára, józan mérlegelésére lenne-e inkább szükség ahhoz, hogy az újonnan keletkező konfliktusok ne tartósuljanak. Figyelmeztető jel, hogy - mint minden más téren - ha a valóságban is nehezednek a mindennapi feltételek, a közvéleményben is növekszik a frusztráltság, s vele együtt az előítéletesség és az egymás iránti intolerancia. /Többek közt erre sikerült rátapintanunk annak kimutatásával, hogy az egyenjogúság, s női munkavállalás általános problémái a sokgyermekesek esetében más dimenzióban jelentkeznek./

Kérdés, hogy - amennyire a társadalmi-gazdasági tényezők közeljövőben várható alakulása belátható - vajon az új gazdasági tendenciák miként fognak visszahatni a női egyenjogúság megítélésére. A családi, háztartási feladatok megnövekedése alapján, és annak alapján, hogy az egyes szakmák "elnőiesedése" valamint a férfiak munkaidőn felül végzett, tetemes mennyiségű munkája révén a férfiak és nők jövedelme között további jelentős különbségek keletkeznek - kétségkívül inkább kedvezőtlen hatásokra lehet számítani. Mind az e tendenciákat korrigálni szándékozó intézkedéseknek, mind pedig a propagandának keresnie kellene azokat a formákat, módszereket, amelyek az emiatt várhatóan bekövetkező frusztráltságot, előítéletességet, intoleranciát mérsékelni képesek.

MELLÉKLET

a/ Az elemzésben alkalmazott változók megoszlása

a/ Nem	Férfi	46 %
	Nő	54 %
		<hr/>
		100 %
b/ Életkor	18 - 24 éves	11 %
	25 - 29 éves	14 %
	30 - 39 éves	21 %
	40 - 49 éves	17 %
	50 - 59 éves	16 %
	60 éves és idősebb	21 %
		<hr/>
		100 %
c/ Lakóhely	Budapest	21 %
	Város	34 %
	Község	45 %
		<hr/>
		100 %
d/ Legmagasabb iskolai végzettség	8 általánosnál kevesebb	23 %
	8 általános	46 %
	Középiskola	22 %
	Egyetem, főiskola	9 %
		<hr/>
		100 %

e/ A kérdezett apjának foglalkozása	Vezető beosztású	4 %
	Értelmiségi	4 %
	Egyéb szellemi	6 %
	Kisiparos, kiskereskedő és segítő családtag	4 %
	Szakmunkás	24 %
	Betanított munkás	10 %
	Segédmunkás	11 %
	Önálló és segítő családtag a mezőgazdaságban	1 %
	Mezőgazdasági fizikai	33 %
	Egyéb	2 %
	Adathiány	1 %
	<hr/>	100 %
f/ A kérdezett apjának legmagasabb iskolai végzettsége	8 általánosnál kevesebb	51 %
	8 általános	27 %
	Középiskola	7 %
	Egyetem, főiskola	6 %
	Nem tudja	9 %
	<hr/>	100 %
g/ Foglalkozás	Vezető állású és értelmiségi	9 %
	Egyéb szellemi	21 %
	Szakmunkás	25 %
	Betanított- és segédmunkás	26 %
	Háztartásbeli	6 %
	Egyéb eltartott	13 %
	<hr/>	100 %
h/ Családi állapot	Nőtlen, hajadon	14 %
	Házas	72 %
	Elvált	5 %
	Özvegy	9 %
	<hr/>	100 %

i/ Családlétszám	Egyedülálló	9 %
	Két fő	29 %
	Három fő	23 %
	Négy fő	25 %
	Öt fő vagy több	14 %
		<hr/>
j/ 0-18 éves gyermekek száma	Nincs ilyen korú gyermek	61 %
	Egy	18 %
	Kettő	16 %
	Három	3 %
	Négy vagy több	2 %
		<hr/>
k/ Egy főre jutó jövedelem	2250,- Ft, vagy kevesebb	16 %
	2251 - 3050,- Ft	23 %
	3051 - 3750,- Ft	17 %
	3751 - 4550,- Ft	17 %
	4551 - 5550,- Ft	13 %
	5551,- Ft vagy ennél több	14 %
		<hr/>
l/ Párttagság	Pártonkívüli	88 %
	Párttag	12 %
		<hr/>
m/ A vallásosság foka	Vallásos, az egyház tanítását követi	11 %
	Vallásos a maga módján	40 %
	Nem tudja megmondani, vallásos-e, vagy sem	6 %
	Nem vallásos	41 %
	Nem besorolható	2 %
		<hr/>

b/ Hivatkozások. Irodalom

- /1/ Népesedési kérdésekkel kapcsolatos közvéleménykutatás. Népeségtudományi Kutató Intézet Közleményei, 43. sz. 1976. 5. sz.
- /2/ A. Girard - L. Roussel: Ideal Family Size; Fertility and Population Policy in Western Europe, Population and Development Review, 1982. No. 2. 323-347. old.
- /3/ Közvéleménykutatás népesedési kérdésekről. Népeségtudományi Kutató Intézet Közleményei, 60. sz. 1985/2. sz.
- /4/ A kérdésre adott válaszok megoszlását a Melléklet tartalmazza.
- /5/ Vö. Kulcsár László: Vélemények az 1973-as népesedéspolitikai határozatról, a családtervezés egyes kérdéseiről. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Tanulmányok, 1974.
- /6/ Szukicsné dr. Serfőző Klára: A termékenység és az iskolai végzettség összefüggései. Népeségtudományi Kutató Intézet Kutatási Jelentései, 28. sz. 1986/1. sz.
- /7/ Terestyéni Tamás: Népesedéspolitikai tartalmak a sajtóban. Népeségtudományi Kutató Intézet, Kutatási Jelentések, 24. sz. 1985/2. sz.
- /8/ Vö. G. W. Allport: Az előítélet, Gondolat, 1977. 743. oldal.
- /9/ Pataki J. - S. Molnár E.: "Túl van már az innenen". Vélemények és előítéletek az öregségről. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Tanulmányok, 1983. IX. évf. 9. sz.
- /10/ Lásd pl. A. Sauvy: La prévention in naissances. Presse Universitaires de France, 1967. és A népesedés helyzete; Közvéleménykutatás a népesedéspolitikával kapcsolatban. Az INED 1978. évi közvéleménykutatása; az eredményeket összefoglaló beszámoló magyar nyelvű fordítása: KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Dokumentáció.

- /11/ Nagy Lajos Géza: Aggodalmak és várakozások. Vélemények a társadalomstatisztika által vizsgált néhány problémáról. Népeségtudományi Kutató Intézet Kutatási Jelentései, 29. sz. 1986/2. sz.
- /12/ Nők és férfiak /Szerkesztette: Koncz Katalin/. Kossuth Könyvkiadó, 1985.
- /13/ E. Sullerot: A női nem. Gondolat, 1983. 525. oldal.
- /14/ Erre hivatkozik Ferge Zsuzsa: Biológikum és nemek közötti egyenlőség című tanulmánya /in: Nők és férfiak, 13. sz. jegyzet/, utalva arra, hogy első jelentkezése Biró Dávid cikke volt. /Valóság 1982. 9. sz./
- /15/ Lásd 3. és 9. sz. jegyzet.
- /16/ Erre E. Sullerot és Ferge Zsuzsa is utalnak, lásd 14. és 15. sz. jegyzet.

c/ VÁGÓ JUDIT: Vélemények a gyed bevezetéséről és a gyermekvállalás gondjairól
/A Nők Lapja c. hetilaphoz érkezett olvasói levelek tartalomelemzése./

A népesedéspolitikai intézkedések fogadtatásáról alkotott véleményeket szeretnénk volna kiegészíteni a leginkább érintettek véleményével, elsősorban a fiatal, kisgyermekes szülőkével, akik egy része talán éppen az újonnan bevezetett intézkedések, elsősorban a gyed nyomán vállalkoztak /újabb/ gyermekre. A közvéleménykutatás mintája ilyen vélemények összegyűjtésére természetesen nem lehetett alkalmas, mivel eleve csak elenyésző számban kerülhettek be olyanok, akik 1985 végén - 1986 elején születtek. Ezért döntöttünk amellett, hogy a Nők Lapja c. hetilap segítségét kérve, annak hasábjain fogalmazzunk meg néhány kérdést az olvasókhöz. Arra számítottunk, hogy e hetilap népszerűsége, valamint azon közismert és közkedvelt gyakorlata, hogy sűrűn rendeznek olvasói vitákat, ankétokat, vagy közölnek - egyéb formában - olvasói véleményeket, biztosítani fogja az érintettek nagyobb arányú megszólalását.

A Nők Lapja Szerkesztőségének segítőkész együttműködése révén az 1986. évi 5. számban a következő olvasói levél jelent meg:

NEM CSAK KISMAMÁKNAK!

Az alábbi levelet néhány hete kaptam:

Tisztelt újságíró!

Szeretnék hozzászólni a "Le a kalappal! Avagy: már meg is szoktuk..." című cikkéhez. Amit abban leír, nagyon érdekes. De hogyan felejtkezhetett meg arról, hogy beleírja: a gyesből ma már nem lehet megélni? Én két gyerekkel voltam otthon öt évig - a nagyobbik most ment iskolába, a kicsi még óvodás. Férjem áldozatkészségének köszönhető, hogy ennyi ideig otthon tudtam maradni a gyerekeinkkel. Ennek viszont az volt az ára, hogy ő szinte alig látott minket. Kora hajnalban ment el a gyárba, utána túlóra, meg géemká, mire este hazaért, a kicsik már aludtak. Legtöbbször még hétvégén sem lehetett velünk a munkája miatt. Így tudtunk megélni, a gyerekeket öltöztetni és a legszükségesebb bútorokat megvenni.

Tudom, hogy az államtól nagyon szép dolog a gyes, de ebből élni és még lakásra is gyűjteni... Lehetetlen! Irigylem azokat, akik most szülnék és egy ideig már a gyedet kapják. Sajnos, engem ez már nem fog érinteni.

Még csak annyit szeretnék leírni, hogy nagyon szeretem a gyerekeimet, és jó volt látni, míg kicsik voltak, hogyan fejlődnek. De nagyon nehéz volt az az öt év. A gyerekek szinte alig látták az apjukat, ő nem vette ki a részét a nevelésükből, ünnepeknek számított, ha néha akkor ért haza, hogy még meg tudta fürdetni őket. A háztartásban sem tudott segíteni, soha sehova nem tudtunk együtt menni.

Ha levelemből idéz, kérem ne írja meg a nevemet, van anélkül is elég bajunk.

Tisztelettel:

/teljes név és cím/

A levél után az alábbi kérést tettük közzé:

Mint olvasóink bizonyára tudják, a fizetés 65-75 százalékát kitevő gyedet /gyermekgondozási díjat/ azóta másfél évre meghosszabbították. A fenti témával kapcsolatban azonban továbbra is várjuk olvasóink véleményét, személyes tapasztalatait. A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézete és a Tömegkommunikációs Kutatóközpont tudományos felmérést is készít ezekről a problémákról. A felmérés tanulságait a népesedéspolitikai intézkedések fejlesztésében fogják hasznosítani.

Kérjük az érintetteket - nemcsak kismamákat, de apákat, nagyszülőket, mindenkit, akit a téma érdekel - válaszoljanak írásban a következő öt kérdésre:

1. A gyed bevezetése befolyásolja-e /újabb/ gyermek vállalásában?
2. Ha jelenleg igénybe veszi a gyedet, utána kíván-e gyest is igénybe venni? Mennyi ideig akar otthon maradni?
3. Otthon szándékozik-e maradni addig, amíg a gyed tart - vagyis a gyerek másfél éves koráig?
4. Mire elég - mire nem elég a gyed?
5. A gyermekneveléssel-gondozással kapcsolatban mi a legnagyobb problémája?

A válaszadóknak nem kell megírniuk sem a nevüket, sem a címüket, de kérjük, írják meg alábbi adataikat:

A válaszadó

1. Férfi - Nő
2. Foglalkozása:
3. Legmagasabb /befejezett/ iskolai végzettsége:
8 általánosnál kevesebb
8 általános

középiskola
/gimnázium,
szakközépiskola,
szakmunkástanuló intézet/
egyetem, főiskola

4. 18 év alatti gyermekeinek száma és életkora

5. Lakóhelye:

Budapest
vidéki város
község

6. Életkora:

20 éves vagy fiatalabb
21 - 25 éves
26 - 30 éves
31 - 35 éves
vagy ennél idősebb.

Várjuk tehát olvasóink leveleit a következő címre: Nők Lapja szerkesztősége, Budapest VIII., Blaha Lujza tér 3., 1961. A borítékra írják rá: NEM CSAK KISMAMÁKNAK!

Az érdekesebb levelek íróit /ha névvel és lakcímmel is ellátták/ szerkesztőségünk tagjai későbbi időpontban esetleg fölkeresik. A leveleket a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet és a Tömegkommunikációs Kutatóközpont használja fel tudományos felmérés céljaira.

A felhívásra összesen 295 levél érkezett. A feltett kérdésekre 292 levélíró válaszolt, közülük 134-en egyéb problémákról, tapasztalatokról is írtak.

Jól tudjuk, hogy a "spontán levélírók" összessége nem reprezentálhatja a gyed bevezetésében, a kisgyermek vállalásában érintettek teljes körét, hiszen eleve csak azok válaszolhattak, akik ezt a hetilapot olvassák. De még a kérdésben érintett olvasók közül is csak a "legaktívabbak" ragadnak tollat az ilyenfajta újságfelszólításokra. A közel 300 levél azonban - a tapasztalatokhoz képest is - elég magas szám, ez önmagában jelzi a kérdéseinkben megfogalmazott problémák iránti nagy társadalmi érdeklődést. Ami pedig a levelekben leírt vélemények tartalmát illeti: az kétségteljes, hogy ezek valóságos, létező vélemények, még ha nincs is pontos képünk arról, hogy arányuk, gyakoriságuk az érintett népesség egészében mekkora.

Az elmondottak mellett is tanulságos áttekinteni, hogy egyáltalán kik azok,

akikből 1986 elején leginkább "kikívánkozott" a véleménynyilvánítás a gyed bevezetésével kapcsolatban. Erről tájékoztat a levélírók összetétele.

Amint arra számítani lehetett, a leveleket szinte kizárólag nők /98 %/ írták, akiknek 88 %-a 35 éves, vagy fiatalabb. A 2 %-ot kitevő férj és ugyancsak 2 %-os arányt képviselő nagymama, illetve a kizárólag csak "nagyobb" /iskoláskorú, vagy akár már felnőtt/ gyermekkel bíró édesanya /4 %/ a válaszadók zöméhez képest kevésbé "érintett", ők azok, akik - ettől függetlenül is - hasznosnak érezték tapasztalataik közlését, a témával kapcsolatban véleményt kívántak mondani.

Ugyancsak számítani lehetett arra, hogy a válaszolók iskolai végzettsége az országos átlagot meghaladja. A Tömegkommunikációs Kutatóközpont adatai szerint a Nők Lapja olvasóinak 26 %-a végzett középiskolát, 10 % pedig egyetemet, főiskolát. Az a tény, hogy a kérdésekre írásban kellett válaszolni, az erre vállalkozók arányát méginkább a magasabb iskolai végzettség felé toltta: 42 %-uk végzett középiskolát, 31 % pedig egyetemet, főiskolát.

Az összes válaszadónak közel egynegyede, 23 %-a fővárosi lakos, 41 %-uk városokban, 36 %-uk pedig községekben él.

Elsősorban azok reagáltak a Nők Lapja közleményére, akik annak megjelenésekor maguk is részesei voltak az otthoni, fizetett gyermekgondozás előnyeinek: 56 %-uk éppen gyeden, 25 %-uk pedig gyesen volt, 4 %-uk három évesnél kisebb gyermekével otthon ugyan, de "pénz nélkül", mivel nem jár nekik a gyed /gyes/.

Az anyák mintegy egyötödének /19 %-ának/ legkisebb gyermeke 6 hónapos vagy fiatalabb volt /közülük 8 %-é elsőszülött/, ők tehát azok, akiknél a gyermekvállalásban elvileg már a gyed bevezetése is szerepet játszhatott.

Mivel a levelek - a hetilapban feltett kérdésekre adott válaszokon túl - egyéb, a népesedéspolitikával összefüggő problémákat is érintettek, azokat tartalom-elemzésnek vetettük alá, amelyet egy e célból kialakított kategóriarendszer segítségével végeztünk el. /Ezt a kategóriarendszert a Mellékletben közöljük./ A következőkben a levelekben megfogalmazott véleményeket az alábbi csoportosításban közöljük:

- A gyed igénybevételével és összegével kapcsolatos vélemények.
- A gyermekgondozás mindennapi problémái.

- A levelek hangvétele, a népesedéspolitikával összefüggő, általános vélemények.

a/ A gyed igénybevételével és összegével kapcsolatos vélemények

A levélíró nők nagy többsége azt érzékeltette, hogy gyermekvállalásában nem játszott szerepet a gyed /illetve korábban a gyes/ bevezetése, mivel ettől függetlenül is "ennyi gyermeket terveztek", eredetileg is "ennyit szerettek volna". Ezt a véleménynyilvánítást természetesen az is motiválja, hogy a már megszületett gyermekről utólag nem szívesen nyilatkoznak úgy az anyák, hogy az "meg sem született volna" szociálpolitikai kedvezmények nélkül. A válaszolóknak mindössze 20 %-a adott számot arról, hogy családepítési terveiben a gyed bevezetése is szerepet játszott - vagy játszik majd, a közeljövőben, de ezeket a megjegyzéseket is valamiféle "szégyenlősség" kíséri: "tudom, hogy nem szép dolog..."; "én bevallom..." /hogy engem igenis, befolyásolt/. Ennek az attitűdnek a szerepe - azt gondoljuk - elég jelentős lehet. Nagyon valószínű, hogy a gyed szerepe, hatása lényegesen nagyobb annál, mint amit az érintettek - nemcsak levelek formájában, de akár személyes megkérdezés alkalmából is - bevallanak.

A levélíró anyák - magas iskolázottságuk, szakképzettségük ellenére is - csak kevesen jelezték, hogy nem kívánnák a gyedet végig igénybe venni, mivel "anyagiilag nem bírnák", illetve "lemaradnának munkájukban, szakmájukban". Sőt inkább azt hangsúlyozták, hogy a gyed összege és a fizetés között nem akkora a különbség, hogy ne lenne érdemes otthon maradni, illetve - mivel a munkabajárásnak is megvannak a maga költségei /közlekedés, színvonalasabb öltözködés/ - voltaképpen nincs lényeges különbség a fizetésből vagy gyedből való gazdálkodás között.

A válaszolók mintegy felét jellemzi az a szemlélet, hogy a gyed, illetve a gyes visszahozhatatlanul szép periódusa a gyermeknevelésnek, s a gyermek szempontjából kiemelkedően fontos, hogy ezt az időszakot anya és gyermeke együtt töltsék. A dolog másik oldala, hogy - elsősorban a községekben élő családok között - vannak sokan, akik nem is választhatnának más megoldást, mint a 3 éves otthonmaradást, mivel lakóhelyükön nincsen bölcsőde.

A gyed /illetve a gyes/ sokaknál másfajta családi problémák megoldását is elősegíti. Így például többen jelezték, hogy akkorra időzítették újabb gyermekük születését /s így a gyed igénybevételét is/, amikor előző gyermekük iskolába megy, így az anya otthon maradhat, s a gyermeket nem kell napközibe adni. Ezzel is összefügghet, hogy számos levélíróban felmerült: jó lenne 3 évnél is hosszabb ideig gyermekgondozási segélyben részesülni /esetleg részidős munkavégzés mellett/, vagy akár "főhivatású

anyaságot" vállalni. Ezek a jelzések, javaslatok arra utalnak, hogy érdemes lenne a gyermekgondozás, gyermeknevelés szociális segítségének több formáját is kidolgozni, mivel más megoldások, alternatívák iránt is lenne "fogadókészség" az érintett családokban.

Inkább figyelmeztető jogi probléma jelzésének szánjuk, hogy néhányan /4 %/ olyanok is írtak, akiknek nem jár a gyed, jóllehet előzőleg dolgoztak /pl. kisiparosnál, szerződéssel stb./.

Vannak mindemellett olyanok is, akik ezt az időszakot - bármennyire szeretnék is - semmiképp sem tudnák otthon tölteni /sem a másfél évet, sem pedig a gyed esetleges meghosszabbítása mellett a három évet/, főként anyagi okból /10 %/, illetve amiatt aggódva, hogy munkájukban lemaradnak /4 %/.

A "mire elég - mire nem elég a gyed" - kérdéseinkre levélíróink igen differenciált válaszokat adtak. Általánosnak mondható az a megítélés, hogy "a gyeshez viszonyítva kétségkívül több", s így biztosítani tud egy minimális életszínvonalat az anya és gyermeke számára, ami a gyesről ma már egyáltalán nem mondható el. De "normálisnak" nevezhető megélhetést a gyed összege sem tesz lehetővé válaszadóink tapasztalata szerint. Ez a fiatal, családalapító szülők alacsony kezdőfizetésével függ össze, továbbá azzal, hogy a családi életnek éppen ez a periódusa az, amikor lakásra kell gyűjteni. A levélírók mintegy egyharmada /36 %-a/ adott hangot annak a véleménynek, hogy a gyed mellett kizárólag akkor lehet normális szinten élni, ha a férj viszonylag jól keres és a család önálló lakással rendelkezik.

A legtöbb levélíró azt is jelezte, hogy az 1 - 1,5 éves gyed után, a gyesre való visszatérés már-már kritikussá teszi a fiatal családok helyzetét. A gyed hatékonysága szempontjából is rendkívül figyelemreméltó az a - sokak által hangoztatott - vélemény, hogy szívesen vállalnának újabb gyermeket is, ha "biztos jövőt" látnának maguk előtt, ha a gyed összegét három éven keresztül fizetnék.

A levelek nagy része tételesen is felsorolta, hogy a családi költségvetésen belül mire elegendő a gyed összege:

- CSAK	OTP törlesztésre, vagy havi rezsire	/15 %/
- CSAK	a család havi tej-kenyér fogyasztására	/ 1 %/
- CSAK	a gyermek étellemezésére	/16 %/
- CSAK	a gyermek étellemezésére és ruházására	/16 %/
- A létminimum fenntartására		/14 %/

- A családi jövedelem "kiegészítésére", váratlanul felmerülő költségekre / 9 %/
- Jó beosztással mindenre /15 %/

A levelek kerek 33 %-a tért csak ki a kérdés másik részére, arra, hogy mire nem elegendő a gyed. Ennek megítélésénél a válaszolók érthető módon már nem a családi költségvetés, hanem a gyermek szempontjából mérlegeltek: mi az, amit a gyed összegéből már nem tudnak a gyermeknek biztosítani, amihez tehát többnyire csak az apa külön munkája révén lehet hozzájutni. A tapasztalatok szerint a gyed összege csupán arra elegendő, hogy a gyermeket az elfogadható szinten táplálják és ruházzák, de a korszerűbb, vitamindús étkezésre /pl. primőrök, bébiételek, italok/, illetve divatosabb öltöztetésére ebből már nem futja. Csak egy-két olyan levélíró volt, akik megpróbálnak kísérletezni a gyed összegéből való megtakarítással, hogy felkészüljenek a későbbi, lényegesen kisebb összegű gyesből való gazdálkodásra.

Elsősorban a 2-3 /vagy több/ gyermekes anyák, akik korábban született gyermekeikkel gyesen is voltak, szóltak arról, hogy a mai gyed értéke nem haladja meg a korábbi, 800 Ft-os gyes értékét, s így az új forma nem más, mint az áremelések kompenzálása. Sokan fűzték hozzá e véleményhez azt is, hogy "amit az állam az egyik kezével ad, a másikkal elveszi": az odaadott pénzt rögtön ki kell fizetni a felemelt és folyamatosan emelkedő árú gyermekruháért, gyermekgondozási cikkekért, élelemért.

b/ A gyermekgondozás mindennapi problémái

A levélírók 44 %-ának - a feltett kérdéseken kívül - nem volt említésre méltó problémája. Egy részük arra hivatkozott, hogy gyermeke még kicsi, s így nincsenek tapasztalataik, más részük pedig hivatására, foglalkozására utalva /pl. pedagógus, óvónő, védőnő/ hozta fel, hogy a gyermekneveléssel, gyermekgondozással kapcsolatban nincs gondja.

A gondokról, problémákról is beszámoló többség /56 %/ közel fele /25 %/ ún. beszerzési nehézségekről panaszkodott. Ez főleg a bébiételek, valamint a gyermekruhák, cipők /pl. Siesta-cipő/ hiányát, a választékhiányt, a rapszodikus ellátást és az igen magas árat jelenti. /A hiány és a választékhiány inkább községekben jelentkező probléma./ Sokan tették szóvá emellett a gyermekruházati cikkek igen silány minőségét is, ami nemcsak a szülők pénztárcáját, hanem türelmét is próbára teszi. Mindez szorosan összefügg /s a levelekben is együtt jelentkezik/ a családok általános anyagi gondjaival: e fiatal szülőknek alapvetően kevés a pénze /ezt 14 % említette/ vagy lakásgond-

jaik vannak /16 %/, de az is felmerült, hogy a férjnek irreálisan sok különmunkát kell végeznie a megélhetésért /4 %/.

A gyermekgondozással kapcsolatos nem anyagi problémák aránya lényegesen alacsonyabb, az összes levélíró 17 %-a számolt be ilyenekről. Ez elsősorban nevelési gondokat, tanácsstalanságot jelent /ilyen pl. a testvérféltékenység, a dackorszak, a kisebb-nagyobb viselkedési zavarok kezelése, a nagyszülők "beleszólása" a családi életbe, a betegápolásban való járatlanság stb./ . Kisebb arányú előfordulásuknak csak egy oka az, hogy az anyagi problémák napjainkban kétségkívül erőteljesebben jelentkeznek. A másik ok az, hogy e kérdésekben való járatlanságukról sokan valószínűleg nem szívesen számolnak be /esetleg nincsenek is tudatában annak, hogy mennyire járatlanok/. Mindazonáltal ezek a jelzések számunkra - a korábbi fejezetben már említett, sürgős megoldásra váró feladat, a családi életre nevelés bevezetésének szükségességét támasztják alá.

A nem anyagi problémák között a másik fő témakört a jogi panaszok, sérelmek jelentették, illetve a munkahelyek szinte diszkriminatívnek nevezhető magatartása a kisgyermekes anyákkal szemben. A levelek mintegy 10 %-a utalt arra, hogy az anya munkahelyén hátrányba került, a gyestről visszatérve új, a korábbinál rosszabb munkakörülmények közé vagy alacsonyabb munkakörbe helyezték. Több kisgyermekes anya teszi szóvá azt is, hogy munkahelyükön szinte lehetetlen "jogaikkal élni", azokat eltagadják előlük /pl. a gyermek után járó szabadnapok stb./, illetve fizetésüket a gyés időtartama alatt nem tartják szinten /nem emelik/.

A konkrétan is megfogalmazható jogi sérelmek - a jelzések szerint - egyfajta "társadalmi intoleranciával" társulnak: a munkahelyi vezetők és a munkatársak gyakran kezelik úgy a gyermekneveléssel is elfoglalt fiatal női munkaerőt, mint amely "megbízhatatlan", akire "nem lehet számítani", akire "nem lehet nagyobb szakképzettséget igénylő munkát bízni" /még ha képzettsége meg is van hozzá/, s így akkor is "lenézett" munkatársakká válnak, ha rendszeren végzik munkájukat.

A levelek arról természetesen nem tájékoztatnak, hogy a munkahelyek e magatartása mennyire nevezhető általánosnak, hiszen valószínűleg főként azok kívántak erről levelet írni, akiket személy szerint erősen frusztrálnak ezek az élmények. A jelenség maga azonban ismerős, és feltétlenül sürgős orvoslást igényelne nemcsak jogi értelemben, hanem a szemléletmód megváltozása tekintetében is.

Szorosan e témakörhöz tartozik, hogy sokan panasztolták: nem ismerik, vagy nem értik pontosan a gyeddel kapcsolatos jogszabályokat. Jóllehet ezek ismertetéséért

elég sokat tett a tömegkommunikáció - ezen belül a Nők Lapja különösen - úgy tűnik, hogy az érintett szülők ezt nem érzik elegendőnek. Tekintettel arra, hogy évről évre újabb szülő-generáció válik e kérdésben érintetté, érdemes lenne a jogszabályok egyértelmű, és világos, egyszerű magyarázatokkal /esetleg konkrét példákkal/ ellátott kiadványát közreadni.

A harmadik nem anyagi természetű problémakör, amelyet a levelek felvetettek, az anyák magárahagyatottsága, a helyzetükből adódó elszigeteltség érzése, az ezzel összefüggő praktikus és lelki konfliktusok. Ami a dolog "praktikus" oldalát illeti: igen gyakori panasz, hogy az anyák nem tudják gyermekeiket kire hagyni, napi tennivalóik intézésénél állandóan magukkal kell vinni, a gyermek pedig túlságosan hozzászokik édesanyjához és nem is hajlandó más személyt maga mellett elfogadni.

Az "elhagyatottság"-érzés egy másik forrása a fiatal anyák ismerethiánya, tanácstalansága: nem egy levélíró panasolta, hogy sokszor bizonytalaná, szinte tehetlenné válik különböző nevelési vagy betegápolási problémákkal találkozva, s szeretne ezekről a dolgokról többet, jobbat, megbízhatóbbat hallani, olvasni. Felvetették azt is, hogy szükség lenne olyan kismama-klubokra, vagy fórumokra, ahol az anyák találkozhatnak, kicserélhetnék tapasztalataikat, vagy például használt gyermekruhákat cserélhetnének stb.

Az elhagyatottság-érzéssel kapcsolatban említettek újra a családi életre nevelés szükségességére hívják fel a figyelmet, továbbá arra, hogy a gyermeknevelés gondjainak, feladatainak megoldásában nagy szerepe lehetne a helyi kezdeményezéseknek, öntevékeny mozgalmaknak is.

c/ A levelek hangvétele; a népesedéspolitikával összefüggő, általános vélemények

Amint már hangsúlyoztuk, a levelekben szóvátett problémák előfordulásának valóságos arányairól nem tudunk képet alkotni, arról azonban, hogy milyen indítékok motiválták a levélírásban a Nők Lapja olvasóit, jól informál a válaszok hangvételének vizsgálata.

A levélírók mintegy fele objektív, tárgyilagos hangnemben válaszolt, illetve jelezte személyes és általánosabb problémáit, másik felét azonban különböző fajta érzelmek vezérelték. Ezek között vezetett az elkeseredett, panaszkodó alaphang /25 %/, és számottevő volt a kifejezetten indulatos alapállású válaszolók aránya is /13 %/, míg 12 %-uk inkább kicsit érzelmesen, szentimentálisan közölte mondanivalóját.

A nagyfokú érzelmi intenzitás is amellet szól, hogy a "spontán levélírók" - különböző okokból - kifejezetten örültek az alkalomnak, amely fórumot biztosított számukra a véleménynyilvánításhoz.

A levelek nagy többsége olyan, valóságos problémákról számolt be, amelyek a fiatal szülők mindennapi életében jelentkeznek, de maguk a válaszolók is úgy fogják fel azokat, mint amelyek természetes velejárói a családalapításnak, a gyermekvállalásnak. Több, mint egynegyedük /27 %/ közéleti visszasságokról, a mindennapi életet beárnyékoló, általánosabb szintű problémákról is említést tett, vagy pedig a közgondolkodás néhány bántó mozzanatáról, amelyek szükségtelenül frusztrálják a családok életét. Végül - kis arányban ugyan /7 %/ - de voltak olyanok is, akik idilli képet igyekeztek festeni anyai örömeikről, családjuk életéről, gyermekeikről - mint ha "dicsekedni" kívántak volna boldogságukkal.

A válaszadást, a levélírást az is motiválta, hogy a családok anyagi helyzete milyen, mennyire viselte meg a család gazdasági egyensúlyát az /újabb/ gyermekvállalás. A család jövedelmére vonatkozóan természetesen nem tettünk fel kérdést, a témából óhatatlanul következett azonban, hogy ezzel kapcsolatos problémáikat legtöbben nyíltan feltárták.

Volt levélíróinknak egy olyan része /18 %/, amely azt hangsúlyozta, hogy az anyagi és más problémákon túlteheti magát az ember, ha türelmes, jókedélyű, igyekszik a család érzelmi egyensúlyát megőrizni. A többség azonban sötétebb képet festett, részben tárgyilagosságra, objektivitásra törekedve, részben azonban kifejezetten rossz és kilátástalan anyagi-, és lakáshelyzetről, rossz lelkiállapotról tanúskodva.

Összességében levélíróinknak csak mintegy feléről mondható tehát el, hogy szándékuk egyszerűen a kutatás támogatása, "adatok szolgáltatása". Másik felüket vagy az a cél vezérelte, hogy saját, pozitív példájukat felhozva segítséget nyújtsanak másoknak a nehézségek elviseléséhez, vagy pedig az, hogy lehetőséget /olykor "utolsó szalmaszálat"/ láttak panaszuk továbbadására.

A levélírók jelentős hányada /43 %-a/ általánosabb utalást is tett a magyar szociál-, illetve népesedéspolitikára. Az erről írók közel fele pozitívan, méltatóan szólt az eredményekről, az állam, a családok érdekében tett erőfeszítéseiről, áldozatvállalásáról. Egy kisebb hányaduk /7 %/ - főként a többgyermekes levélírók - azonban inkább elkeseredett, negatív véleménynek adott hangot. Közöttük olyanok is voltak, akik a népesedéspolitikai intézkedéseket - így a gyed bevezetését is - egyfajta "csap-

dának" találják, mivel tapasztalataik szerint az igazi gondok - még az anyagiak is - később jelentkeznek, akkor, amikor a család gyakorlatilag már semmi segítséget nem kap.

A gyermeknevelés gondjaival kapcsolatos "problémacsokrok" /az ellátás, a jogi problémák, valamint a kisgyermekes anyák elszigeteltsége és informátlansága/ megfogalmazásmódja ugyancsak szorosan érinti általánosságban is a népesedéspolitika konkrét feladatait, s tanulságai egybecsengenek a népesedéspolitikai intézkedések lakossági fogadtatására vonatkozó közvéleménykutatás eredményeivel.

Kívánatos lenne, ha a népesedéspolitikai intézkedések az eddiginél komplexebb módon terjednének ki - a gyermekvállalás ösztönzésén túl - azokra a területekre, a családi élet normális működését nehezítő konfliktus-gócokra is, amelyek ma gátolják a szülői funkciók megfelelő teljesítését. Ilyen terület lehetne a gyermekélelmezés és a gyermekruházat színvonalának javítása és szükség esetén nagyobb fokú dotációja, a családi élettel kapcsolatos jogszabályok folyamatos korszerűsítése, "karbantartása" és az érintettek körében széles körű népszerűsítése, továbbá a családi életre nevelés beiktatása a fiatalok önálló életre felkészítésében. Kezdeményezni és támogatni kellene azokat a helyi és öntevékeny mozgalmakat, amelyek a kisgyermekes nevelését a családok számára megkönnyíthetik.

Végül, de nem utolsó sorban kívánatos lenne, ha a népesedési helyzet javítását célzó, az ún. tudati nevelés körébe tartozó feladatok nem csupán a gyermekvállalás ösztönzésére irányulnának, hanem a közgondolkodás megváltoztatására is, elsősorban a társadalom /ezen belül a munkahelyek/ kisgyermekes szülők iránti toleranciájának növelésére.

Témánk, illetve az általunk feltett kérdések szempontjából azt szeretnénk újra kiemelni, hogy a leginkább érintettek, a gyedet igénybevevő levélírók csaknem valamennyien /az összes levélíró 13 %-a/ utaltak arra: bizonytalanak érzik közeli jövőjüket; tartanak attól, hogy a gyed lejárta után a család életszínvonala a minimális alá süllyed. Mivel ebben az időszakban további áremelkedésekre is lehet számítani, többen félnek attól, hogy másfél év után visszakényszerülnek munkahelyükre, gyermeküket kénytelenek lesznek bölcsődébe adni. Így mind az anyák, mind pedig a gyermekek helyzete kedvezőtlenebbé válik, mint amilyen azoké volt, akik annak idején, a gyese bevezetésének időszakában vállalták a gyermekgondozásnak ezt a formáját. Ennek a bizonytalan helyzetnek a megszüntetését legtöbben a gyed időtartamának három évre történő kiterjesztésében látnák.

K Ó D U T A S I T Á S

a Nők Lapja c. hetilaphoz érkezett olvasói levelek tartalomelemzéshez

1, 2, 3, 4

Sorszám /0001/

5

A levél terjedelme

- 1 - a kérdésekre csak pontokban, tömören válaszol
- 2 - a kérdésekre hosszabban, mesélősen válaszol
- 3 - van külön kb. 1/2 oldalas levélrész
- 4 -   "-   1-1,5   "-
- 5 -   "-   2-3   "-
- 6 -   "-   4-5   "-
- 7 -   "-   öt oldalnál hosszabb levél

6

A levélíró gyed-státusza

- 1 - gyeden van éppen
- 2 - gyesen van éppen
- 3 - otthon van 3 év alatti gyermekkel, de nem jár neki gyed /gyes/
- 4 - letelt a gyes és már dolgozik /de még kicsi a gyerek/
- 5 - otthon maradt gyesen túl - htb., vagy otthon dolgozik
- 6 - már nagy gyereke van, csak adalék az ő régebbi tapasztalata
- 7 - nagymama
- 9 - hozzászóló kívülálló

7

Befolyásolta-e a gyed

- 1 - igen
- 2 - nem, úgyis annyit akart, amennyi van, már megvoltak a gyerekei stb.
- 3 - nem, így sem vállal többet, a gyed így sem elég emberi módon megélni stb.
- 4 - nem, a gyerek nem lehet üzlet
- 5 - nem befolyásolta, de nagyon jól jött, sokat segít, nagyon örült neki
- 9 - inadekvát

8

Igénybe veszi-e a gyest is?

- 1 - igen
- 2 - most is gyesen van
- 3 - igen, mert falun nincs bölcsőde
- 4 - igen, mert a gyerekek és az anyának is nagyon fontos az a három év, amit együtt vannak
- 5 - egy rövid ideig - mivel anyagilag nem bírják tovább
- 6 - nem, mert anyagilag nem bírják
- 7 - nem vagy csak rövid ideig, mert unatkozik vagy vágyik a munkájára
- 8 - ha a gyed három éves lenne, azt igénybe venné
- 9 - inadekvát

9

Mennyi ideig akar otthon maradni?

- 1 - hat hónap alatt
- 2 - fél-egy év
- 3 - egy évtől másfél évig
- 4 - másféltől két évig
- 5 - kettőtől három évig
- 6 - két gyermekkel hat évig
- 7 - három évnél többet; bedolgozó, otthon végezhető munkát akar vállalni
- 8 - nem akar
- 9 - inadekvát, nem derül ki

10

Igénybe veszi-e a gyedet?

- 1 - igen, természetesen
- 2 - igen, de csak egy évig
- 3 - nem, mert neki olyan alacsony a fizetése, ami alapján a a gyedet számították ki, hogy ebből a gyedből nem lehet kijönni
- 4 - nem - anyagi okokból
- 5 - nem - mert unatkozik otthon hiányzik a munkája
- 6 - három évig is szívesen igénybe venné
- 7 - igénybe venné, de neki nem jár /jogi probléma/
- 8 - már gyesen van /már nem jár neki/
- 9 - inadekvát

11

Mire elég a gyed?

- 1 - az OTP tartozás egy hányadát fedezi, a lakásrezsi egy része
- 2 - az OTP törlesztés, rezsi - a férj fizetéséből így csak a megélhetést kell fedezni

- 11
- 3 - a gyermek ételmezése /vagy ruházása/
  - 4 - a gyermek ellátására /ételmezés, mosószer, ruha/
  - 5 - tejsre, kenyérre
  - 6 - a létminimum fenntartására
  - 7 - jól kiegészíti a fizetést
  - 8 - jól beosztva mindenre elég
  - 9 - semmire sem elég, inadekvát

12 Mire nem elég a gyed?

- 1 - nem elég a gyerek ételmezésére sem
- 2 - nem elég megfelelő színvonalú, egészséges ételmezésre
- 3 - nem elég a gyerek ruházására
- 4 - nem elég a gyerek rendes, szép ruházására; körültekintő ellátására; ha úgy akarja járatni, ahogy szeretné
- 5 - nem elég /a gyerek mellett/ az anya ellátására
- 6 - nem elég arra, hogy a szülők ruházkodhassanak, esetleg nyaraljanak, szórakozzanak, nem elég kultúrált élethez, csak arra, hogy épp megéljenek
- 7 - nem elég arra, hogy /a gyerek mellett/ a szülők is egészségesen táplálkozzanak
- 8 - nem elég arra, hogy a férjnek ne kelljen GMK-zni, mellék-munkát vállalni
- 9 - ilyet nem említ

13 A gyed minősítése

- 1 - semmire sem elég, becsapás, csapda
- 2 - semmire sem elég a kisfizetésűeknél - társadalmi igazságtalanság miatt - így, hogy nem egyenlő összeg, és a nagykeresetűek járnak jól
- 3 - kevés a gyed, de több, mint a gyes
- 4 - nagy dolog a gyed, elég, fedezi a gyerek ételmezését, ellátását
- 5 - nagyon nagy segítség a gyed, jól kiegészíti a férj fizetését
- 6 - jól beosztva /a férj fizetésével együtt/ normális életet biztosít
- 7 - a gyedből még kisebb megtakarításra is van mód /gondolva a majd kisebb gyesre/
- 8 - a létminimum fenntartására elég, de kultúráltabb életre, színvonalasabb igények kielégítésére /ruházkodás, egészségesebb táplálkozás, nyaralás/ már nem futja
- 9 - amíg nincs baj, ki lehet jönni belőle, de ha valami közbejön /pl. betegség/, már a létminimum alá kerül a család, a gyed nem tud biztonságot nyújtani a családnak

Lakáskörülmények

- 1 - igen kicsi, szűk lakás, lakrész
- 2 - rossz minőségű, egészségtelen lakás, lakrész
- 3 - rossz családi körülményeket teremtő lakásmegoldás
- 4 - igen nagy anyagi terhet jelentő lakásmegoldás
- 5 - reménytelen lakásperspektíva
- 6 - a lakásgyűjtés miatt keveset van otthon a férj, ezt megsínyli a családi élet
- 7 - szolgálati lakásban laknak, befolyásolja a pályaválasztását
- 8 - megoldott a lakáskérdés náluk
- 9 - nincs szó lakáskörülményről

20, 21

Családi - anyagi gondok/két válaszelem!/
.

- 1 - pénzbeosztási gondok, a szegénység gazdálkodásának leírása, illusztrálása
- 2 - nyomor, nélkülözés leírása - a nélkülözés megkeserítő, romboló hatásának bemutatása
- 3 - a szülők egészséges táplálkozásának rovására megy a gyerek ellátása
- 4 - a szülők ruházkodása már nem lehetséges
- 5 - szórakozás, nyaralás, kultúrálódás már nem lehetséges
- 6 - a harmonikus családi élet rovására mennek az anyagi gondok
- 7 - a férjnek GMK-zni kell, külön munkát vállalni, amiben felőrlődik, nem tud a családdal lenni
- 8 - komoly anyagi gondokkal küzdenek, de a harmonikus családi élet, a gyerekek okozta öröm ellensúlyozza az anyagi gondok súlyát
- 9 - nem ír anyagi problémákról

22, 23

Lelki problémák/két válaszelem!/
.

- 1 - házastárssal, házassággal kapcsolatos gondok, konfliktusok
- 2 - egyedül neveli a gyermekét, ezzel kapcsolatos problémák
- 3 - meg nem értettség, magányosság, lelki bajok, szexuális problémák
- 4 - a lakásmegoldatlanság, pénzhajszolás szétzilálta a családi életet
- 5 - mint anya, aki otthon neveli a gyermekét, nincs megbecsülve, nem veszik emberszámba, hátrányban van
- 6 - nyomasztó az állandó bezártság, nincs segítségük, ki se tudnak mozdulni, egyhangúság, hiányoznak az emberek, a mozgalmasabb élet
- 7 - fáradt, sokszor türelmetlen a gyerekekkel is, igen nagy teher a napi munka
- 8 - nem számíthat sehonnan segítségre, hogy a férjével néha kettesben elmehessen valahova: a gyerek az intimitás rovására megy

22, 23

9 - nincs lelki problémája, nem ír ilyenről

24

Jogi problémák a gyeddel kapcsolatban

- 1 - mikortól számít a gyed másfél évre való kiterjesztése /kérdés/
- 2 - írja, hogy igazságtalan, hogy csak a márciustól születettekre érvényes a másfél évre való kiterjesztés
- 3 - igazságtalan, hogy nem egyforma összeg a gyed mindenki számára, hogy a nagy keresetűeknek előnyös
- 4 - igazságtalan, hogy ikrek esetén nem dupla a gyed
- 5 - igazságtalan, hogy például a kisiparosoknak nem jár gyed, pedig az is ugyanolyan gyermeket nevel a társadalomnak
- 6 - az lenne igazán előnyös, ha három évre szólna a gyed
- 9 - nincs ilyen problémája

25

Egyéb jogi probléma

- 1 - munkahellyel kapcsolatos jogi problémák, például elfoglalták az eredeti állását, csak rosszabb körülmények közé mehetett vissza
- 2 - a munkahelyen hátrányban vannak a kisgyerekes, sokgyerekes anyák, nem becsülik meg őket
- 3 - a munkahely a fizetésemelést szabotálja a gyed ideje alatt
- 4 - a falusiak hátrányban vannak a városiakkal szemben, pl. anyagilag, választékban, beszerzésben
- 5 - a falusiak hátrányban vannak a városiakkal szemben szociálisan
- 6 - a sokgyerekesek általában hátrányban vannak
- 9 - nem ír ilyenről

26

Magárahagyottság

- 1 - egyedül neveli a gyermeket vagy nincsenek szülők, idősebbek, akik segítenének, tanácsot adnának
- 2 - nincsenek szülők, idősebbek, akire tudná hagyni a gyermeket
- 3 - nincs orvos, védőnő, aki rendszeresen nézné a gyermeket, rendszeresen tanácsot adna az anyának
- 4 - az egészségügyi ellátás hiányosságai - messze van, zsúfoltság, rossz színvonal
- 5 - az egészségügyi ellátás ingyenessége - paraszolvencia
- 6 - nincs a tömegkommunikációban elég pszichológiai tanács, ismertetés nevelési kérdésekben
- 7 - nincs hol találkozni "sorstársakkal", más kismamákkal, nincs tapasztalatcserére mód, például klub
- 8 - az államnak gondoskodnia kéne a szülők valamelyes tehermentesítéséről, például a gyerekefelügyeletet szervezetté tenni
- 9 - nem ír ilyenről

27, 28

A problémák fő dimenziói a kismamák számára

/két válaszelem !/

- 1 - egészségügyi ellátás - nőgyógyászati, szülés terhesrendelés
- 2 - az egészségügyi ellátás - csecsemő, gyermekrendelés
- 3 - beszerzési, anyagi gondok, drágaság
- 4 - beszerzési gondok - hiány, választékhiány
- 5 - jogi hátrányok
- 6 - tanácsstalanság, tapasztalat hiánya a gyermeknevelés terén
- 7 - lelki, pszichés problémák
- 9 - nincs problémája

29

A családszeretet

- 1 - említi, hogy boldog, harmonikus családi életet él
- 2 - említi, hogy szereti a férjét
- 3 - említi, hogy szereti a gyerekeit
- 4 - /1 + 2/
- 5 - /1 + 3/
- 6 - /2 + 3/
- 7 - /1 + 2 + 3/
- 8 - nem beszél érzelmekről, objektíven ír a családról
- 9 - inadekvát

30

Gyermekszeretet

- 1 - említi, hogy örömet szerez neki figyelni a gyerekek fejlődését
- 2 - említi, hogy egyértelmű boldogság anyának lenni
- 3 - említi, hogy öröm, boldogság anyának lenni az anyagi gondok ellenére is és megéri anyának lenni, megéri a lemondás
- 4 - szerepel az anyagi és lelki gazdagság szembeállítása a lelki gazdagság javára /az többet nyújt a gyerekek; a gazdagság eldurvítja a lelket/
- 5 - /3 + 4/
- 6 - szerepel az anyagi és a lelki gazdagság szembeállítása az anyagi javára /a szegénység megnyomorítja a lelket is/
- 7 - szerepel, hogy a lelki és anyagi gazdagságot nem kell szembeállítani, az anyai érzés ennek fölötté áll
- 9 - nem szerepel ilyen

31

Családi háttér

- 1 - szerepel, hogy otthon náluk nagy család volt, sok gyerek volt, hogy az az igazi, az a jó

31

- 2 - szerepel, hogy náluk otthon nagy család volt, sok gyerek volt, és ez boldogság, mert csak a gond, a nélkülözés jut a szülőknek
- 3 - szerepel, hogy az anya otthon volt gyerekkorában, és ez neki jó volt
- 4 - /1 + 3/
- 5 - szerepel, hogy az ő anyja nem tudott otthon lenni, és ez neki hiányzott
- 6 - szerepel, hogy állami gondozott volt, nem volt családja és ez neki hiányzott
- 7 - szerepel, hogy az előző gyermekeivel nem tudott otthon maradni, nem engedhette meg magának, és ez most kárpótlás, külön öröm, hogy ezt a kisgyereket ki tudja élvezni
- 8 - szerepel, hogy érzi, hogy ez az otthon töltött idő befolyással van a gyerek és az anya lelki kapcsolatára
- 9 - ilyen nem szerepel

32

Az összkép

- 1 - idilli képet fest
- 2 - ír problémákról, konfliktusokról, amelyek az élethez hozzátartoznak, természetesek
- 3 - ír bosszantó visszasságokról, társadalmi gondokról, mint amik nehezítik a helyzetét
- 4 - /2 + 3/
- 5 - a problémákról úgy ír, mint amelyek megkeserítik az ember életét
- 6 - lesújtó képet fest
- 9 - csak szorosan a kérdésekre válaszol, nem derül ki

33

A levél alaphangja

- 1 - objektív, tárgyilagos
- 2 - érzelmes
- 3 - panaszos
- 4 - elkeseredett
- 5 - indulatos

34

A szociálpolitika értékelése

- 1 - szerepel utalás arra, hogy hazánkban hogy fejlődik a szociálpolitika, hogy az állampolgár mit köszönhet az államnak, hogy a kormány törődik a kismamákkal, hogy régen az anyáknak nem volt ilyen jó dolguk
- 2 - elítéli, nem érti az elégedetlenkedőket /mit szóljanak a régen, állami támogatás nélkül szültek/, a túl magas igényeket szidja
- 3 - /1 + 2/

- 4 - szerepel utalás arra, hogy hazánkban nem eleget, nem igazán törődnek a kismamákkal, a nagycsaládóssokkal; a szociálpolitika csak szólam, formális, a család magára van hagyva
- 5 - a szociálpolitika csapda - az elején biztatják a fiatalokat, aztán a sok gyerekkel magára marad a család, a sok gyerek hátrányt jelent ebben a társadalomban
- 6 - bolond, aki sok gyereket szül, annak van ígaza, aki nem ugrott be, ha újra kezdené az életét, ő is meggondolná
- 7 - a gyed másfél éve és a jelenlegi összege kevés ahhoz, hogy teljesítsék az anyák, amit a propaganda hirdet, hogy három évig otthon maradjanak a gyerekekkel
- 8 - bántó az a közvélemény, hogy bolondnak tartják, kinevetik azt, aki sok gyereket szül
- 9 - nem szerepel ilyen

A levél alaphangulata

- 1 - alapvetően derűs, elégedett; jó családi életéről, légkörről számol be, amiben nincsenek nagy gondok
- 2 - harmonikus családi élet, légkör mellett anyagi gondokról ír, amelyet körültekintéssel, leleménnyel, türelemmel, a jó hangulat megőrzésével igyekeznek megoldani; a jó ötletek, az ügyesség gazdálkodása a jó légkör forrása, a szeretet mellett
- 3 - a család, a gyerek kárpótlás a szorongató anyagi gondokért; a családi öröm ellensúlyozza a sok nélkülözést, a fárasztó robotot, mert a gyerek mindent megér - de igen nehéz élet az ára
- 4 - szorongató anyagi helyzet, lélekölő robot, ami a gyermeknevelés, a sok gyerek vállalásának az ára, amely elkoptatja az ember lelkét, s amiért még a családi örömök sem tudnak teljesen kárpótolni; bár szereti gyerekeit, ha újra kezdené, ennyi gyereket nem vállalna
- 5 - az anyagi gond, nélkülözés a családi életet, a családi boldogságot is megrontja, a sok különmunka, hogy a férj nincs soha otthon, rossz családi légkört teremt/het/
- 6 - alapvető keserűség az egész világot illetően
- 7 - tárgyilagos beszámoló, de inkább pozitív hangulatú, elégedett
- 8 - tárgyilagos beszámoló, de inkább negatív hangulatú, panaszos
- 9 - nem eldönthető

Anonimitás

- 1 - kéri, hogy ne közöljenek semmit a leveléből, csak a problémát vegyék tudomásul
- 2 - felfedi nevét, de kéri, hogy azt ne közöljék
- 3 - kéri, hogy nevét ne közöljék, mert fél, így is van elég bajuk, tart az esetleges következményektől
- 4 - névtelen a levél
- 5 - megjegyzi, hogy közölhetik a nevét is, ha akarják

36

- 6 - megjegyzi, hogy megveti a névtelen levélírókat
- 9 - nincs erre utalás

Személyi adatok

37

Nem

- 1 - férfi
- 2 - nő

38

Foglalkozás I.

- 1 - tanár, óvónő, gyermekorvos stb., képesítése szerint gyerekekkel foglalkozó diplomás
- 2 - egyéb diplomás
- 3 - óvónő, ápolónő, középszintű képesítésű, egészségügyben vagy gyerekekkel foglalkoztatott
- 4 - középszintű képesítésű adminisztratív munkakörben foglalkoztatott
- 5 - szakmunkás
- 6 - betanított, segédmunkás az iparban
- 7 - betanított, segédmunkás a mezőgazdaságban
- 8 - alkalmazott munkakör
- 9 - önálló

39

Foglalkozás II.

- 1 - állami alkalmazásban áll
- 2 - szövetkezeti tag
- 3 - önálló /például maszek kisiparos/
- 4 - htb.
- 5 - leszázalékolt
- 6 - nyugdíjas
- 7 - tanuló
- 8 - egyéb eltartott, pl. szoc. segély
- 9 - segítő családtag

40

Iskolai végzettség

- 1 - 8 általános alatt
- 2 - 8 általános
- 3 - gimnázium, szakközépiskola
- 4 - szakmunkásképző intézet

40 5 - egyetem, főiskola

41 Gyermekei száma

1 - egy

2 - kettő

3 - három

4 - négy-öt

5 - hat vagy több

6 - nincs gyereke

9 - nincs 18 év alatti gyereke, vagy nem derül ki

42 A gyerekei kora

1 - első gyerek és fél évesnél fiatalabb

2 - első gyerek és fél-másfél éves

3 - első gyerek és másfél-három éves

4 - első gyerek és három évnél idősebb

5 - a legkisebb gyerek fél évesnél fiatalabb

6 - a legkisebb gyerek fél-másfél éves

7 - a legkisebb gyerek másfél-három éves

8 - a legkisebb gyerek három évesnél idősebb

9 - nincs 18 év alatti gyereke

43 Lakóhely

1 - Budapest

2 - vidéki város

3 - község

44 Életkor

1 - 20 éves vagy alatta

2 - 21-25 éves

3 - 26-30 éves

4 - 31-35 éves

5 - 35 év felett

A NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET KÖZLEMÉNYEI

A Népeségtudományi Kutató Intézet közleményei sorozatban eddig az alábbi kötetek jelentek meg:

1. Magyarország megyénkénti népességének várható alakulása, 1960. I. - 1980. I. között. 1963/1.
2. A nyugdíjasok helyzete, 1963/2.
3. A korbevallás megbízhatóságának vizsgálatai az 1960. évi népszámlálásnál, 1964/1.
4. Magyarország népességének demográfiai jellemzői régióként, 1965/1.
5. A válások okai, 1965/2.
6. A budapesti nyugdíjasok helyzete és problémái, 1965/3.
7. A társadalmi átrétegződés és demográfiai hatásai I. Budapesten és a városokban, 1965/4.
8. A népesség foglalkozásának változása 1960-1963 között, 1965/5.
9. Vizsgálatok a népesség területi eloszlásának alakulásáról Magyarországon 1900-1960, 1966/1.
10. Lakásdemográfiai adatok, 1966/2.
11. A szociális intézetek és gondozottaik helyzete, 1966/3.
12. Magyarország népességének területi előreszámítása, 1966/4.
13. A magyar leíró statisztika fejlődése, 1966/5.
14. Termékenységi adatok, 1966/6.
15. A demográfiai tényezők hatása a művelődésre, 1967/1.
16. Iskolai végzettség és szakképzettség, 1967/2.
17. Magyarország népességének gazdasági korfái, 1967/3.
18. Nemzetiségek demográfiai sajátosságai Baranya megyében, 1968/1.
19. Magyarország népességének előreszámítása, 1966-2001, 1968/2.
20. A magyar történeti demográfia a II. világháború után, 1968/3, /angol nyelven/.
21. Történeti demográfiai kollokvium. Budapest, 1965, 1968/4, /francia, angol és német nyelven/.
22. Demográfiai jellemzők a települések nagyságcsoportja szerint, 1900-1960, 1968/5.
23. A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézetének évkönyve, 1963-1968, 1968/6, /magyar és angol nyelven/.
24. Alkoholizmus, 1968/7.
25. Gyermekgondozási segély, 1969/1.
26. Kutatási módszerek a termékenység és a családtervezés vizsgálatára: Magyar tapasztalatok, 1969/2, /angol nyelven/.

27. Családtervezés Magyarországon. Az 1966. évi termékenységi és családtervezési vizsgálat /TCS/ fontosabb adatai, 1970/1.
28. Gyermekgondozási segély, 1970/2.
29. 1966. évben egyetemi /főiskolai/ felvételre jelentkezők demográfiai és testfejllettségi vizsgálata, 1970/3.
30. Társadalmi átrétegződés és demográfiai hatásai II. Magyarországon, 1970/4.
31. Családtervezés Magyarországon. Az 1966. évi termékenységi és családtervezési vizsgálat /TCS/ fontosabb adatai, 1970/5, /angol nyelven/.
32. A IX. Biológiai Vándorgyűlésen elhangzott előadások tartalmi kivonatai. Budapest, 1970. május 6-8., 1970/6, /angol nyelven/.
33. Magyarország népességének 1957 óta történt belföldi vándorlásának vizsgálata néhány szempontból, 1971/1, /angol nyelven/.
34. Magyarország halandósági táblái 1900/01-től 1967/68-ig, 1971/2.
35. Népesedéspolitika Magyarországon, 1972/1.
36. Magyarország népességének előreszámítása /1972-2001/, 1973/1.
37. Nemzetiségek demográfiai sajátosságai Baranya megyében. II., 1973/2.
38. Magyarország népessége, 1974/1, /angol nyelven/.
39. A budapesti alkoholisták és leszármazottaik biodemográfiai vizsgálata /Első szakasz/ /Előzetes jelentés/, 1974/2.
40. Kriminálitási táblák, 1974/3.
41. A gazdasági korfák módszertani apparátusának felhasználása optimális stabil népességek meghatározására, 1974/4.
42. A társadalmi térbeliség néhány elméleti és gyakorlati problémája, 1975/1.
43. Népesedési kérdésekkel kapcsolatos közvéleménykutatás, 1976/1.
44. Budapesti öngyilkosok vizsgálata 1972., 1976/2.
45. Az 1-60 hónapos budapesti gyermekek testi fejlettsége, szociáldemográfiai és morbiditási viszonyai. /Előzetes jelentés/, 1977/1.
46. A fiatal gyermekes özvegy nők helyzete, 1979/1.
47. A 16-29 éves fiatalok különböző gazdasági aktivitású csoportjainak helyzetét jellemző adatok, 1979/2.
48. A gyermekvállalásról és a népesedéspolitikáról alkotott vélemények több gyermeket gondozó anyák körében, 1980/1.
49. Magyarország népessége 1980-2021., 1980/2.
50. A budapesti 0 éves népesség demográfiai, egészségügyi és antropometriai vizsgálata, 1981/1.
51. Stabil populációk és szubpopulációk néhány újonnan feltárt tulajdonságáról, 1981/2.
52. A 0-8 éves budapesti gyermekek egyes testméreteinek alakulása, 1982/1.

53. A 18 éves sorköteles fiatalok testi fejlettsége, biológiai, egészségi állapota, 1982/2.
54. Az első házasságkötések alakulása Magyarországon a II. világháború után. /Születési kohorszok házassági táblái/, 1983/1.
55. Magyarország népessége 1981-2001, országos népességelőreszámítás, 1983/2.
56. Magyarország népessége 1981-2001, területi népességelőreszámítás, 1983/3.
57. Magyarország népessége 1981-2001, Budapest és az agglomeráció népességének előreszámítása, 1984/1.
58. Magyarország népessége 1981-2001, a megyeszékhelyek népessége, 1984/2.
59. A családok és háztartások előreszámítása, 1981-2001., 1985/1.
60. Közvéleménykutatás népesedési kérdésekről, 1985/2.
61. Családok és háztartások demográfiai jellemzőinek előreszámítása, 1986/1.
62. A terhességmegszakításon átesett 18 éven aluli hajadonok társadalmi-demográfiai jellemzői, 1986/2.
63. A 18 éven aluli házas családi állapotú anyák társadalmi-demográfiai, egészségügyi jellemzői, 1986/3.
64. A 18 éven aluli házasságon kívül szült anyák társadalmi-demográfiai, egészségügyi jellemzői, 1987/1.

Statisztikai Kiadó Vállalat
Felelős vezető: Kecskés József igazgató
Nyomdaüzem: -87-5815-10
Formátum: A/4 Terjedelem: 13 /A/5/ iv